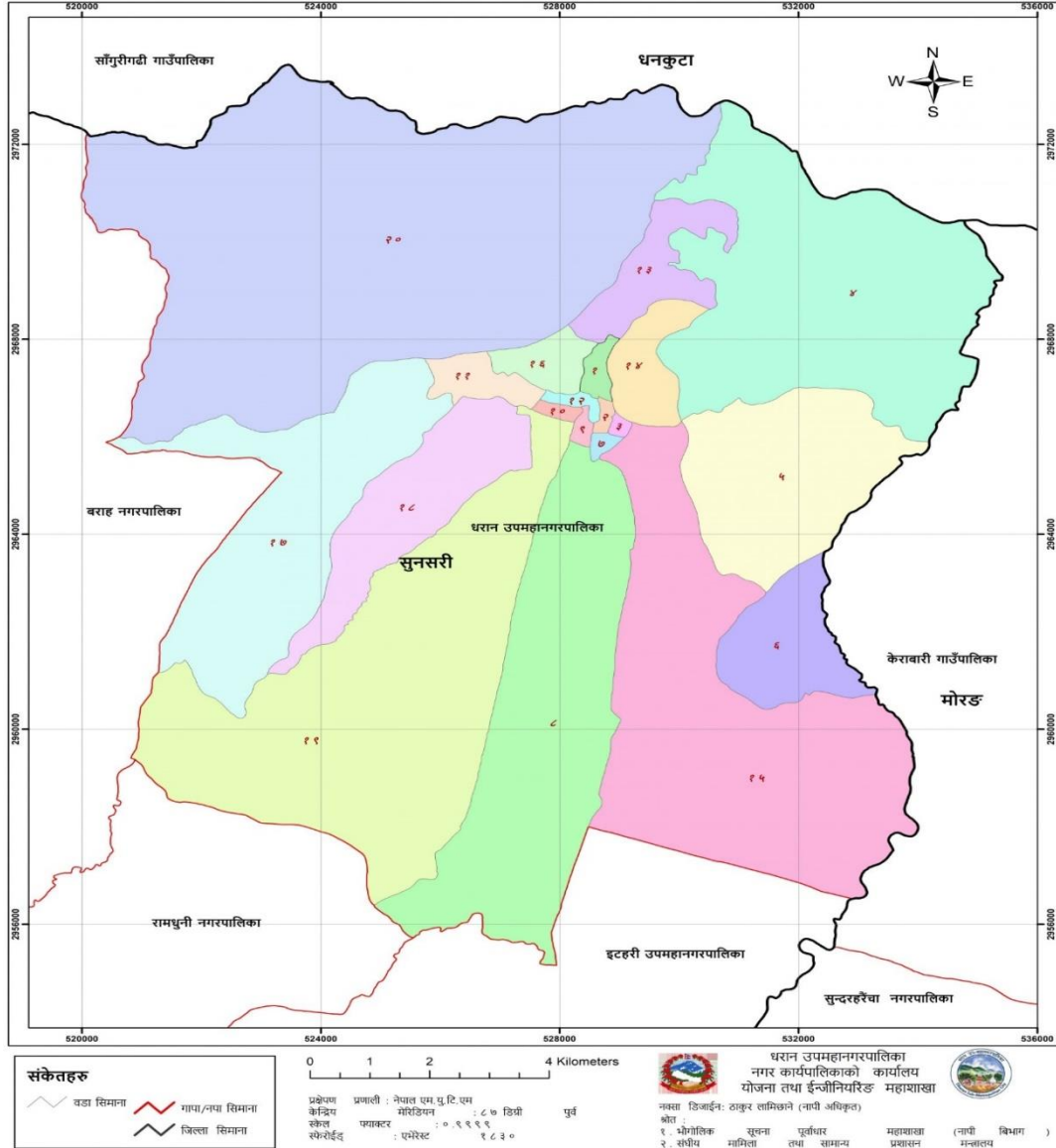

नगर शिक्षा योजना
धरान उपमहानगरपालिका, सुनसरी, कोशी प्रदेश
(२०८३-२०९२)

धरान उपमहानगरपालिका
प्रशासनिक विभाजन

प्रकाशक

धरान उपमहानगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, धरान-१२, सुनसरी

"शिक्षा, स्वास्थ्य, पर्यटन तथा व्यापारिक पूर्वाधार, बहुसांस्कृतिक, आवासीय समृद्ध अहर्"

धरान उपमहानगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
DHARAN SUB-METROPOLITAN CITY
OFFICE OF THE MUNICIPAL EXECUTIVE

सुनसरी, कोशी प्रदेश, नेपाल
 Sunsari, Koshi Province, Nepal

पत्र संख्या :-

चलानी नं. :- २४४

सन्देश

शिक्षा मानव विकासको आधारभूत स्तम्भ भएको हुँदा हरेक नागरिकका लागि उचित रूपमा शिक्षाको प्रबन्ध हुन आवश्यक छ । नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार स्थानीय तहलाई शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापन तथा विकासको जिम्मेवारी प्रदान गरिएको सन्दर्भमा धरान उपमहानगरपालिकाले स्थानीय आवश्यकता, स्रोत-साधन र सम्भावनालाई आधार मानेर यो नगर शिक्षा योजना तर्जुमा गरेको छ । नगर क्षेत्रमा शैक्षिक पहुँच विस्तार भए तापनि सिकाइ उपलब्धि सुधार, शैक्षिक समानता, गुणस्तरीय शिक्षण-सिकाइ, सूचना प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोग, शिक्षकको पेसागत विकास तथा विद्यालय व्यवस्थापनका क्षेत्रमा थप सुधार आवश्यक देखिएको छ । विशेष गरी सामाजिक-आर्थिक असमानता, सामाजिक लैङ्गिक विभेद तथा अपाङ्गता सम्बन्धी चुनौतीका कारण सबै बालबालिकाले समान रूपमा गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर अझै पूर्ण रूपमा सुनिश्चित हुन सकेको छैन ।

यस योजनाले समावेशी, बालमैत्री, सुरक्षित तथा प्रविधिमैत्री सिकाइ वातावरण निर्माण, शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि, अभिभावक तथा समुदायको सक्रिय सहभागिता र उत्तरदायी, शासकीय अभ्यासमार्फत शिक्षा क्षेत्रमा दिगो सुधार हासिल गर्न स्पष्ट मार्गदर्शन प्रदान गर्नेछ । योजना निर्माण समिति र समितिलाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण जनप्रतिनिधि, शिक्षक, अभिभावक, शिक्षाप्रेमी, सरोकारवाला तथा विकास साझेदारप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । सबै पक्षको साझा सहकार्य र प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट धरान उपमहानगरपालिकालाई सिकाइमैत्री, समावेशी तथा गुणस्तरीय शिक्षाको उदाहरणीय स्थानीय तहका रूपमा विकास गर्नेछ भन्ने दृढ विश्वास लिएको छु ।

अईन्द्र विक्रम बेघा अईन्द्र बिक्रम बेघा
 कार्यवाहक नगर प्रमुख कार्यवाहक नगर प्रमुख
 धरान उपमहानगरपालिका

कार्यालय: ०२५-५७०६३६, ५७०८१३, ५७०४०७, प्रमुख: ५७०९०९, उप-प्रमुख: ५७५४९०, प्र.प्र.अ.: ५७०२७९, प्रशासन: ५७९९९९, आर्थिक प्रशासन: ५७९५९९,
 शिक्षा: ५३५९९८, सुचना: ५७९५०९, भण्डार/खरिद: ५७९५०३, वारुण यन्त्र: ५७०९९९, ५३६४२० राजस्व: ५७०७७८ धरानकक्षा: ५७२९४४

E-mail: info@dharan.gov.np, Website: http://www.dharan.gov.np

education@dharan.gov.np

हाम्रो भनाइ

शिक्षा आधुनिक र विकसित समाज निर्माणको आधारशिला हो । गुणस्तरीय, समावेशी तथा जीवनोपयोगी शिक्षामार्फत मात्र सक्षम, सिर्जनशील र जिम्मेवार नागरिक उत्पादन गर्न सकिन्छ । नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहलाई शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापन र विकासको जिम्मेवारी प्रदान गरेअनुसार धरान उपमहानगरपालिकाले स्थानीय आवश्यकता, सम्भावना तथा चुनौतीलाई आत्मसात गर्दै यो नगर शिक्षा योजना तर्जुमा गरेको छ । नगर क्षेत्रमा शिक्षाको पहुँच विस्तार हुँदै गएको भए तापनि सिकाइ उपलब्धि सुधार, प्रविधिमैत्री शिक्षण, शैक्षिक समानता, शिक्षक क्षमता विकास तथा विद्यालय व्यवस्थापनका क्षेत्रमा थप सुधार आवश्यक देखिएको छ । खास गरी सामाजिक, आर्थिक तथा भौगोलिक विविधताका कारण सबै बालबालिकाले समान अवसरसहित गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न अझ चुनौती रहेको अवस्था छ ।

यस १० वर्षे नगर शिक्षा योजनाले समावेशी, बालमैत्री, सुरक्षित तथा प्रविधिमैत्री सिकाइ वातावरण निर्माण गर्दै शिक्षा क्षेत्रलाई थप व्यवस्थित, उत्तरदायी र परिणाममुखी बनाउने स्पष्ट मार्गदर्शन प्रदान गर्न सक्छ भन्ने अपेक्षा लिएका छौं । शिक्षक, अभिभावक, समुदाय, निजी क्षेत्र तथा विकास साझेदार लगाएत सबै सरोकारवालाहरु बीचको सहकार्यलाई र साझा प्रतिबद्धता र सहयोगबाट धरान उपमहानगरपालिकालाई गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री सिकाइको शैक्षिक हवका रूपमा स्थापित गर्न सकिने दृढ विश्वास लिएका छौं । यो नगर शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रियामा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग, सुझाव र सहभागिता जनाउनुहुने सम्पूर्ण जनप्रतिनिधि, शिक्षक, अभिभावक, शिक्षाप्रेमी, सरोकारवाला तथा विकास साझेदारप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

शिक्षा योजना निर्माण समिति
धरान उपमहानगरपालिका

सङ्क्षिप्त शब्दावली

आ.व. -	आर्थिक वर्ष
वि.सं -	विक्रम संवत्
मि.मि. -	मिलिमिटर
आ.वि -	आधारभूत विद्यालय
प्रा.वि. -	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि. -	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि. -	माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि. -	उच्च माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ -	प्रधानाध्यापक
स.का. -	सहयोगी कार्यकर्ता
जि.पि.ए. -	ग्रेड प्वाइन्ट एग्नेज
वि.सु.यो. -	विद्यालय सुधार योजना
वि.व्य.स -	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
वि.क्षे.वि.यो -	विद्यालय क्षेत्र विकास योजना
शि.अ.स -	शिक्षक अभिभावक सङ्घ

विषय सूची

विवरण-----	पेज
योजनाको सारांश	vii-viii
१. विषय प्रवेश	viii
२. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य	viii-x
३. शिक्षा योजना निर्माणका आधार	x-xi
४. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया	xi
५. योजना तर्जुमाका सीमाहरू	xii
६. योजनाको लेखाजोखा	xii-xiii
७. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप	xi-xiv
परिच्छेद १ : परिचय	१-२१
१.१ वर्तमान अवस्था	१-१०
१.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण	१०-१५
१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीको SWOT विश्लेषण	१५-२०
१.४ अवसर	२०-२१
परिच्छेद २ : दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण	२२-२८
२.१ दूरदृष्टि	२२
२.२ लक्ष्य	२२
२.३ उद्देश्य	२२
२.४ रणनीति	२२-२५
२.५ अपेक्षित उपलब्धि	२५-२६
२.६ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण	२६-२८
परिच्छेद ३ : विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्र	२९-६०
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	२९-३५
३.२ आधारभूत शिक्षा	३६-४४
३.३ माध्यमिक शिक्षा	४५-५४
३.४ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ	५५-६०

विषय सूची

विवरण-----पेज

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र	६१-९७
४.१ पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	६१-६६
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	६७-७२
४.३ शिक्षामा समता र समावेशीकरण	७३-७८
४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	७८-८३
४.५ आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा	८४-८७
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	८८-९३
४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार र प्रविधि	९४-९७
परिच्छेद ५ : अन्य उपक्षेत्र	९८-१०४
५.१ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	९८-१०४
परिच्छेद ६ : सुशासन तथा व्यवस्थापन	१०५-११२
६.१ संस्थागत क्षमता विकास	१०५-११२
६.२ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	११३-११८
परिच्छेद ७ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	११९-१२३
परिच्छेद ८ : अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	१२४-१२८
अनुसूचीहरु	

योजनाको सारांश

नगर शिक्षा योजना स्थानीय तहभित्रको शिक्षा प्रणालीलाई समावेशी, गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, दिगो, समयानुकूल र जीवनोपयोगी बनाउने उद्देश्यले तयार गरिएको समग्र रणनीतिक दस्तावेज हो । यस धरान उपमहानगरपालिकाले निर्माण गरेको यो दसवर्षीय शिक्षा योजना (२०८३-२०९२), यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको समग्र योजना हो । यस दसवर्षीय योजनाले अबको दस वर्षसम्म यस उपमहानगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा योजनबद्ध विकास गर्ने लक्ष्य लिएको छ । स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ (परिमार्जित संस्करण २०८१) ले मार्गदर्शन गरेका ढाँचा अनुरूप नै यो योजनालाई तयार गरिएको छ । योजना तयार गर्दा तथ्याङ्क विश्लेषण, विद्यालय अवस्था अध्ययन, सरोकारवालासँग परामर्श तथा स्थानीय आवश्यकता पहिचानलाई आधार बनाइएको छ ।

यसमा योजनामा परिच्छेद एकदेखि परिच्छेद आठसम्म रहेका छन् । परिच्छेद समाप्त भए पछि अनुसूचीहरू समावेश गरिएको छ । परिच्छेद १ मा परिचय अन्तर्गत स्थानीय तहको पृष्ठभूमि, शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू चुनौतीहरू र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ । परिच्छेद २ मा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद ३ मा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाका विस्तृत रूपमा समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ रहेका छन् । परिच्छेद ४ मा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि रहेका छन् ।

परिच्छेद ५ मा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम रहेको छ । परिच्छेद ६ मा विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका समावेश गरिएको छ । परिच्छेद ७ मा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद ८ मा योजनाको कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन उल्लेख गरिएको छ ।

यस योजनाले विद्यालय भर्ना र निरन्तरता, ड्रपआउट न्यूनीकरण, लक्षित समूह (बालिका, दलित, अपाङ्गता भएका बालबालिका, सीमान्तकृत समुदाय) का लागि विशेष कार्यक्रम, तथा अनौपचारिक/वैकल्पिक शिक्षालाई प्राथमिकता दिएको छ । योजनाले समतामूलक शिक्षामा सरोकारवालाहरूको पूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता, समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर र सान्दर्भिकता अभिवृद्धि, शिक्षाका वैकल्पिक मार्गको सुदृढीकरण र तिनको औपचारिक शिक्षासँग सम्बन्धित स्थापना, सुशासनको प्रवर्तन, सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताको सुनिश्चितता जस्ता उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि रणनीतिहरू तय गरेको छ । दसवर्षीय योजना तयार गर्दा विद्यालय शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिता, समानता र समावेशिता, गुणस्तर एवं सान्दर्भिकता, अनौपचारिक शिक्षा तथा निरन्तर शिक्षाका लागि वैकल्पिक मार्ग, विपद् एवम् संकटमा शिक्षा, शिक्षामा सुशासन व्यवस्थापन र समन्वय जस्ता

कुराहरूलाई ख्याल गरिएको छ । विद्यालयहरूमा भौतिक व्यवस्थापन, विद्युतीकरण र इन्टरनेट व्यवस्थापन, स्वच्छ पिउने पानी, पर्याप्त शौचालय साथै विद्यालयका प्राथमिक कक्षामा बालमैत्री बसाइ व्यवस्थापन र सिकाइमा वातावरणको विकास गर्ने उद्देश्य लिएको छ । यसै गरी शिक्षकहरूलाई पेसागत तथा क्षमता विकास तालिम, शैक्षिक अवलोकनको अवसर, पेसागत तालिमका योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वित गर्ने कुराहरू उल्लेख गरिएको छ ।

यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि तिनै तहका सरकारको लगानी र समुदायको सहभागिता सहित शिक्षामा सुरुका ५ वर्षको लागि कुल २,७०४,५६१,०००/- रुपैयाँको बजेट अनुमान गरिएको छ । कुल अनुमानित लागत र हालको अवस्थालाई अध्ययन गर्दा स्रोत नपुग हुने देखिन्छ । त्यसका लागि स्रोत पहिचान र विकास आयोजनाका लागि सहकार्य, सहभागी र सहलगानी गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस पञ्चवर्षीय योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन पश्चात हासिल हुने अपेक्षित उपलब्धिमा चार वर्ष उमेर पूरा भएका सबै बालबालिकालाई बालविकास र शिक्षा कार्यक्रममा सहभागिता, सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना र आधारभूत तहको चक्र पूरा गराउने, विद्यार्थीको समग्र उपलब्धि मूल्याङ्कनमा सुधार ल्याउने, सबै प्रकारका विविधताको न्यूनीकरण र सुदृढीकरण, योग्यता प्राप्त शिक्षकको पर्याप्तता साथै योग्य उत्प्रेरित र प्रतिबद्ध शिक्षक विद्यार्थी दुबैद्वारा प्रविधिको उपयोग र हरेक समयमा सिकाइ निरन्तरताका लागि सुनिश्चितताका पक्षलाई समेटिएको छ ।

यस योजनाको अन्त्यसम्ममा सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ । सबै बालबालिकाहरूलाई अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ । माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुनेछ । पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित सिर्जनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार हुनेछन् । विद्यालयहरूमा सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुनेछ । सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुनेछ । विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुनेछ । विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सम्पूर्ण बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार हुनेछ । बालबालिकाहरू स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा सचेत भएका हुनेछन् । आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ । सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त हुनेछ । विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्नाका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासन प्रवर्द्धन हुनेछ । शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ । विद्यालय शिक्षाको लागि कानूनमा तोकिए अनुसारको आर्थिक दायित्व तीनै तहका सरकारहरू बीचको लागत साझेदारीमा हुनेछ । यसका लागि पालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा आफ्नो स्रोतबाट थप लगानी गर्नेछ । समग्रमा, यो शिक्षा योजना धरान उपमहानगरपालिकाको शैक्षिक रूपान्तरणका लागि मार्गदर्शक दस्तावेज हो ।

यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सबै बालबालिकालाई समान अवसर, गुणस्तरीय सिकाइ र जीवनोपयोगी सिप प्रदान गर्दै सामाजिक न्याय र दिगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

१. विषय प्रवेश

संविधानतः संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहमा निहित भएको छ । नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ तथा विद्यालय शिक्षासम्बन्धी विद्यमान कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाले स्थानीय तहलाई आफ्ना भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भअनुसार शिक्षा नीति तथा योजना निर्माण गर्ने स्पष्ट अधिकार र दायित्व प्रदान गरेको छ । यस सन्दर्भमा स्थानीय शिक्षा योजना स्थानीय तहको शिक्षा विकासको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण मानिन्छ ।

स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहभित्रका बालबालिका, युवा तथा वयस्कहरूको समावेशी, गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले तयार गरिने दीर्घकालीन तथा मध्यकालीन योजना हो । यस योजनाले प्रारम्भिक बालविकासदेखि माध्यमिक तह, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्मका सबै आयामलाई समेट्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित लक्ष्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा बजेटको स्पष्ट खाका प्रस्तुत गर्दछ । साथै, यसले संघीय तथा प्रदेशस्तरीय शिक्षा नीति, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP) तथा दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4) सँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वयात्मक रूपमा अघि बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ ।

स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया तथ्यमा आधारित, सहभागितामूलक र समावेशी हुनुपर्दछ । यस क्रममा विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदाय, सरोकारवाला निकाय तथा विषयगत विज्ञहरूको सार्थक सहभागिता सुनिश्चित गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसले शिक्षा क्षेत्रमा विद्यमान असमानता, पहुँचको समस्या, गुणस्तरका चुनौती, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाल, अपाङ्गता मैत्री पूर्वाधार, डिजिटल शिक्षा, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् प्रतिरोधी शिक्षा प्रणाली जस्ता समसामयिक विषयहरूलाई सम्बोधन गर्न सहयोग गर्दछ ।

यसरी तयार गरिने स्थानीय शिक्षा योजनाले स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रमा लगानीको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन गर्ने तथा नतिजामूलक कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ । दीर्घकालीन दृष्टि, स्पष्ट लक्ष्य र मापनयोग्य सूचकहरूसहितको स्थानीय शिक्षा योजनामार्फत स्थानीय तहले आफ्ना नागरिकका लागि समावेशी, गुणस्तरीय र दिगो शिक्षा प्रणाली निर्माणतर्फ ठोस कदम चाल्न सक्नेछ ।

२) स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

क) शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता:

विगतको अनुभव, वर्तमानको कार्यशैली र भविष्यप्रतिको दृष्टिकोण नै योजनाको स्वरूप हो । यसले साधन र स्रोतको सदुपयोग गरी अधिकतम लाभ लिने उद्देश्य राखेको हुन्छ । शिक्षा सामाजिक, आर्थिक तथा मानवीय विकासको आधारस्तम्भ हो । गुणस्तरीय, समावेशी र जीवनोपयोगी शिक्षा बिना दिगो विकास सम्भव हुँदैन । संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहको महत्वपूर्ण

जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको सन्दर्भमा शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य झनै बढेको छ ।

उपमहानगरपालिकाभित्र विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाको सङ्ख्या बढ्दै गएको, केही विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार अपर्याप्त रहेको, सिकाइ उपलब्धि अपेक्षाकृत कमजोर देखिएको तथा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षाको पहुँच सीमित रहेको अवस्था छ । साथै शिक्षक क्षमता विकास, समावेशी शिक्षा, बालमैत्री वातावरण तथा गुणस्तरीय शिक्षामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्न थप प्रयास आवश्यक देखिन्छ । त्यसैले विद्यालय शिक्षाको समग्र सुधारका लागि दीर्घकालीन शिक्षा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनको आवश्यकता रहेको छ । स्पष्ट दृष्टि, लक्ष्य र रणनीति बिना सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रमहरू अपेक्षित नतिजा दिन नसक्ने हुँदा व्यवस्थित शिक्षा योजना अपरिहार्य भएको छ । शिक्षा योजना निर्माणको प्रमुख आवश्यकता स्थानीय सन्दर्भ, आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा विकासलाई अगाडि बढाउनु हो । स्थानीय तहमा शिक्षा योजना किन आवश्यक हुन्छ भनेर वृहत्तर रूपमा हेर्ने हो भने यी देहायका बुँदाहरूको कार्यान्वयन गर्न स्थानीय तहको शिक्षा योजना आवश्यक हुन्छ जस्तै:

- नेपालको संविधान प्रदत्त शिक्षाका हक र अधिकारको कार्यान्वयन गर्न ।
- नेपालको राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ कार्यान्वयन गर्न ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ तथा नियमावली २०७७ कार्यान्वयन गर्न ।
- दिगो विकास लक्ष्य २०३० र नेपालको सोह्रौँ पञ्चवर्षीय योजनाको शिक्षा क्षेत्रको उद्देश्य पूरा गर्न ।
- विद्यालय शिक्षासम्बन्धी विद्यमान ऐन कानूनले प्राथमिकतामा राखेका नीति कार्यक्रम तथा लक्ष्यलाई कार्यान्वयन गर्न ।
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७९–२०८८ कार्यान्वयन गर्न ।
- विद्यालय शिक्षाको समग्र विकासलाई दिशा निर्देश गर्न: (विद्यालयमा गुणस्तरीय शिक्षाको अभाव, शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधारको कमी, विद्यार्थी सहभागीताको कमी, सिकाइस्तर कमजोर)

शिक्षा योजना निर्माणको अर्को महत्वपूर्ण औचित्य सीमित स्रोत साधनको प्रभावकारी र पारदर्शी उपयोग हो । शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढ्दै गए तापनि स्रोतको सही प्राथमिकता निर्धारण हुन नसक्दा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन । शिक्षा योजनाले स्पष्ट प्राथमिकता, कार्यक्रम र बजेटबीचको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी स्रोतको दोहोरोपन घटाउने र नतिजामूलक लगानी सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ । साथै, यसले विकास साझेदार तथा अन्य सरोकारवालासँग समन्वय र सहकार्य गर्न सहज बनाउँछ ।

ख) शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य

स्थानीय तहभित्र शिक्षाको वर्तमान अवस्थाको यथार्थ रूप पहिचान गरी आवश्यकता अनुसार कार्यक्रम निर्माण र सञ्चालन गर्न आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षा योजनाले शैक्षिक गुणस्तर सुधार, विद्यालय व्यवस्थापन

सुदृढीकरण, प्रविधिमैत्री शिक्षाको विस्तार, शिक्षकको पेसागत क्षमता अभिवृद्धि तथा विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ । साथै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय गरी स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन गर्न तथा समतामूलक र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न आवधिक शिक्षा योजनाको औचित्य रहेको छ । समावेशीता, समानता र सामाजिक न्याय प्रवर्द्धन गर्नु पनि शिक्षा योजना निर्माणको प्रमुख औचित्य हो । बालबालिकाहरु शिक्षाको पहुँच बाहिर रहने अवस्था, लैङ्गिक विभेद, जातीय तथा सामाजिक बहिष्करण, अपाङ्गता, गरिबी र भौगोलिक कठिनाइका कारण सिर्जित असमानतालाई सम्बोधन गर्न पनि लक्षित रणनीतिक योजना आवश्यक हुन्छ । शिक्षा योजनाले लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण (GESI) प्रति उत्तरदायी कार्यक्रमहरु समावेश गरी पछाडि परेका तथा जोखिममा रहेका समूहको शिक्षामा पहुँच, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यसैगरी, शिक्षा योजनाले शिक्षा प्रणालीको गुणस्तर सुधार र दिगोपन सुनिश्चित गर्दछ । शिक्षकको पेसागत विकास, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, शिक्षण-सिकाइ प्रक्रिया, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन प्रणाली, डिजिटल शिक्षा र नवप्रवर्तनलाई योजनाबद्ध रूपमा अघि बढाउन शिक्षा योजना आवश्यक हुन्छ । साथै जलवायु परिवर्तन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र आपत्कालीन अवस्थामा पनि सिकाइ निरन्तरता कायम राख्ने शिक्षा प्रणाली निर्माणका लागि दीर्घकालीन सोच र तयारी शिक्षा योजनामार्फत मात्र सम्भव हुन्छ । यसरी, शिक्षा योजना निर्माणले स्थानीयदेखि राष्ट्रिय लक्ष्यसम्मको सेतुका रूपमा कार्य गर्दछ । यसले विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP), दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4) तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीतिसँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वय गर्दै उत्तरदायी, प्रभावकारी र परिणाममुखी शिक्षा प्रणाली निर्माण गर्न स्पष्ट दिशा प्रदान गर्दछ । त्यसैले, गुणस्तरीय, समावेशी र दिगो शिक्षा सुनिश्चित गर्न शिक्षा योजना निर्माण अति आवश्यक मात्र नभई अत्यन्त औचित्यपूर्ण कार्य हो ।

३) शिक्षा योजना निर्माणका आधार

नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्दा राज्यले विद्यालय शिक्षाको लागि गरेका हरेक क्षेत्रका व्यवस्थाहरुलाई आधार मानेर गरिएको छ । मुख्य रूपमा देहाय बमोजिमका सामग्रीहरुलाई आधार लिएर निर्माण गरिएको छ ।

- क) नेपालको संविधान
- ख) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- ग) सोह्रौँ योजना २०८१/८२-२०८५/८६
- घ) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन २०७७
- ङ) राष्ट्रिय/प्रादेशिक/स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच
- च) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली
- छ) विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७९-२०८८
- ज) राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६,
- झ) दिगो विकास लक्ष्य २०३०

- ज) स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ (परिमार्जित संस्करण २०८१)
- ट) स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण स्रोत पुस्तिका
- ठ) स्थानीय तहको मध्यकालीन खर्च संरचना
- ड) राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८
- ढ) धरान उपमहानगरपालिका आवधिक विकास योजना तर्जुमा (२०८१/८२-२०८५/८६)
- ण) विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम आदि ।

४) योजना निर्माण प्रक्रिया:

स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ (परिमार्जित संस्करण २०८१) ले निर्देश गरेका प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरी धरान उपमहानगरपालिकाको नगर शिक्षा योजना निर्माण गरिएको छ । नगर शिक्षा योजना निर्माणका लागि धरान उपमहानगरपालिकाका कार्यवाहक नगर प्रमुख एवम् नगर शिक्षा समितिका अध्यक्ष श्री अइन्द्र विक्रम बेघाज्यूको अध्यक्षतामा मिति २०८२।१०।२९ गते बसेको बैठकको निर्णय बमोजिम शिक्षा योजना निर्माण समिति गठन भएको र सो समितिद्वारा नगरस्तरमा २०८३।०१।२३ मा सरोकारवालहरूका लागि पहिलो अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । श्री शिक्षा सदन मा. वि. धरान – १५ मा २०८३।०१।२८ गते र श्री पब्लिक हाइ स्कुल, धरान -१२ मा २०८३।०१।२९ गते नगर शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया छलफल गरिएको थियो । जसमा वडाका जनप्रतिनिधि, सबै तहका प्र.अ., शिक्षक, बालविकासका स.का., वि. व्य. स. का पदाधिकारी, विद्यालय कर्मचारी र विद्यार्थीहरूको सहभागिता रहेको थियो । यी कार्यक्रममा ८६ जना सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया छलफल गरी शिक्षाका सबै क्षेत्र र उपक्षेत्रहरूको सवल पक्ष सुधारापेक्षी पक्ष अवसर र चुनौतीहरूका विषयमा SWOT Analysis गरिएको थियो । शिक्षा योजना निर्माण समितिको नेतृत्वमा विज्ञहरूको सहभागितामा योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरी सरोकारवालाहरूको सुझाव सङ्कलन तथा पृष्ठपोषण लिई अन्तिम मस्यौदा तयार गरिएको थियो । बाह्य विज्ञहरूद्वारा यस योजनाको लेखाजोखा गराई प्राप्त सुझावलाई समेत योजनामा समायोजन गरी तयार पारिएको योजनाको अन्तिम मस्यौदा स्वीकृति तथा कार्यान्वयनका लागि नगर कार्यापालिकामा पेस गरिएको थियो । नगर कार्यापालिकाको मिति २०८३।०४।०४ को बैठकबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

शिक्षा योजना निर्माण समिति

१. श्री दिपक घिसिङ (नगर शिक्षा समिति सदस्य) - संयोजक
२. श्री गणेशप्रसाद खतिवडा (प्रमुख प्रशासन महाशाखा) - सदस्य
३. डा. इन्द्रमोहन झा (प्र अ सामुदायिक विद्यालय) - सदस्य
४. श्री डे कुमारी विश्वकर्मा (नगर शिक्षा समिति सदस्य) - सदस्य
५. श्री उमाकुमारी दाहाल (शिक्षा अधिकृत,) – सदस्य- सचिव

सहजीकरण विज्ञहरू:

- श्री दुर्गाप्रसाद खतिवडा- सेवा निवृत्त उपसचिव दशौँ तह, नेपाल सरकार
- श्री डिल्लिराम अधिकारी - सेवा निवृत्त उपसचिव दशौँ तह, नेपाल सरकार

५) योजना तर्जुमाका सीमाहरु

यो आवधिक शिक्षा योजना तर्जुमा गर्दा देहायका सीमाहरु रहेका छन् ।

१. योजना निर्माण प्रक्रियामा सरोकारवालाहरुको सहभागिता प्रतिनिधिमूलक रुपमा मात्र गरिएको ।
२. योजना तर्जुमाको क्रममा द्वितीय स्रोतबाट उपलब्ध सूचना र तथ्यङ्कमा एकरूपता हुन नसकेकाले तथ्यगत वास्तविक आधार लिन नसकिएको ।
३. कतिपय द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त हुनुपर्ने तथ्याङ्क पर्याप्त रुपमा उपलब्ध हुन नसकेको ।
४. स्रोत साधन र समयको सीमितताको कारण सबै सरोकारवालाहरुका अपेक्षा र आकांक्षाहरु योजनामा समेट्न नसकेको ।
५. शिक्षा क्षेत्र विकासका लागि लगानीको सीमितता रहेकाले अपेक्षित रुपमा कार्यक्रम र बजेट व्यवस्थान गर्न नसकिने भएकाले योजनामा कार्यक्रमहरुको प्राथमिकतामा सीमितता रहेको ।

६) योजनाको लेखाजोखा

लेखाजोखा योजना कार्यान्वयन गर्नु पूर्व गरिने महत्त्वपूर्ण कार्य तथा योजनाको अभिन्न अङ्ग रहेको हुँदा शिक्षा योजना निर्माण गरिसकेपछि योजना विश्वसनीय, वस्तुनिष्ठ दिगो र लगानी योग्य छ कि छैन भन्नका लागि योजनाको विविध पक्ष समेटेर यसको आन्तरिक र बाह्य विभिन्न विषय क्षेत्रका विज्ञहरुबाट कार्यविवरण तोकी लेखाजोखा गराउनु पर्ने प्रावधान बमोजिम यो योजनाको पनि लेखाजोखा गराइएको छ । लेखाजोखा प्रतिवेदनले उल्लेख गरेका मुल बुँदा देहायअनुसार छन् :

क्र.स.	लेखाजोखाका पक्ष	विस्तृत विवरण
१	नेतृत्व तथा सहभागिता	शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रियामा पारदर्शी रुपमा स्थानीय तहको मूल नेतृत्वको सहभागितामा अभिमुखीकरण गरेर वडास्तर र विद्यालय तहमा विभिन्न सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिता गराएर योजना निर्माण गरेको पाइयो ।
२	पर्याप्तता र सान्दर्भिकता	योजनामा समावेश भएका रणनीति, कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्या तथा चुनौतीलाई सम्बोधन गर्नका लागि पर्याप्त नभएता पनि सान्दर्भिक नै रहेको पाइयो ।
३	समता, सक्षमता तथा गुणस्तर	शिक्षा क्षेत्रको समग्र अवस्थामा सुधार गर्नका लागि योजनामा समता, सक्षमता, तथा सिकाइ र गुणस्तर अभिवृद्धि सम्बन्धी प्रमुख मुद्दाहरुको सम्बोधन गर्न खोजिएको छ ।
४	अन्तर्सम्बन्ध र तादात्म्य	स्थानीय तहका अन्य क्षेत्रमा निर्माण गरेका योजना तथा विद्यालयले बनाएका विद्यालय सुधार योजनाहरूसँग अन्तरसम्बन्ध कायम भएको छ र शिक्षाका दिगो विकास लक्ष्य, राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय दूरदृष्टि, उद्देश्य र लक्ष्य अनुरूप नै योजना बनाइएको छ । योजनामा समावेश भएका विभिन्न उपक्षेत्र तथा विषयबिच अन्तर्सम्बन्ध कायम कायम गर्न खोजिएको छ ।

५	सम्भाव्यता र कार्यान्वयन योग्यता तथा सान्दर्भिकता	योजनाका लक्ष्य प्राप्तिका लागि सञ्चालन गरिने क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न सकिने व्यावहारिक र सान्दर्भिक नै छन् । अनुगमन र मूल्याङ्कनका संयन्त्र बनाइएको छ । जनसङ्ख्या, जातजाति, आर्थिक, भाषिक, पिछडिएका वर्ग र क्षेत्रका आधारमा सान्दर्भिक बनाउने दृष्टिकोणका साथ विकास गरिएको छ । शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीलाई सम्बोधन गर्ने कोशिस गरिएको छ ।
६	स्रोतको प्रबन्ध	योजनाका विभिन्न कार्यक्रम तथा क्रियाकलापलाई आवश्यक स्रोतको प्रबन्ध गरिएको छ । लक्ष्य प्राप्तिका लागि सञ्चालन गरिने क्रियाकलापमा पर्याप्त बजेट विनियोजन भने भएको छैन । योजनाको स्रोत प्रबन्धका लागि सरकारी तहबाट वित्तको सहकार्य र साझेदारी भएको छ ।
७	संस्थागत क्षमता	योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहभित्र विभिन्न चरणमा संरचनात्मक र संस्थागत व्यवस्था गरिएको छ । योजना कार्यान्वयनका लागि तालिम तथा क्षमता विकासका कार्यक्रम तथा संयन्त्र तय गरिएको छ ।
८	कार्यान्वयनमा तत्परता	योजनाको कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहभित्रका सरोकारवालाको सहभागिता र अपनत्व कायम गरिएको छ । रणनीतिक योजना तथा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गरिएको छ । योजनाको कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार पक्षलाई लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यान्वयन प्रक्रियाको पर्याप्त प्रबोधीकरण तथा अभिमुखीकरण गर्ने प्रबन्ध राखिएको छ ।
९	अनुगमन र प्रतिवेदन	योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको संयन्त्र र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ । आवधिक रूपमा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने प्रक्रिया निर्धारण गरिएको छ । अनुगमन सूचक र प्रतिवेदन प्रणाली एकीन गरिएको छ ।

७) योजनाको दस्तावेजको स्वरूप

स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ (परिमार्जित संस्करण २०८१) ले मार्गदर्शन गरेका ढाँचानुरूप नै तयार गरिएको छ । प्रारम्भमा योजनाको सारांश, विषय प्रवेश, शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य, स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य, शिक्षा योजना निर्माणका आधार, शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिय र योजनाको लेखाजोखा समावेश गरिएको छ । यसमा ८ ओटा परिच्छेद रहेका छन् । परिच्छेद समाप्त भए पछि अनुसूचीहरू समावेश गरिएको छ । परिच्छेद १ मा परिचय अन्तरगत स्थानीय तहको पृष्ठभूमि, शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू, चुनौतीहरू र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद २ मा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद ३ मा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाका विस्तृत रूपमा समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ रहेका छन् । परिच्छेद ४ मा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित

विषयहरूमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि रहेका छन् । परिच्छेद ५ मा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसयिक तालिम समावेश गरिएको छ । परिच्छेद ६ विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका समावेश गरिएको छ । परिच्छेद ७ मा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद ८ मा योजनाको कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ वर्तमान अवस्था

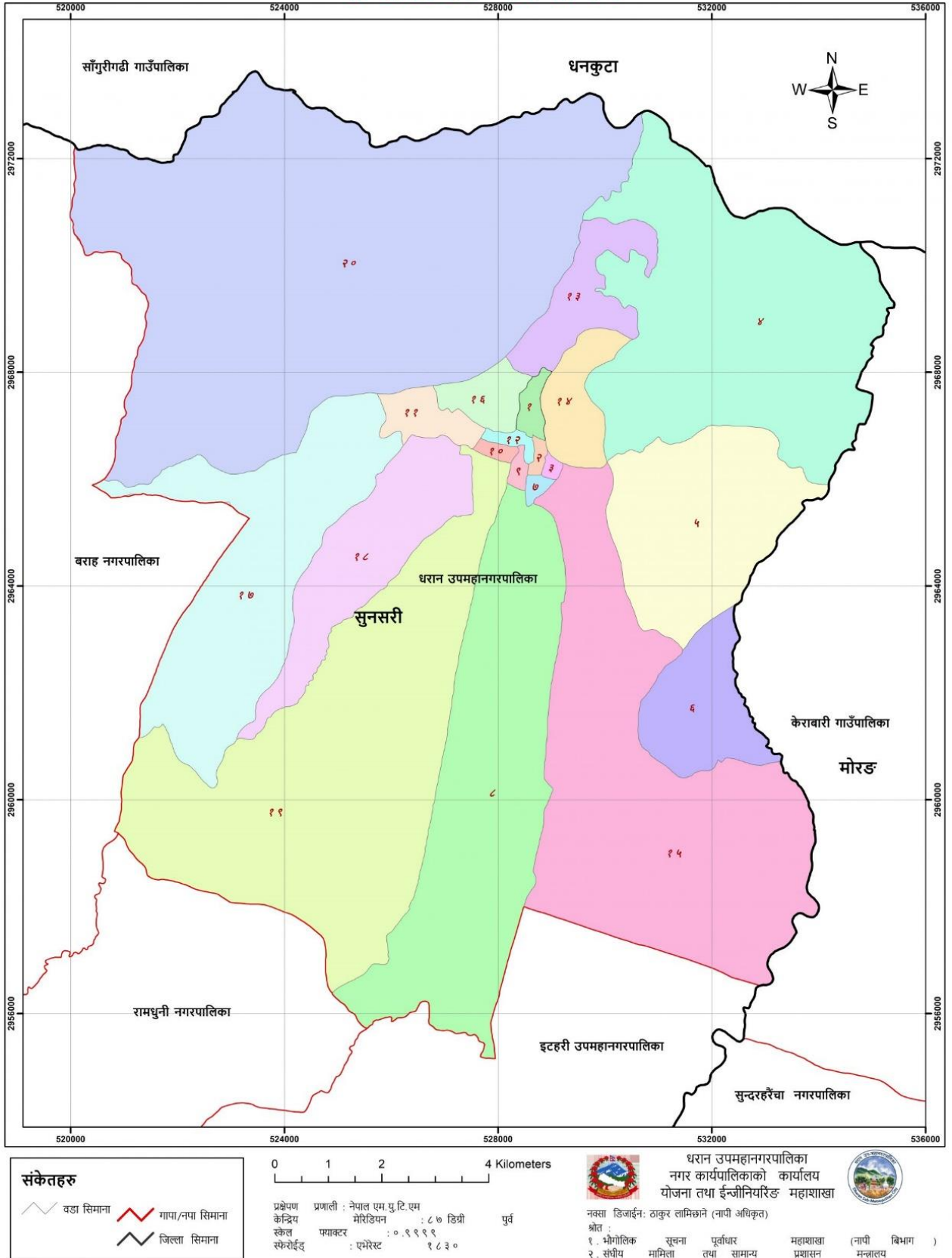
१.१.१ भौगोलिक अवस्थिति

नेपालको कोशी प्रदेश अन्तर्गत सुनसरी जिल्लाको उत्तरी भागमा अवस्थित धरान सुन्दर, बहुजाती, बहुभाषी र बहुधर्मात्मक बसोबास र सांस्कृतिक विविधता भएको सहर हो । यसको इतिहासको कुरा गर्दा विजयपुर क्षेत्रमा धेरै अघिदेखि बसोबास भएको भन्ने इतिहास पाइन्छ । तर हालको धरान बजारको इतिहास हेर्दा हालको मुख्य बजार क्षेत्रसमेत घना जङ्गलको रूपमा रहेको र घना जङ्गलमा काठ काट्न मानिसहरू आएर धरान (काठ काट्ने धराप) बनाएका र मानिसहरूले बोलिचालिमा सजिलोका लागि धरान जाने भन्दै गर्दा पछि सो क्षेत्रमा बस्ती विकास भएपछि धरान नामाकरण भएको हो भन्ने भनाइ पाइन्छ । यसरी वि.स. १९५० तिर घना जङ्गल फँडानी गरेर समतल क्षेत्रमा सानो बस्तीबाट सुरुवात भएको धरान वि.स. १९५९ मा तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ चन्द्र शमशेरले पूर्वको गौँडा धनकुटा जानेआउने क्रममा चन्द्रनगर (हालको पुरानो बजार) र वि.स. १९९० तिर श्री ३ जुद्ध शमशेरले जुद्ध नगर (हालको नयाँबजार) बसालेको इतिहासमा पाइन्छ । वि.स. २०१० सालमा पूर्वाञ्चलको लागि ब्रिटिस गोर्खा भर्ती केन्द्र धरानमा स्थापना भए पछि मुख्य रूपमा धरानमा बसोबास तथा चहलपहल बढेको पाइन्छ । वि.स. २०१७ सालमा नगरपालिका घोषित भएको धरान, वि.स. २०१८ सालमा नेपाललाई १४ अञ्चल र ७५ जिल्लामा विभाजन गर्दा कोशी अञ्चलको सदरमुकामसमेत घोषित भएको थियो ।

तराइदेखि पहाडसम्म (इटहरी उपमहानगरपालिकाको पानी पियादेखि भेडेटार बजारसम्म) फैलिएको भौगोलिक विविधता भएको, कुल क्षेत्रफलको ६० प्रतिशत भुभाग पहाडी क्षेत्रमा फैलिएको, एकतिर आफ्नै चारकोशे जंगल रहेको र पूर्वमा केराबारी गाउँपालिकादेखि पश्चिममा बराहक्षेत्र नगरपालिकाको पटनाली खोलासम्म फैलिएको, समशीतोष्ण प्रकारको हावापानी पाइने, थोरै दूरीमा पनि उचाइको धेरै फरक रहेको, (तरहराको पानीपिया ९७ मिटरदेखि विष्णुपादुकाको झण्डीडाँडा १७९७ मि. सम्म) भिरालो प्रकारको जमिन, पहाड र तराइको सङ्गम स्थल (भावर प्रदेश), नेपालको दोस्रो धेरै पानी पर्ने स्थान, २६२६ मि.मि./वर्षा) ब्रिटिस तथा भारतीय भूतपूर्व सैनिकहरूको बाक्लो बसोबास रहेको, तराइको गर्मीदेखि उच्च पहाडी लेकको चिसो मौसम रहेको, चुरे क्षेत्र नरहेको महाभारत पर्वत श्रृङ्खलाको काखमा रहेको धरानका मुख्य विशेषताहरू हुन् ।

सुरुमा ११ वडाहरू मात्र रहेको धरानलाई वि.स. २०३५ सालमा नगरपालिकाको पूर्वतर्फ रहेको बाँझगरा गाउँ पञ्चायतको सेउती खोलाभन्दा पश्चिमतर्फको भाग र पश्चिमतर्फ रहेको घोपा गाउँ पञ्चायतको सर्दु खोलाभन्दा पूर्वको भाग गाभेर क्षेत्र विस्तार गरी १९ वडामा विभाजन गरिएकोमा २०७१ वैशाख २५ गतेको मन्त्रिपरिषद्को निर्णय अनुसार पाँचकन्या गा.वि.स.लाई पनि धरान नगरपालिकामा समायोजन गरी २३ वडा कायम गरिएको थियो । त्यस्तै २०७१ मंसिर १६ गतेको नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्) को निर्णय अनुसार सर्दु खोला पारी रहेको विष्णुपादुका गा.वि.स.लाई समेत धरान नगरपालिकामा समायोजन गरी २७ वडा कायम गरेर धरान नगरपालिकालाई उपमहानगरपालिका घोषित गरिएको हो । सो पश्चात राज्य पुनर्संरचना आयोगको निर्णयानुसार केही वडाहरूलाई एक अर्कामा समायोजन गरी वर्तमान धरान फेरि २० वटा वडामा पुनर्संरचित भएको छ ।

धरान उपमहानगरपालिका प्रशासनिक विभाजन

१.१.२ जनसाङ्ख्यिक संरचना

क) कुल जनसङ्ख्या:

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस धरान उपमहानगरपालिकाको कुल जनसंख्या १,६६,५३१ रहेको छ, जसमा महिला ८८१२१ पुरुष ७८४१० रहेका छन् जसमा महिला ५२.९१ र पुरुष ४७.०८ प्रतिशत रहेका छन्। जम्मा परिवार संख्या ४२३९६ र घरधुरी संख्या ३०४८२ रहेका छन्, त्यस्तै औसत परिवार संख्या ३.९३ रहेको छ। जनसङ्ख्या वृद्धिदर १.८२ प्रतिशत रहेको छ। हेदाय अनुसार वडातग रुपमा धरान उपमहानगरपालिकाको वडा नं. १५ मा सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या २७,४११ (१६.४५ प्रतिशत) रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनसंख्या वडा नं. २ मा २,२७५ (१.३६ प्रतिशत) रहेको छ।

तालिका नं. १

धरान उपमहानगरपालिका वडागत जनसङ्ख्या:

वडा	घरधुरी सङ्ख्या	महिला	पुरुष	जम्मा	औसत परिवारको आकार	लैङ्गिक अनुपात
१	१२४७	२५४९	२४१३	४९२६	३.९८	९४.६६
२	५१४	११५१	११२४	२२७५	४.४३	९७.६५
३	११०१	२३५८	२३०४	४६६२	४.२३	९७.९१
४	९९२	१९६१	१८२२	३७८३	३.८१	९२.९१
५	३४४१	७१७२	६३८०	१३५५२	३.९७	८७.७५
६	२१४	४४७२	३९८३	८४५५	३.९५	८९.०७
७	७६८	१४८७	१४८०	२९६७	३.८६	९९.५३
८	३०९०	६२९७	५८२९	१२१२६	३.९२	९२.५७
९	८७३	१८३७	१७२७	३५६४	४.०८	९४.०१
१०	१२६९	२४६८	२१४४	४६१४	३.६३	८६.८७
११	४२८८	९२६४	७९०४	१७१६८	४.००	८५.३२
१२	७५६	१५६१	१४६८	३०२९	४.०१	९४.०४
१३	२३१३	४९७	४१६७	९१३८	३.९५	८३.८३
१४	१२४१	२५१७	२२८६	४८०३	३.८७	९०.८२
१५	७०१५	१४५९६	१२८४५	२७४११	३.९१	८८.००
१६	३८२८	७८३०	६८३५	१४६६५	३.८३	८७.२९
१७	३९४२	८४०३	७५०९	१५९१२	४.०४	८९.३६
१८	१३४२	२५०७	२०७२	४५७९	३.४१	८२.६५
१९	१३४७	२८९८	४१५	५३१३	३.९४	८३.३३
२०	८८७	१७२३	१७०३	३४२६	३.८६	९८.८४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

ख) उमेर तथा लिङ्गका आधारमा जनसङ्ख्याको विवरण:

लिङ्गको आधारमा धरान उपमहानगरपालिकाको जनसङ्ख्यालाई विश्लेषण गर्दा ०-४ वर्ष, ०५-०९ वर्ष र १०-१४ वर्षको जनसङ्ख्या बढी रहेको छ ।

तालिका नं. २

धरान उपमहानगरपालिकाको उमेर समुहगत जनसङ्ख्या

उमेर समुह वर्ष	महिला	पुरुष	जम्मा जनसङ्ख्या
०-४	४८२९	५२६०	१००८९
०५-०९	६४७१	७१०२	१३५७३
१०-१४	६६००	७०१३	१३६१३
१५-१९	७९९५	७९७८	१५९७३
२०-२४	८३६६	७२२७	१५५९३
२५-२९	८६७९	६३९६	१५०७५
३०-३४	८३९४	६३४४	१४७३८
३५-३९	७६३५	५९२४	१३५५९
४०-४४	६५२८	५५२२	१२०५०
४५-४९	४९४८	४४२९	९३७७
५०-५४	४७१५	४२६४	८९७९
५५-५९	३३५६	३०४३	६३९९
६०-६४	३१०५	२७८४	५८८९
६५-६९	२२९९	१९२४	४२२३
७०-७४	१८३५	१४०७	३२४२
७५-७९	१२३३	९१९	२१५२
८०-८४	६५०	४९६	११४६
८५-८९	३२७	२६०	५८७
९०-९५	१०५	८७	१९२
९४+	५१	३१	८२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

१.१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

जातजातिको आधारमा हेर्दा धरान उपमहानगरपालिकाभित्र ९० जातजाति (थर समेत) को बसोबास रहेको छ । सबैभन्दा बढी राई ३४०५८ (२०.४५ प्रतिशत) र सबैभन्दा कम नुनिया ताजपुरीय र लेप्चा जातीहरु १०/१० जना मात्र रहेको देखिन्छ । सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले धरान उपमहानगरपालिका ऐतिहासिक महत्व बोकेको

क्षेत्र हो । यहाँ विशेष गरी राई लिम्बू समुदायको उल्लेखनीय बसोबास रहेको छ, साथै क्षेत्री, नेवार ब्राह्मण, तामाङ, मगर, गुरुङ, बान्तवा, चाम्लिङ कुलुङ, मिजार, भुजेल, मुलसमान, थारु, विश्वकर्मा, परियार, मारवाडी, सेर्पा लगायत विभिन्न जातजातिहरूको सहअस्तित्व पाइन्छ । विविध भाषा, धर्म र परम्पराहरूले यहाँको सामाजिक बनावटलाई समृद्ध बनाएका छन् । धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्व, उत्सवहरू जस्तै, दशैं, तिहार, छैठ, उधौली, उभौली, योमरी पर्व, गाईजात्रा, चासोक तङ्नाम, माघी पर्व, ल्होसार, क्रिसमस, इद आदि मनाइन्छ, जसले सामाजिक सद्भाव र सहकार्यको भावना बलियो बनाउँछ । शहरीकरण र बाह्य बसाइँसराइका कारण सांस्कृतिक मिश्रण बढ्दै गएको छ, जसले आधुनिकता र परम्पराको संयोजनलाई देखाउँछ ।

धरान उपमहानगरपालिकाको सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था विविधतायुक्त र गतिशील छ । उच्च साक्षरता, बहुजातीय संरचना र ऐतिहासिक पहिचान यसका मुख्य विशेषता हुन् । तर तीव्र शहरीकरण, सांस्कृतिक क्षयको जोखिम र सामाजिक असमानता जस्ता चुनौतीहरू पनि देखिन्छन् । तसर्थ, समावेशी विकास नीति, सांस्कृतिक संरक्षण कार्यक्रम र लैङ्गिक समानतामा केन्द्रित पहलहरू आवश्यक देखिन्छन् ।

१.१.४ आर्थिक अवस्था

धरान उपमहानगरपालिका शहरी क्षेत्र भएकाले यसको अर्थतन्त्र मुख्यतः सेवा, व्यापार, रेमिटेन्स, पर्यटन, साना उद्योग, कृषि, आवास निर्माण तथा केही मात्रामा रियल इस्टेट क्षेत्रमा केन्द्रित रहेको छ । शहरीकरणको कारण यहाँ घरजग्गा कारोबार, होटल तथा रेष्टुरेन्ट व्यावसाय, यातायात सेवा, निजी शैक्षिक संस्था, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको विस्तार भएको छ । परम्परागत कृषि गतिविधि अझै केही स्थानमा कायम भए पनि शहरी विस्तारका कारण कृषि जमिन घट्दै गएको छ र अर्थतन्त्रको मुख्य आधार व्यापार र रेमिटेन्स क्षेत्रमै सीमित भएको देखिन्छ ।

यस उपमहानगरपालिकाको आर्थिक अवस्था अवसर र चुनौती दुबै पक्षबाट प्रभावित छ । एकातर्फ, पहाडको फेदी भएकोले रणनीतिक अवस्थाले लगानी, रोजगारी र उद्यमशीलताका सम्भावना बढाएको छ भने अर्कोतर्फ असंगठित श्रम बजार, सिप र बजार मागबीच असन्तुलन तथा आय असमानता जस्ता समस्या विद्यमान छन् । तीव्र र केही हदसम्म अव्यवस्थित शहरीकरणले दीर्घकालीन आर्थिक योजना र दिगोपनामा असर पार्न सक्ने जोखिम पनि देखिन्छ । त्यसैले स्थानीय सरकारले सिपमूलक तथा प्राविधिक शिक्षा प्रवर्द्धन, साना तथा मझौला उद्यम विकास, महिला तथा युवामुखी उद्यमशीलता कार्यक्रम सञ्चालन र उत्पादनमुखी क्षेत्र विस्तारमा विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ । व्यवस्थित शहरी योजना, दिगो पूर्वाधार विकास र स्थानीय स्रोत-साधनको अधिकतम उपयोग गर्न सके धरान उपमहानगरपालिकाको अर्थतन्त्रलाई थप सबल, समावेशी र प्रतिस्पर्धात्मक बनाउन सकिन्छ ।

यस उपमहानगरपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा चिण्डेडाँडा, भेडेटार, धार्मिक पर्यटकीय स्थलहरूमा विष्णुपादुका मन्दिर, बुढासुब्बा मन्दिर, दन्तकाली मन्दिर, पिण्डेश्वर मन्दिर, पञ्चकन्या मन्दिर प्रमुख रूपमा रहेका छन् । यस नगर क्षेत्रमा रहेका श्रमसंस्कृति पार्क, सप्तरङ्गी पार्क, घण्टाघर, हरियाली पार्क लगायत सामुदायिक वन क्षेत्रमा रहेका पार्कहरूसमेत मुख्य पर्यटकीय क्षेत्र हुन् । यस नगर क्षेत्रभित्र रहेका खोला तथा खहरेहरूमा सेउती खोला, सर्दु खोला, सेरा खोला, पटनाली खोला, कोकाहा खोला, खर्दु खोला मुख्य रूपमा रहेका छन् ।

१.१. ५ शैक्षिक अवस्था

धरान उपमहानगरपालिका शहरी क्षेत्र भएकाले यहाँको शैक्षिक अवस्था संरचनागत विस्तार र गुणस्तर सुधारको क्रममा रहेको देखिन्छ । विद्यालय शिक्षालाई गुणस्तरीय, समावेशी, सर्वसुलभ र जीवनोपयोगी बनाउनका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको सहकार्य, नवीन प्रविधिको प्रयोग, शिक्षकको क्षमता विकास र शिक्षा प्रणालीमा उत्तरदायित्व र पारदर्शिता आवश्यक छ । स्थानीय स्तरमा पनि सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय, समावेशी र व्यवहारमुखी शिक्षा उपलब्ध गराउने लक्ष्यका साथ कामहरू भइरहेका छन् । हालका वर्षहरूमा शिक्षा व्यवस्थापन तथा योजना तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको क्रममा विद्यालय शिक्षाको नीतिगत, संरचनागत र कार्यगत पक्षमा उल्लेखनीय सुधार भएका छन् ।

क) विद्यालयको विवरणः

यस उपमहानगरपालिकामा समुदायमा आधारित बालविकास सहित सामुदायिक पूर्व प्राथमिक ६९ वटा र संस्थागत विद्यालय पूर्व प्राथमिक ९३ वटा गरी कुल १६२ वटा पूर्व प्राथमिक कक्षाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालय ४९ (अनुसूची ७), परम्परागत विद्यालय ७ (अनुसूची ७) र संस्थागत विद्यालय ९९ (अनुसूची ८) गरी जम्मा १५५ विद्यालयहरू हाल सञ्चालनमा रहेका छन् ।

तालिका नं.३

धरान उपमहानगरपालिकामा विद्यालय सङ्ख्या र तहगत विवरणः २०८२

क्र सं	विद्यालयको प्रकार	सञ्चालित तह	कक्षा	संख्या
१	सामुदायिक बालविकास वा पूर्व प्राथमिक	पूर्व प्राथमिक	०-०	६९
२	संस्थागत विद्यालयमा पूर्व प्राथमिक	पूर्व प्राथमिक	०-०	८२
३	संस्थागत पूर्व प्राथमिक मात्र सञ्चालित	पूर्व प्राथमिक	०-०	११
४	सामुदायिक विद्यालय - ४९	आधारभूत तह २९ विद्यालय (३ वटा विशेष विद्यालय समेत)	१-३	०
			१-५	२३
			१-८	६
		माध्यमिक तह २१ विद्यालय	१-१०	४
			१-१२	१६
५	परम्परागत धार्मिक विद्यालय- ७	आधारभूत तह	१-५	६
		माध्यमिक तह	६-१२	१
६	संस्थागत विद्यालय- ९९	पूर्व प्राथमिक	०-०	११
		संस्थागत विद्यालय (आधारभूत तह)	१-५	१४
			१-८	७
		संस्थागत विद्यालय (माध्यमिक तह)	१-१०	४०
		संस्थागत विद्यालय(माध्यमिक तह)	१-१२	२७

स्रोतः शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा, धरान

ख) विद्यार्थी विवरण:

धरान उपमहानगरपालिकामा पूर्व प्राथमिक कक्षा १६२, जसमध्ये सामुदायिक बालविकास कक्षा ६९ र संस्थागत विद्यालय पूर्व प्राथमिक ९३ वटा सञ्चालनमा रहेका छन् । पूर्वप्राथमिक बालविकासमा बालिका ३२१४ र बालक ३९२७ गरी जम्मा ७१४१ बालबालिका रहेका छन् भने आधारभूत तह कक्षा १-८ मा छात्रा १२९७७ र छात्र १५२१६ गरी जम्मा २८१९३ र माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा छात्रा ६१५३ र छात्र ६५३३ गरी जम्मा १२६८६ रहेका छन् । कक्षा १-१२ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या छात्रा १९१३० र छात्र २१७४९ गरी जम्मा ४०८७९ रहेको छ । नगरपालिकाको पूर्व प्राथमिकदेखि कक्षा १२ सम्मको कुल विद्यार्थी सङ्ख्या छात्रा २२३४४ र छात्र २५६७६ गरी जम्मा ४८०२० जना रहेको छ । सार्वजनिक विद्यालयमा जम्मा १४११६ अर्थात कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको २९.४% र संस्थागतमा विद्यालयमा जम्मा ३३९०४ अर्थात कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको ७०.६ % विद्यार्थी रहेका छन् ।

तालिका नं.४

सबै प्रकारका विद्यालयको तहगत विद्यार्थी विवरण: शैक्षिक वर्ष २०८२

	सामुदायिक			धार्मिक			संस्थागत			जम्मा		
कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
पूर्व प्राथमिक	६२२	७०३	१३२५	११	१४	२५	२५८१	३२१०	५७९१	३२१४	३९२७	७१४१
१-५	१८७२	१८९७	३७६९	१०	१२६	१३६	६०३७	७२७९	१३३१६	७९१९	९३०२	१७२२१
६-८	१७३७	१६३६	३३७३	०	२१	२१	३३२१	४२५७	७५७८	५०५८	५९१४	१०९७२
१-८	३६०९	३५३३	७१४२	१०	१४७	१५७	९३५८	११५३६	२०८९४	१२९७७	१५२१६	२८१९३
९-१०	१४२९	११८०	२६०९	०	२४	२४	१७४२	२३१८	४०६०	३१७१	३५२२	६६९३
११-१२	१५४१	१२७३	२८१४	०	२०	२०	१४४१	१७१८	३१५९	२९८२	३०११	५९३९
९-१२	२९७०	४२५३	५४२३	०	४४	४४	३१८३	४०३६	७२१९	६१५३	६५३३	१२६८६
१-१२	६५७९	५९८६	१२५६५	१०	१९१	२०१	१२५४१	१५५७२	२८११३	१९१३०	२१७४९	४०८७९
०-१२	७२०१	६६८९	१३८९०	२१	२०५	२२६	१५१२२	१८७८२	३३९०४	२२३४४	२५६७६	४८०२०

स्रोत: IEMIS २०८२

समावेशी शिक्षा: अपाङ्गता भएका विद्यार्थी विवरण:

तालिका नं. ५

विशेष विद्यालयतर्फका अपाङ्गता भएका विद्यार्थी विवरण: शैक्षिक वर्ष २०८२

कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०			कक्षा ११-१२		
छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
८२	११४	१९६	२६	३६	६२	५	६	११	०	०	०

तालिका नं. ६

अपाङ्गता भएका सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको विवरण: शैक्षिक वर्ष २०८२

पूर्व प्राथमिक			कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०			कक्षा ११-१२		
छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	२	३	८५	१३२	२१७	२७	४४	७१	७	१०	१७	२	५	७

तालिका नं. ७

प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयमा प्राविधिक धारतर्फका विद्यार्थीहरूको विवरण: शैक्षिक वर्ष २०८२

कक्षा ९-१०			कक्षा ११-१२		
छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
५६	१२७	१८३	३९	७४	११३

समग्रमा हेर्दा पछिल्ला वर्षहरूमा विद्यालय शिक्षामा पहुँचको अवस्था सुदृढ हुँदै गएको छ । विशेषगरी आधारभूत तहमा विद्यार्थी भर्नादर उच्च रहेको छ । अल्पसङ्ख्यक, दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका तथा विपन्न वर्गका बालबालिका, सबै जाति, भाषा, धर्म, लिङ्ग, क्षेत्र तथा पिछडिएका समुदायका व्यक्तिहरूका लागि विशेष कार्यक्रमहरू (जस्तै: छात्रवृत्ति, पोषण कार्यक्रम, पोसाक वितरण, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक लगायत) मार्फत विद्यालय शिक्षामा सहभागिता सुनिश्चित गर्न पहल गरिएको छ ।

यस उपमहानगरपालिका क्षेत्रमा वि. पि. कोइराला स्वस्थ विज्ञान प्रतिष्ठान, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, पूर्वाञ्चल इन्जिनियरिङ क्याम्पस, केन्द्रिय प्रविधि क्याम्पस, पिण्डेश्वर संस्कृत विद्यापिठ साथै केही निजी क्याम्पसहरूले समेत उच्च शिक्षा प्रदान गरिरहेका छन् । शिक्षामा पहुँचको दृष्टिले यो सकारात्मक आधार हो । यसले आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको मात्र नभएर उच्च शिक्षाको पनि शैक्षिक पहुँच सहज भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. ८

विगत दुई वर्ष र चालु शैक्षिक वर्षको पालिकाको जम्मा विद्यार्थी विवरण

क्र. स.	तह	शैक्षिक वर्ष २०८०			शैक्षिक वर्ष २०८१			शैक्षिक वर्ष २०८२		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१.	बालविकास	३७८४	४५९७	८३४५	३४३९	४३०९	७७४८	३२१४	३९२७	७१४१
२.	आधारभूत (१-५)	८४६१	९५२०	१७९८१	८२७९	९३५०	१७६२९	७०१९	९३०२	१७२२१
३.	आधारभूत (६-८)	५०८४	५७००	१०७८४	५०६३	५९२५	१०९८८	५०५८	५९१४	१०९७२
४.	माध्यमिक (९-१०)	३०३२	३४०८	६४४०	३०६५	३३१७	६३८२	३१७१	३५२२	६६९३
५.	माध्यमिक (११-१२)	२५६३	२५७८	५१४१	२८६२	२९४५	५८०७	२९८२	३०११	५९९३
	कुल	२२८८८	२५८०३	४८६९१	२२७०८	२५८४६	४८५५४	२२३४४	२५६७६	४८०२०

स्रोत: शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा, धरान

विद्यार्थीहरूको पहुँच तथा सहभागिताको अवस्था हेर्दा विगत दुई वर्ष र चालु शैक्षिक वर्षको तथ्याङ्कका आधारमा केही मात्रामा सङ्ख्या घट्दै गएको देखिन्छ । शैक्षिक वर्ष २०८१ कोभन्दा शैक्षिक वर्ष २०८२ मा ५३४ जना विद्यार्थी सङ्ख्या घटेको देखिन्छ । अन्य तहको तुलनामा बालविकासमा अलि बढी घटेको देखिन्छ । जनसङ्ख्याको घट्दो बृद्धि दर र अन्य शहरतिरको बसाइसराइले गर्दा विद्यार्थीहरू सङ्ख्या घटेको हुन सक्छ ।

ग) शिक्षक व्यवस्थापन र विकास:

तालिका नं. ९

सामुदायिक विद्यालय शिक्षक दरबन्दी विवरण: २०८२

क्र सं	तह	स्वीकृत	राहत	अस्थायी करार	संघीय शिक्षण अनुदान	विशेष शिक्षक	प्राविधिक धार शिक्षक	नगर अनुदान शिक्षक	जम्मा शिक्षक
१.	बाल कक्षा शिक्षक	६८	०	०	०	०	०	१	६९
२.	आधारभूत तह (प्राथमिक)	१७७	३६	०	०	१५	०	०	२२८
३.	आधारभूत नि मा	१००	११		०	६	६	१	१२४
४.	माध्यमिक तह	८२	११	०	७	२	६	१	१०९
५.	उच्च माध्यमिक	२५	०	०	०	०	१२	०	३७
६.	विद्यालय सहायक कर्मचारी	०	०	४५	०	०	०	०	४५
७.	विद्यालय लेखा सहायक	०	०	१९	०	०	०	०	१९
८.	कर्मचारी विशेष					१६			१६
	जम्मा	४५२	५८	६४	७	३९	२४	३	६४७

स्रोत: शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा, धरान

तालिका नं. १०

सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूको श्रेणीगत विवरणः

प्राथमिक तह								
स्थायी				राहत	अस्थायी करार	पालिका अनुदान	प्राविधिक धार	विशेष विद्यालय शिक्षक
	प्रथम	द्वितीय	तृतीय					
	३	४२	११३	३६	१९	१	०	१५
निम्न माध्यमिक तह								
	२	१७	७९	११	२	१	६	०
माध्यमिक तह								
	०	१६	६५	११	१	१	६	०
साविक उ मा वि	०	०	०	०	२५	०	१२	०
अन्य कर्मचारी र स का								
विशेष विद्यालय कर्मचारी		००	०	०	०	०	०	१६
विद्यालय सहयोगी		०	०	४५	०	०	०	००
विद्यालय लेखा कर्मचारी		०	०	१९	०	०	०	०
बालविकास शिक्षक		०	०	६८	१	०	०	०
जम्मा	५	७५	२५७	५८	१७९	४	२४	३१

स्रोत: शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा, धरान

१.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण

शैक्षिक क्षेत्रको समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण गर्दा पालिकाको मुख्य कायर्सम्पादन सूचकको आधार सबैभन्दा महत्वपूर्ण हुन्छ । विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, भौतिक, आर्थिक, शिक्षण सिकाइ र अन्य क्षेत्रगत कार्यक्रम र परिणाममा आधारित सूचकहरूले तोकिएका क्षेत्रमा भएको प्रगती र कमजोरीका बारेमा तथ्यगत सूचना हुने हुँदा समस्या र चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्न आधार बन्दछ । उपमहानगरपालिकाको शिक्षा महाशाखा र EMIS बाट प्राप्त सूचकहरूका आधारमा पालिकाको वर्तमान अवस्था र उपलब्धिको स्तर विश्लेषण गरिएको छ । समग्रमा, धरान उपमहानगरपालिकाको शिक्षाको क्षेत्रगत शैक्षिक अवस्था कोशी प्रदेश र देशको सूचकसँग तुलनात्मक रूपमा झल्काउने गरी देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएका छ ।

तालिका नं. ११
धरान उपमहानगरपालिकाका विद्यमान शैक्षिक सूचकहरू:

क्र.स.	सूचक	पालिका	प्रदेश	नेपाल	सूचनाको स्रोत
		२०८२			
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा					
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कुल भर्ना दर* (%)	११६.८%	१०३.२%	१०१%	Flash Report
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा खुद भर्ना दर* (%)	८५.८%	७०.९%	७०.२%	Flash Report
१.३	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	७१.२%	७६.७%	७६.३%	Flash Report
२. आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)					
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	९३.२%	९३.८%	९३.७%	Flash Report
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कुल प्रवेश दर (%)	१५६%	१३२.२%	१४१.१%	Flash Report
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	९२.८%	९४.६%	९४.४%	Flash Report
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कुल भर्ना दर* (%)	१३९.५%	१२६.५%	१३०.५%	Flash Report
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर* (%)	५६.५%	९५.६%	९४.४%	Flash Report
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कुल प्रवेश दर* (%)	७६.८%	१२६.५%	१३०.५%	Flash Report
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर survival rate* (%)	८७.६%	८७.७%	८७.६%	Flash Report
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	८९.९%			Flash Report
२.९	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	१	१	१	Flash Report
२.१०	औषत जि पि ए कक्षा ५	३.१२			EMIS 2082
	नेपाली	३.२			EMIS 2082
	अग्रेजी	३.३			EMIS

क्र.स.	सूचक	पालिका	प्रदेश	नेपाल	सूचनाको स्रोत
		२०८२			
					2082
	गणित	२.८			EMIS 2082
	विज्ञान	३.२			EMIS 2082
	सामाजिक	३.१			EMIS 2082
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	९२.९%	९४.१ %	९४.१ %	Flash Report
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कुल भर्ना दर (%)	१३६.१%	१२३ %	१२४.८ %	Flash Report
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर survival rate * (%)	८९.१%	८६.४ %	८६.५ %	Flash Report
२.१४	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	०.८७	१	१	EMIS 2082
२.१५	विद्यालय बाहिर रहेका ५-१२ उमेर समुहका बालबालिका संख्या	१६३०			EMIS 2082
२.१६	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कुल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या* (%)	६७.१५%			EMIS 2082
२.१७	औषत जि पि ए कक्षा ८	३.०७			EMIS 2082
	नेपाली	३.२			EMIS
	अग्रेजी	३.१			EMIS
	गणित	२.९२			EMIS
	विज्ञान	२.८५			EMIS
	सामाजिक	३.३			EMIS
३. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)					
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर* (%)	७४.२ %	७५.४ %	७५.८%	Flash Report
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कुल भर्ना दर* (%)	१०७.२%	९८.५ %	९९.१%	Flash Report
३.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	६६.१ %	५६.५ %	५५.८ %	Flash Report
३.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कुल भर्ना दर* (%)	९४.७%	८०.६ %	८०.६ %	Flash Report

क्र.स.	सूचक	पालिका	प्रदेश	नेपाल	सूचनाको स्रोत
		२०८२			
३.५	माध्यमिक तहमा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	०.८७	१	१	EMIS 2082
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)	६७.८ %	६७.४ %	६६.९ %	Flash Report
४. जीवन पर्यान्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा					
४.१	कुल साक्षरता दर (५ -१७ वर्ष) (%)	९८.४३%	७९.७ %	७६.२ %	CENSUS 2021
४.२	पुरुष साक्षरता दर (५ -१७ वर्ष) (%)	९८.३९%	७३.६ %	६९.४%	CENSUS 2021
४.३	महिला साक्षरता दर (५ -१७ वर्ष) (%)	९८.४८%	८६.१ %	८३.६%	CENSUS 2021
४.४	कुल साक्षरता दर (१०-१९ वर्षको) (%)	९९.२१%	९६.८ %	९४.१ %	CENSUS 2021
४.५	पुरुष साक्षरता दर (१०-१९ वर्षको) (%)	९९.२०%	९६.८ %	९३.९%	CENSUS 2021
४.६	महिला साक्षरता दर (१०-१९ वर्षको) (%)	९९.२२%	९६.७ %	९४.३%	CENSUS 2021
४.७	कुल साक्षरता दर (१८ वर्षभन्दा माथि) (%)	८४.२०%	७३.७ %	६९.४ %	CENSUS 2021
४.८	पुरुष साक्षरता दर (१८ वर्षभन्दा माथि) (%)	९०.७७%	६६.० %	६०.७%	CENSUS 2021
४.९	महिला साक्षरता दर (१८ वर्षभन्दा माथि) (%)	७८.७६%	८२.१ %	७९.०%	CENSUS 2021
४.१०	कुल साक्षरता दर	८७.४%			CENSUS 2021
४.११	कुल साक्षरता दर (महिला)	८२.९%			CENSUS 2021
४.१२	कुल साक्षरता दर (पुरुष)	९२.६%			CENSUS 2021
५ शुसासन र व्यवस्थापन					
५.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	१६.३	१३.५	२०.९	EMIS 2082
५.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	२५.७	३१	४४.६	EMIS 2082

क्र.स.	सूचक	पालिका	प्रदेश	नेपाल	सूचनाको स्रोत
		२०८२			
५.३	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	१९.७			EMIS 2082
५.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	२२.९	२५.१	३०.५	EMIS 2082
५.५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	३५.९			EMIS 2082
५.६	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	७६	४९.२	४७.३	EMIS 2082
६	शिक्षामा लगानी				
६.१	कुल बजेटको शिक्षामा लगानी प्रतिशत	३५.९%	१%	१०.७५%	धरान नपा
६.२	शिक्षामा लगानी स्थानीय स्रोतको प्रतिशत	३.९८%			धरान नपा

शैक्षिक सूचकलाई आधार मानेर धरान उपमहानगरपालिकाको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण गर्दा सवल पक्षमा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका ७१.२% छन् जुन कोशी प्रदेशको ७६.७% र देशको ७६.३% को तुलनामा न्यून रहेको छ । उपमहानगरपालिकाको प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कुल भर्ना दर ११६.८% र खुद भर्ना दर ७१.२% रहेको छ जुन कोशी प्रदेशको कुल भर्ना दर १०३.२% र खुद भर्ना दर ७०.९ तथा देशको कुल भर्ना दर १०१% र खुद भर्नादर ७०.२% तुलनामा उच्च रहेको छ ।

कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर ९३.२% छ भने कोशी प्रदेशको ९३.८% र देशको ९३.७ % रहेको छ । आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर ९२.८% छ जुन कोशी प्रदेशको ९४.६ र देशको ९४.४ को तुलनामा केही न्यून नै छ । आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कुल भर्ना दर १३९.५% छ जुन कोशी प्रदेशको १२६.५% र देशको १३०.५ % को तुलनामा निकै बढी छ । यस पालिकाको आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर survival rate ८७.५% र कक्षा ८ सम्मको ८६.५% हुनुले यसमा धेरै नै सुधारको अपेक्षा गरेको छ । यस पालिकाको माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर ६६.१% छ कोशी प्रदेशको ५६.५% र देशको ५५.८ % को तुलनामा धेरै माथि छ । यस उपमहानगरपालिकाको माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कुल भर्ना दर ९४.७% कोशी प्रदेशको ८०.६% र देशको दुबैको ८०.६ को तुलनामा निकै उच्च रहेको छ । माध्यमिक तहमा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२) को ०.८७ छ यो सूचकले छात्राहरूको भर्ना दर छात्रको तुलनामा न्यून भएको देखाएको छ ।

जीवन-पर्यान्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षाको अवस्था हेर्दा यस पालिकाको साक्षरता दर (५ वर्षभन्दा माथि) ८७.४% छ जुन कोशी प्रदेशको ७९.७% र देशको ७६.२% को तुलनामा निकै उच्च छ । ५ वर्षभन्दा माथिको महिला साक्षरता दर ८२.९% र पुरुष साक्षरता दर ९२.६% रहेको छ । महिला साक्षरतामा निकै सुधार भएको अवस्था छ । शुसासन र व्यवस्थापनको सूचक हेर्दा यस उपमहानगरपालिकाको आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय) १६.३ यो सूचक कोशी प्रदेश १३.५ र देशको २०.९ रहेको छ । आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय) २५.७ कोशी प्रदेश ३१ र नेपालको ४४.६ छ । आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय) १९.७ छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय) २२.९ रहेको छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात ३५.९ रहेको छ । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय) ७६ रहेको छ । कुल पालिकाको बजेटको शिक्षामा लगानी प्रतिशत ३५.९% र स्थानीय स्रोतको प्रतिशत ३.९८% रहेको छ । धरान उपमहानगरपालिकाका अधिकांश शैक्षिक सूचकहरु कोशी प्रदेश र नेपालको तुलनामा उच्च रहेका छन् । आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर survival rate ८७.६% हुनुले गरिबी पारिवारिक अवस्था, बसाइँसराइ र सिकाइप्रतिको अभिरुचिमा कमी जस्ता कारणले ड्रपआउट भएका हुन सक्छन् । “भर्ना शतप्रतिशत” र “ड्रपआउट शून्य” लक्ष्य हासिल गर्न सामाजिक परिचालन, छात्रवृत्ति, दिवा खाजा कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक देखिन्छ । विद्यार्थी विद्यालयमा टिकाउन र तह पूरा गराउनमा थप पहल हुन आवश्यक छ । विद्यालय बाहिर रहेका ५-१२ उमेर समूहका बालबालिका संख्या १६३० रहेको हुँदा यी सबैलाई विद्यालय प्रवेश गराउन चुनौती रहेको देखाउँछ । आधारभूत तह (कक्षा १-८) कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक र माध्यमिक तहमा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक (कक्षा ९-१२) ले छात्राहरुको भर्ना दर वृद्धि गर्न आवश्यक छ । आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कुल शिक्षकमध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या ६७.१५% पुगेको हुँदा शिक्षकमा महिलाहरुको सहभागिता पुरुषको भन्दा बढी देखिनु राम्रो हो । वातावरणमैत्री तथा बालमैत्री पूर्वाधार निर्माण, सुरक्षित खानेपानी, समावेशी शौचालय र हरित विद्यालय जस्ता अवधारणा लागु गर्ने प्रयासलाई बढाउन आवश्यक छ । सबै विद्यालयमा आधुनिक प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याब र इन्टरनेट, पुस्तकालय सुविधा उपलब्ध नभएकाले प्रविधिमा असमानता देखिन्छ । शिक्षा क्षेत्रमा बजेट आन्तरिक स्रोतको लगानी वृद्धि गरी शैक्षिक समस्याहरुलाई सम्बोधन गरी समग्र सिकाइको अवस्थापन सुधार गर्न आवश्यक देखिन्छ । “शतप्रतिशत भर्ना” र “शून्य ड्रपआउट” लक्ष्य हासिल गर्न सामाजिक परिचालन, छात्रवृत्ति, दिवा खाजा तथा पोसाक जस्ता कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ । साथै, सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, नियमित मूल्याङ्कन प्रणाली तथा प्रविधिको एकीकरण अपरिहार्य देखिन्छ ।

१.३. शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीको SWOT विश्लेषण

कुनै पनि विषय क्षेत्र तथा कार्यको सबल पक्ष र समस्या जहिले पनि सम्बन्धित संस्थाको आन्तरिक पक्षसँग (नीति, कार्यक्रम, व्यवस्थापन, स्रोतसाधन आदि) सम्बन्धित हुन्छन् भने अवसर र चुनौती बाह्य पक्ष (नीति र कार्यक्रमको कार्यान्वयनका तौर तरिका, समन्वय, सरोकारवाला आदि) सँग सम्बन्धित हुन्छन् । विद्यालय शिक्षामा चुनौतीको प्रभाव जहिले पनि शैक्षिक संस्था र हाम्रा कार्यका परिवेश तथा सङ्गठनभन्दा बाह्य रूपबाट पर्ने भएकाले यिनको विश्लेषणलाई त्यसै अनुरूप हेर्नुपर्छ । शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीको विश्लेषण गर्ने विभिन्न विधिमध्ये योजना निर्माण र कार्यान्वयनका सम्बन्धमा SWOT (Strengths, Weakness, Oppurtunities, Threats) सबल पक्ष,

कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्नु एउटा उपयुक्त विधि मानिन्छ । सरोकारवलाहरूको सहभागितामा यसै विधिबाट यस पालिकाको अवस्थाको विश्लेषण गर्दा शिक्षा क्षेत्रका सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, चुनौती र अवसर निम्नानुसार रहेको पाइयो ।

१.३.१. सबल पक्षहरू

तथ्याङ्क विश्लेषण, मौजुदा अवस्था र SWOT Analysis का आधारमा धरान उपमहानगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा केही सकारात्मक तथा असल अभ्यासहरू कार्यान्वयनमा ल्याएको देखिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले प्रदान गरेको अधिकारको प्रभावकारी उपयोग गर्दै आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क र अनिवार्य बनाउने दिशामा विद्यार्थी भर्ना अभियान, छात्रवृत्ति कार्यक्रम, दिवा खाजा तथा विद्यालय पोसाक वितरण जस्ता लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिएका छन् । यी कार्यक्रमहरूले गरिब, विपन्न तथा सीमान्तकृत परिवारका बालबालिकालाई विद्यालयमा टिकाइ राख्न महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका छन् । क्षेत्रगत रूपमा विश्लेषण गर्दा:

१. प्रारम्भिक तथा आधारभूत शिक्षामा उच्च भर्नादर छ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा कुल भर्नादर ११६.८% रहेको छ, जुन प्रदेश तथा राष्ट्रिय औसतभन्दा माथि छ । दिवा खाजाको व्यवस्थाले पोषणमा सहयोग गरेको छ ।
२. आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात १६.३ रहेको छ, जुन प्रदेश र राष्ट्रिय औसतभन्दा राम्रो हो । आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्नादर ९२.९% रहेको छ । आधारभूत शिक्षा- (कक्षा १-८) शिक्षातर्फ ससर्त अनुदान प्राप्त भएकोले विविध पक्षमा व्यवस्थापन गर्न सहज, निःशुल्क शिक्षा, पा पु, छात्रवृत्ति, कक्षा ५ सम्म दिवा खाजा, सेनिटरी प्याडको उपलब्धता ,विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास सबल बन्दै गएको छ ।
३. माध्यमिक शिक्षा- (कक्षा ९--१२) शिक्षातर्फ पहुँच विस्तार, सुरक्षित खानेपानी, समावेशी शौचालय र हरित परिसर निर्माणले विद्यालयलाई सिकाइ अनुकूल बनाउने दिशामा सकारात्मक परिणाम देखाउन थालेको छ । स्मार्ट बोर्ड, कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला विस्तार, इन्टरनेट जडान तथा डिजिटल सामग्रीको प्रयोगले आधुनिक शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया प्रवर्द्धन गरेको छ । विद्यालयहरूमा स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्थाले ती विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यलाई पनि शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अङ्गका रूपमा स्वीकार गरेको देखिन्छ, जसले समग्र सिकाइ उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने अपेक्षा गरिएको छ ।
४. लैङ्गिक समानतामा राम्रो अवस्था छ । आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा लैङ्गिक समता सूचक १ रहेको छ । माध्यमिक तहमा पनि लैङ्गिक समता सूचक ०.८७ रहेको छ, जुन सुधारोन्मुख मान्न सकिन्छ । धरानको एकमात्र बालिका विद्यालय श्री शारदा बालिका नमुना मा.वि. छात्रा शिक्षाको क्षेत्रमा प्रदेशकै नमुना विद्यालय रहेको छ ।
५. साक्षरता दर उच्च रहेको छ । ५-१७ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर ९८.४३% रहेको छ । १०-१९ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर ९९.२१% पुगेको छ ।
६. विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात तुलनात्मक रूपमा राम्रो छ । आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात १६.३ रहेको छ, जुन प्रदेश र राष्ट्रिय औसतभन्दा राम्रो हो ।
७. शिक्षामा उच्च बजेट लगानी भएको छ । कुल बजेटको ३५.९% शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गरिएको छ । यसले शिक्षा क्षेत्रलाई नगरपालिकाले प्राथमिकतामा राखेको देखाउँछ ।

८. शिक्षामा समावेशीकरण बढेको छ । समावेशी शिक्षाको क्षेत्रमा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित तथा अन्य सीमान्तकृत समूहलाई विशेष प्राथमिकता दिइएको छ । अपाङ्गताका प्रकृतिअनुसार सहायक सामग्री, छात्रवृत्ति तथा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिएको छ । महिला शिक्षकको उल्लेखनीय सहभागिता छ । आधारभूत तहमा ६७.१५% महिला शिक्षक रहेका छन् । यसले बालमैत्री र लैङ्गिक संवेदनशील वातावरण निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

९. प्राविधिक धार शिक्षा: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिममा थोरै विद्यार्थीका लागि भएपनि रोजगारमुखी शिक्षाको प्राप्ति भएको छ र जीवनशैलीमा प्रविधिको उपयोग बढेको छ ।

१०. अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवन पर्याप्त सिकाई: साक्षरता दर ५-१७ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर ९८.४३% रहेको छ । १०-१९ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर ९९.२१% पुगेको छ ।

समग्रमा, विद्यालय वातावरण सुधारका लागि बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा वातावरणमैत्री पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिइएको छ । शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि प्रविधि एकीकरणमा विशेष ध्यान दिइएको छ । धरान उपमहानगरपालिकाले शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, समावेशीकरण र दिगोपनालाई एकसाथ सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ । अबका दिनमा शिक्षा क्षेत्रमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन, निरन्तर अनुगमन र स्रोत व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न सकियो भने स्थानीय स्तरमै गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षा प्रणाली विकासको नमुना स्थापित हुन सक्ने सम्भावना प्रबल रहेको छ ।

१.३.२. सुधारपेक्षी पक्ष (Weaknesses) वा शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू

१. प्रारम्भिक बालविकास अनुभवमा कमी छ । ECD अनुभव लिएर कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने बालबालिकाको दर ७१.२% मात्र छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा (ECD) बालमैत्री वातावरणको विकास गरिनु पर्ने । प्रयाप्त सिकाई सामग्रीको व्यवस्था गरिनु पर्ने । सहयोगी कार्यकर्तामा दक्षताको कमी भएकाले दक्षताको विकास गरिनु पर्ने । सिकाइ पद्धति समतामूलक र मनोरञ्जनात्मक र खेलमा आधारित हुनु पर्ने । कक्षा व्यवस्थापन उपयुक्त खालको हुनु पर्ने । सहयोगी कार्यकर्तालाई सरकारले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिक उपलब्ध गराएर क्रमशः थप सुविधा व्यवस्था गर्नु पर्ने ।

२. माध्यमिक तहमा न्यून भर्नादर छ । कक्षा ९-१२ मा खुद भर्नादर केवल ६६.१% रहेको छ । उच्च कक्षातर्फ विद्यार्थी टिकाइ राख्न चुनौती देखिन्छ ।

३. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको संख्या धेरै छ । ५-१२ वर्ष उमेर समूहका १६३० बालबालिका विद्यालय बाहिर छन् । यसले समावेशी पहुँचमा समस्या देखाउँछ ।

४. सिकाइ उपलब्धिमा कमजोरी छ । कक्षा ५ र ८ मा गणित तथा विज्ञान विषयको GPA तुलनात्मक रूपमा कम रहेको छ । विशेषतः गणितमा आधारभूत सिकाइ उपलब्धि कमजोर देखिन्छ । शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा परम्परागत धोक्ने पद्धतिको प्रभाव अझै देखिन्छ । विद्यार्थी केन्द्रित, खोजमूलक र प्रयोगात्मक शिक्षण अभ्यास सीमित छन् । शिक्षक व्यवस्थापन क्षेत्रमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त छैन । विशेष गरी विज्ञान, गणित र अंग्रेजी विषयमा दक्ष शिक्षक अभावले सिकाइ उपलब्धिमा प्रत्यक्ष असर पारेको छ । शिक्षकहरूको निरन्तर पेसागत विकास, प्रविधिमैत्री तालिम र समावेशी शिक्षण रणनीतिसम्बन्धी कार्यक्रम अपर्याप्त छन् ।

५. माध्यमिक तहमा उच्च विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात छ । कक्षा ११-१२ मा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात ७६ रहेको छ । यसले गुणस्तरीय शिक्षणमा प्रतिकूल असर पार्न सक्छ ।

६. टिकाउ दरमा सुधार हुन नसक्नु । कक्षा १० सम्म पुग्ने दर ६७.८% मात्र रहेको छ । विद्यालय छोड्ने दर अझै उल्लेखनीय छ । माध्यमिक तहमा सबै विद्यालयमा ICTLab, Science Lab, पुस्तकालय शुद्ध खानेपानीको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने, आवश्यक दरबन्दी र विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन हुनु पर्ने, विद्यालय शिक्षा लगानी बढाउनु पर्ने, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा आवश्यक सुविधाको व्यवस्थापन गरी शिक्षक प्रशिक्षकको सेवामा स्थायित्व गर्नु पर्ने, कक्षा सिकाइमा आधुनिक प्रविधियुक्त मेसिनरीमा पहुँच बढाउनु पर्ने, कक्षामा विद्यार्थीको प्राविधिक शिक्षामा पहुँच बढाउनु पर्ने ।

७. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम व्यवस्थापनमा समस्या छ । सिकारुहरूका लागि स्थानीय सिप बजार नहुँदा दक्षता र सिपको बजारीकरणमा सघाउनु पर्नेछ । माध्यमिक तहको प्राविधिक शिक्षालाई गुणस्तरीय र सुविधा सम्पन्न बनाउन आवश्यक पर्ने लगानी र बजेटको व्यवस्थापनमा समस्या रहेको छ । विद्यालयमा समुदायको सहभागिता घटेर गएको हुँदा यसलाई बढाउन आवश्यक देखिन्छ ।

८. समतामूलक पहुँच र सहभागिता क्षेत्रमा विद्यालय भर्ना दर सन्तोषजनक भए पनि गरिबी, पारिवारिक अवस्था, बसाइँसराइ र चेतनाको अभावका कारण केही बालबालिकाहरू बीचमा विद्यालय छोड्ने साथै कक्षामा उपस्थित नभई परीक्षामा मात्र उपस्थित हुने समस्या कायम छ । गुणस्तर र सान्दर्भिकताका क्षेत्रमा लैङ्गिक, भाषिक, भौगोलिक, आर्थिक, शारीरिक अपाङ्गता, जात/जाति र अन्य सामाजिक विविधताका कारण सबै बालबालिकालाई समान रूपमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न अझै प्रयास आवश्यक छ । समता र समावेशीकरण क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका, दलित तथा सीमान्तकृत बालबालिकाको पूर्ण र अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न अझै संरचनागत सुधार आवश्यक छ ।

९. भौतिक पूर्वाधार विकासमा समस्या छ । भौतिक पूर्वाधार क्षेत्रमा धेरै विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, सुरक्षित भवन, पुस्तकालय र पर्याप्त फर्निचर जस्ता आधारभूत सुविधा अझै अपर्याप्त छन् । कतिपय भवनहरू जीर्ण अवस्थामा रहेकाले विद्यार्थीको सुरक्षामा जोखिम देखिन्छ । आधुनिक शिक्षणका लागि आवश्यक कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला, स्मार्ट बोर्ड र उच्च गतिको इन्टरनेट सुविधा अधिकांश सामुदायिक विद्यालयमा सीमित छन् । यसले डिजिटल शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियामा असमानता सिर्जना गरेको छ ।

१०. पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीका क्षेत्रमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रभावकारी कार्यान्वयनमा समस्या छ । सिकाइ उपलब्धि को वैज्ञानिक, तथ्यमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली कमजोर देखिन्छ । परीक्षा केन्द्रित अभ्यास हाबी हुँदा सिर्जनात्मकता र आलोचनात्मक सोच विकासमा अपेक्षित प्रगति हुन सकेको छैन ।

११. सुपरीवेक्षणको कमी छ । विद्यालयहरूको शैक्षिक तथा प्रशासनिक गतिविधिको नियमित अनुगमन र पृष्ठपोषण प्रणाली पर्याप्त र सुदृढ छैन । विद्यालयहरूको शैक्षिक र प्रशासनिक क्रियाकलापको चुस्त अनुगमन तथा वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणालीको अभाव छ ।

१२. विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापनका क्षेत्रमा समस्या छ । विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीचको समन्वय सुदृढ नहुँदा योजना कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता कमी देखिन्छ । पारदर्शी बजेट व्यवस्थापन, सहभागितामूलक योजना निर्माण र जवाफदेहिता प्रणाली पूर्ण रूपमा संस्थागत हुन सकेको छैन । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र कमजोर हुँदा विद्यालय सुधार योजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्ने अवस्था देखिन्छ । शैक्षिक सत्र र क्यालेन्डरलाई नियमित र व्यवस्थित बनाउन नसक्दा सिकाइ प्रक्रिया प्रभावित हुने गरेको छ ।

१३. शैक्षिक लगानीमा कमी छ । उपमहानगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतको सानो हिस्सा मात्र शिक्षा क्षेत्रमा लगानी छ । नगरको बजेटमा शिक्षा क्षेत्र प्राथमिकतामा पर्न सकेको छैन । प्राथमिकतामा राखेर लगानी बढाउन आवश्यक रहेको छ ।

समग्रमा हेर्दा यस धरान उपमहानगरपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच विस्तार र नीतिगत प्रतिबद्धता सकारात्मक भए पनि गुणस्तर, समावेशीकरण, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार सुदृढीकरण र सुशासनका क्षेत्रमा थप सुधार अपरिहार्य देखिन्छ । प्रभावकारी योजना, स्रोतको उचित उपयोग र समुदायमा आधारित उत्तरदायित्व प्रणाली विकास गर्न सके यी समस्यालाई अवसरमा रूपान्तरण गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

१.३.३. चुनौतीहरू:

तथ्याङ्क विश्लेषण, मौजुदा अवस्था र SWOT Analysis का आधारमा धरान उपमहानगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा केही सकारात्मक तथा असल अभ्यासहरू कार्यान्वयनमा ल्याएता पनि भविष्यमा धेरै चुनौतीहरूको सामना गर्नुपर्ने देखिन्छ । धरान उपमहानगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच, गुणस्तर र समावेशीकरण सुनिश्चित गर्न थुप्रै चुनौती रहेका छन् ।

१ .निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न चुनौती छ । विद्यालयमा थप आर्थिक व्यवस्थापन गर्न कठिनाई हुँदा निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनमा पूर्णता दिन चुनौती देखिन्छ ।

२ .विद्यार्थी ड्रपआउटको जोखिम छ । आर्थिक, सामाजिक तथा वैदेशिक रोजगारीको प्रभावले माध्यमिक तहमा विद्यालय छोड्ने सम्भावना उच्च छ ।

३ .निजी विद्यालयतर्फ आकर्षण बढेको छ । नजिकैका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयसँग अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा बढ्दै गएको छ । सामुदायिक विद्यालयबाट निजी विद्यालयतर्फ विद्यार्थी सर्ने प्रवृत्तिले सार्वजनिक शिक्षामा असर पार्न सक्छ ।

४ .सिकाइ गुणस्तरमा गिरावटको जोखिम छ । गणित तथा विज्ञानमा कमजोर उपलब्धिले भविष्यमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता घटाउन सक्छ ।

५ .शिक्षक व्यवस्थापन चुनौती छ । उच्च विद्यार्थी र शिक्षक अनुपातले शिक्षकको कार्यभार बढाएर शिक्षण प्रभावकारिता घटाउन सक्छ ।

६ विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा समस्या छ । सबै विद्यालयमा तोकिएअनुसारको भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्न आर्थिक स्रोत सङ्कलन आवश्यक छ, साथै जलवायु परिवर्तन र त्यसको असर कम गर्ने उपायहरू अपनाउनु दिगो शिक्षा प्रणालीका लागि अनिवार्य छ ।

७.आर्थिक तथा सामाजिक असमानता छ । विपन्न तथा सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका अझै विद्यालय बाहिर रहने जोखिम छ ।

८ .शहरीकरण र सामाजिक विचलन हुने डर छ । डिजिटल लत, कुलत, बालश्रम तथा पारीवारिक विघटन जस्ता समस्याले विद्यार्थीको सिकाइमा असर पार्न सक्छ ।

९ .स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न । स्थानीय सन्दर्भ समेट्ने पाठ्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नहुँदा शिक्षा र स्थानीय आवश्यकता बीचको सम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ । यसले जीवनोपयोगी सिप विकासमा चुनौती सिर्जना गरेको छ ।

१०. शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न चुनौती छ । शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा परम्परागत घोकन्ते पद्धतिको प्रभाव अझै देखिन्छ । विद्यार्थी केन्द्रित, खोजमूलक र प्रयोगात्मक शिक्षण अभ्यास सीमित छन् । विज्ञान तथा प्रविधि

विषयमा प्रयोगात्मक अभ्यास र अनुसन्धान संस्कृति विकास हुन नसक्दा सिकाइ सैद्धान्तिक रूपमा सीमित भएको छ ।

११. शिक्षामा समावेशीकरणको अझै चुनौती छ । अपाङ्गता भएका, दलित, सीमान्तकृत तथा कठिन परिवेशमा रहेका बालबालिकालाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनु अझै चुनौतीपूर्ण छ । लैङ्गिक, भाषिक, भौगोलिक, आर्थिक, शारीरिक अपाङ्गता, जातजाति र अन्य सामाजिक विविधताका कारण सबै बालबालिकालाई समान रूपमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न अझै प्रयास आवश्यक छ ।

१२. योग्य र क्षमतावान शिक्षक आपूर्तिमा दिगोपना नहुनु । प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका क्षेत्रमा जनशक्तिको गतिशिलताका कारण स्थायित्वको चुनौती छ ।

१३. स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूको ध्यान बढी भौतिक विकासमा गइरहेको परिस्थितिमा प्राविधिक शिक्षालाई प्राथमिकतामा पारेर लगानी वृद्धि गर्न चुनौती छ ।

१.४ अवसरहरू

संविधान र कानुनी व्यवस्था अनुसार शिक्षा स्थानीय तहको अधिकारभित्र परेपछि स्थानीय सरकारले आफ्नै योजना अनुसार गुणस्तरीय शिक्षा प्रवर्द्धन गर्न सक्ने अवसर प्राप्त भएको छ । यससँगै शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्ने क्षमता र तीन तहको सरकार तथा अन्य सङ्घ संस्थाबाट सहकार्य र स्रोत जुटाउने वातावरण पनि उपलब्ध छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार भएसँगै डिजिटल शिक्षण-सिकाइ, अनलाइन सामग्री र शिक्षक-विद्यार्थी समन्वयमा सहजता आएको छ । स्थानीय पाठ्यक्रम विकासका क्रममा वातावरण संरक्षण, हरित विद्यालय निर्माण, जलवायु परिवर्तन र जीवनोपयोगी विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने भएकाले शिक्षा केवल सैद्धान्तिक नभई व्यवहारिक र वर्तमान चुनौतीसँग सुसंगत हुने अवसर बढेको छ । अन्य अवसरहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

१. शहरी क्षेत्रको शैक्षिक पहुँचको लाभ छ । धरान शहरी क्षेत्र भएकाले सूचना-प्रविधि, निजी क्षेत्र, तथा शैक्षिक संस्थासँग सहकार्यको राम्रो सम्भावना छ ।

२. उच्च साक्षरता दरलाई गुणस्तरीय शिक्षामा रूपान्तरण गर्ने अवसर छ । साक्षरता उच्च भएकाले अब दक्षता, सीप तथा रोजगारमुखी शिक्षामा केन्द्रित हुन सकिन्छ ।

३. डिजिटल तथा प्रविधिमैत्री शिक्षा विस्तारको अवसर छ । ICT मा आधारित शिक्षण, स्मार्ट कक्षा, डिजिटल सामग्री विकास तथा ई-लर्निङ विस्तार गर्न सहज वातावरण छ ।

४. महिला शिक्षकको उच्च सहभागिताको उपयोग गरेर बालमैत्री विद्यालय, समावेशी शिक्षा तथा लैङ्गिक संवेदनशील कार्यक्रम अझ प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ ।

५. स्थानीय सरकारको उच्च लगानी गर्न सक्छ । शिक्षामा उच्च बजेट लगानी भएकाले पूर्वाधार सुधार, शिक्षक क्षमता विकास तथा नवप्रवर्तनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अवसर छ ।

६. सामुदायिक तथा निजी क्षेत्रसँग साझेदारीको अवसर छ । गैरसरकारी संस्था, विश्वविद्यालय तथा निजी विद्यालयहरूसँग सहकार्य गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिन्छ ।

यी सबै चुनौती र अवसरलाई व्यवस्थित रूपमा सम्बोधन गर्दा धरान उपमहानगरपालिकामा समावेशी, दिगो र गुणस्तरीय शिक्षा प्रणाली विकास गर्न सकिने सम्भावना उच्च रहेको छ । कानुनी अधिकार, स्रोत व्यवस्थापन, प्रविधि र स्थानीय ज्ञानको उपयोगले धरान उपमहानगरपालिकाको शिक्षा प्रणालीलाई दिगो, समावेशी र जीवनोपयोगी बनाउन महत्त्वपूर्ण अवसर प्रदान गरेको छ । धरानको एकमात्र बालिका विद्यालय श्री शारदा बालिका नमुना माध्यमिक विद्यालयलाई प्रदेशकै नमुना विद्यालय बनाउन आवश्यक पहल गरिने छ ।

परिच्छेद दुई
दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ दूरदृष्टि

गुणस्तरीय, प्राविधिक, पहुँचयोग्य तथा जीवनोपयोगी शिक्षा- सक्षम र आत्मनिर्भर नागरिक विकास गर्ने नगरको
इच्छा ।

२.२ लक्ष्य

गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी राष्ट्र निर्माणमा टेवा पुऱ्याउने सक्षम, आत्मनिर्भर नागरिक विकास गर्ने ।

२.३ उद्देश्य,

- १ सबै बालबालिकालाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।
- २ सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तरीय र सान्दर्भिकता सुनिश्चित गर्नु ।
- ३ औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित व्यक्तिहरूका लागि वैकल्पिक, अनौपचारिक, खुला र निरन्तर सिकाइको वातावरण सुनिश्चित गर्नु ।
- ४ विद्यालय शिक्षामा सुशासन पारदर्शिता र प्रभावकारी व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु ।
- ५ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु ।

२.४ रणनीतिहरू

उद्देश्य १ सबै बालबालिकालाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,

रणनीतिहरू:

- क) आधारभूत शिक्षालाई सबै बालबालिकाका लागि अनिवार्य र निःशुल्क बनाउँदै पहुँचयोग्य र समतामूलक बनाउने ।
- ख) विद्यालय शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकाहरूको पहिचान गर्न तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने र शैक्षिक सत्रको सुरुमा "विद्यार्थी भर्ना घरदैलो अभियान" सञ्चालन गर्ने ।
- ग) गरिब, विपन्न, दलित र सीमान्तकृत समुहका बालबालिकालाई विद्यालयमा आकर्षित गर्न र टिकाइ राख्न दिवा खाजा, छात्रवृत्ति र पोसाक वितरण गर्ने ।
- घ) अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि उनीहरूको अवस्था अनुसार (शारीरिक, सुनाइ, दृष्टि, अटिजम आदि) ब्रेल, साङ्केतिक चित्र र हिलचेयर जस्ता सामग्री र विशेष छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने ।
- ङ) अपाङ्गता भएका, सीमान्तकृत वा विशेष आवश्यकताका बालबालिकाका लागि समावेशी सिकाइ वातावरण उपलब्ध गराउने ।
- च) बालबालिकाको शिक्षामा अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउन अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानकै रूपमा सञ्चालन गर्ने ।

- छ) शिक्षकहरूलाई नवीनतम शिक्षण पद्धति र प्रविधिमा अभ्यस्त गराउन नियमित र नतिजामुखी तालिम प्रदान गर्ने र उनीहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने ।
- ज) विद्यालय पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा जलवायु-उत्थानशीलता र वातावरणमैत्री पूर्वाधार सुनिश्चित गर्ने ।

उद्देश्य २ सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तरीय र सान्दर्भिकता सुनिश्चित गर्नु,

रणनीतिहरू:

- क) शिक्षकहरूलाई नवीनतम शिक्षण पद्धति र प्रविधिमा अभ्यस्त गराउन नियमित र नतिजामुखी तालिम प्रदान गर्ने र उनीहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने ।
- ख) शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन स्मार्ट बोर्ड, कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधाको विस्तार गर्ने ।
- ग) शिक्षाको गुणस्तर कायम गर्न नतिजामा आधारित अनुगमन तथा वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्ने ।
- घ) पाठ्यक्रमलाई स्थानीय आवश्यकता, संस्कृति र जीवनोपयोगी सिपसँग मेल खाने गरी अनुकूल बनाउने ।
- ड) विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने ।
- च) शिक्षण सिकाइमा खोजमूलक, प्रयोगात्मक, विद्यार्थी केन्द्रित र क्रियाकलाप आधारित सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने ।
- छ) शिक्षकलाई नवीनतम शिक्षण विधि, ICT प्रयोग, समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षण तालिम प्रदान गर्ने ।
- ज) नियमित मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको माध्यमबाट सिकाइ उपलब्धि र गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने ।
- झ) विद्यालयमा पर्याप्त पाठ्यपुस्तक, डिजिटल सामग्री, स्मार्ट बोर्ड, कम्प्युटर ल्याब र प्रयोगशालाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।

उद्देश्य ३ औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित व्यक्तिहरूका लागि अनौपचारिक, खुला र वैकल्पिक निरन्तर सिकाइको वातावरण सुनिश्चित गर्नु,

रणनीतिहरू

- क) अनलाइन प्लेटफर्म, भिडियो क्लास, मोबाइल एप्लिकेसन र रेडियो/टेलिभिजनका माध्यमबाट वैकल्पिक सिकाइ पहुँच विस्तार गर्ने ।
- ख) इन्टरनेट सुविधा सहित सबै सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई व्यवस्थित बनाउने ।
- ग) एक वडा एक पुस्तकालय/वाचनालय" को अवधारणा अनुसार प्रत्येक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आबद्ध रहने गरी पुस्तकालयहरू स्थापना गर्ने ।
- घ) नगरमा भएको पुस्तकालयलाई स्तरोन्नति गरी वडाका पुस्तकालयहरूलाई एउटै सञ्जालमा जोड्ने ।

- ड) परम्परागत र मौलिक ज्ञान, दर्शन र प्राकृतिक विज्ञानलाई सङ्ग्रह र सूचीकरण गरी संरक्षण गर्ने ।
- च) प्रत्येक टोलमा नागरिकहरूको सिकाइको चाहना पूरा गर्न "जीवन पर्यन्त सिकाइ" लाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्न स्थानीय बौद्धिक समाज गठन गर्ने ।
- छ) समुदायको समन्वय र सहयोगमा टोल-टोलमा प्रौढ कक्षाहरू सञ्चालन गर्ने र उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिलाई मापन गर्ने सूचकहरू विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- ज) अनौपचारिक शिक्षा र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको भूमिका प्रभावकारी बनाएर उपमहानगरपालिकालाई "पूर्ण साक्षर तथा शिक्षित पालिका" का रूपमा व्यवस्थापन गर्ने ।

उद्देश्य ४ विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु,

रणनीतिहरू

- क) शिक्षकहरूको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र परीक्षा परिणामसँग आवद्ध गर्ने ।
- ख) शैक्षिक पेसामा संलग्न जनशक्तिमा जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न परिणाममा आधारित जवाफदेहिता प्रणालीको विकास गर्ने ।
- ग) प्रधानाध्यापक छनोट प्रणालीलाई योग्यता र क्षमताका आधारमा हुने गरी परिमार्जन गर्ने ।
- घ) विव्यसको भूमिका र जिम्मेवारीलाई समयसापेक्ष परिमार्जन गरी विद्यालयलाई स्वचालित र सफल संस्थाका रूपमा विकास गर्ने ।
- ड) विद्यालयप्रति समुदायको अपनत्व बढाउन विद्यालय समुदाय सहकार्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- च) विद्यालय र विद्यार्थीको विस्तृत विवरणका लागि एकीकृत तथ्याङ्क प्रणालीको विकास र सुदृढीकरण गर्ने ।
- छ) सम्पूर्ण सूचनालाई सुरक्षित राख्न र सहजै प्राप्त गर्न Cloud Data Management र स्वचालित संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- ज) निजी (संस्थागत), गुठी र सहकारी विद्यालयहरूको स्थापना, अनुमति, सञ्चालन र आर्थिक पारदर्शिताको नियमित अनुगमन र नियमन गर्ने ।
- झ) शैक्षिक जनशक्ति र नेतृत्व तहका लागि स्पष्ट आचारसंहिता निर्माण गरी लागु गर्ने ।
- ञ) विद्यालयगत शिक्षक दरबन्दीको अध्ययन गरी दरबन्दी मिलान र पुनर्वितरण गर्ने ।
- ट) प्रधानाध्यापक, व्यवस्थापन समिति, शिक्षक र कर्मचारीहरूका लागि नियमित तालिम र नेतृत्व विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

उद्देश्य ५ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु ।

रणनीतिहरू:

- क) माध्यमिक तहमा अध्ययनरत १० प्रतिशत विद्यार्थीहरू लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिमको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- ख) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद (CTEVT) सँग समन्वय गरी आवधिक व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- ग) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिपको गुणस्तर, प्रभावकारिता र पहुँच बढाउनका लागि सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- घ) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिपका क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने जनशक्ति पालिका भित्रै तयार गर्ने ।
- ङ) महिला, आदिवासी जनजाति, दलित, अपाङ्गता भएका एवम् आर्थिक रूपमा विपन्न समुदाय र वर्गका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा पहुँच बढाउन आवश्यक कार्यक्रमको व्यवस्था गर्ने ।
- च) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका क्षेत्रहरू कृषि, पशुपालन र कम्प्युटर इन्जिनियरिङ जस्ता विषयमा तत्कालको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।
- छ) अन्य पालिकाभित्र सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने साथै समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- ज) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिपको क्षेत्रमा सरोकारवालाहरूको सहभागिता र स्थानीय सरकारको अपनत्व एवम् लगानी वृद्धि गर्ने ।
- झ) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिप प्रदायक संस्था, स्थानीय सरकार तथा समुदायका बीचमा साझेदारी प्रणालीको स्थापना गर्ने ।
- ञ) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिप प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूलाई रोजगारी एवम् स्वरोजगारीका लागि प्रोत्साहन गर्ने ।
- ट) प्राविधिक शिक्षक तथा व्यावसायिक तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयन एवम् सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।
- ठ) कार्यगत अभ्यास सहितको तालिममार्फत सिप विकास गरी रोजगार प्रवर्द्धन गर्ने ।
- ड) विद्यार्थीहरूलाई वृत्ति मार्गनिर्देशन तथा कामको संसारसँग परिचित गर्ने ।

२.५ अपेक्षित उपलब्धि

- क) सबै बालबालिकालाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- ख) सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तरीय र सान्दर्भिकता सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- ग) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

- घ) औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित व्यक्तिहरूका लागि वैकल्पिक, अनौपचारिक, खुला र निरन्तर सिकाइको वातावरण सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- ङ) विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

२.६ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. १२

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष	२०८४	२०८७	२०९२
		२०८२			
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा					
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कुल भर्ना दर* (%)	११६.८%	१०९%	१०५%	१००%
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा खुद भर्ना दर* (%)	८५.८%	९०%	९५%	१००%
१.३	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	७१.२%	८५%	९२%	१००%
२. आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)					
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	९३.२%	९५%	९८%	१००%
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कुल प्रवेश दर (%)	१५६%	१४०%	१२२%	११०%
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	९२.८%	९५%	९८%	१००%
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कुल भर्ना दर* (%)	१३९.५%	१३०%	१२०%	११०%
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर* (%)	८६.५%	९०%	९५%	१००%
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कुल प्रवेश दर* (%)	११०.८%	१०४%	१०२%	१००%
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर survival rate* (%)	८७.६%	९०%	९५%	९८%
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	८९.९%	९१%	९३%	९५%
२.९	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	१	१	१	१
२.१०	औषत जि पि ए कक्षा ५	३.१२	३.२	३.३	३.५
	नेपाली	३.२	३.३	३.४	३.५
	अग्रेजी	३.३	३.४	३.५	३.६
	गणित	२.८	३.०	३.२	३.४

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष	२०८४	२०८७	२०९२
		२०८२			
	विज्ञान	३.२	३.३	३.४	३.५
	सामाजिक	३.१	३.२	३.४	३.५
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	९२.९%	९४%	९६%	९८%
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कुल भर्ना दर (%)	१३६.१%	१२३%	११३%	१०५%
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर survival rate * (%)	८९.१%	९१%	९३%	९५%
२.१४	आधारभूत तह (कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.८७	०.९२	०.९८	१
२.१५	विद्यालय बाहिर रहेका ५-१२ उमेर समुहका	१६३०	८००	३००	०
२.१६	आधारभूत तह महिला शिक्षकको सङ्ख्या (%)	६७.१५%	७०%	७२%	७४%
२.१७	औषत जि पि ए कक्षा ८	३.०७	३.१	३.२	३.३
	नेपाली	३.२	३.३	३.४	३.५
	अग्रेजी	३.१	३.२	३.३	३.४
	गणित	२.९२	३.१	३.२	३.३
	विज्ञान	२.८५	३.१	३.३	३.३
	सामाजिक	३.३	३.४	३.५	३.६
३. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)					
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर* (%)	७४.२ %	७७%	८०%	८५%
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कुल भर्ना दर* (%)	१०७.२%	१०५%	१०३%	१०१%
३.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	६६.१ %	७०%	७५%	८०%
३.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कुल भर्ना दर* (%)	९४.७%	९६%	९८%	९९%
३.५	माध्यमिक तहमा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	०.८७	०.९	०.९५	१
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)	६७.८ %	७०%	७५%	८०%
४. जीवन-पर्यान्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा					
४.१	कुल साक्षरता दर (५ -१७ वर्ष) (%)	९८.४३%	९९%	१००%	१००%
४.२	पुरुष साक्षरता दर (५ -१७ वर्ष) (%)	९८.३९%	९९%	१००%	१००%
४.३	महिला साक्षरता दर (५ -१७ वर्ष) (%)	९८.४८%	९९%	१००%	१००%
४.४	कुल साक्षरता दर (१०-१९ वर्षको) (%)	९९.२१%	१००%	१००%	१००%
४.५	पुरुष साक्षरता दर (१०-१९ वर्षको) (%)	९९.२०%	१००%	१००%	१००%
४.६	महिला साक्षरता दर (१०-१९ वर्षको) (%)	९९.२२%	१००%	१००%	१००%

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष	२०८४	२०८७	२०९२
		२०८२			
४.७	कुल साक्षरता दर (१८ वर्षभन्दा माथि (%))	८४.२०%	८८%	९०%	९५%
४.८	पुरुष साक्षरता दर (१८ वर्षभन्दा माथि (%))	९०.७७%	९३%	९६%	९९%
४.९	महिला साक्षरता दर (१८ वर्षभन्दा माथि (%))	७८.७६%	८२%	८५%	९०%
४.१०	कुल साक्षरता दर	८७.४%	९०%	९२%	९५%
४.११	कुल साक्षरता दर (महिला)	८२.९%	८५%	८८%	९०%
४.१२	कुल साक्षरता दर (पुरुष)	९२.६%	९४%	९६%	९८%
५	शुसासन र व्यवस्थापन				
५.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात सामुदायिक विद्यालय)	१६.३	२०	२५	३०
५.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	२५.७	२७	२९	३०
५.३	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	१९.७	२२	२५	३०
५.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	२२.९	२५	२८	३०
५.५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक	३५.९	३३	३२	३०
५.६	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	७६	६८	५८	५०
६	शिक्षामा लगानी				
६.१	कुल बजेटको शिक्षामा लगानी प्रतिशत	३५.९%	३८%	४०%	४२%
६.२	शिक्षामा लगानी स्थानीय स्रोतको प्रतिशत	३.०९%	६%	८%	१०%

परिच्छेद तीन
विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्र

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय:

नेपालको संविधानको धारा ३९ (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन २०२८ को नवौँ संशोधनले बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाकै अङ्गको रूपमा मान्यता दिनुले यसको आवश्यकता र महत्व थप पुष्टि भएको छ । बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक एवम् नैतिक र सृजनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकोले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु आवश्यक भएको छ । यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर यस पालिकाले निर्माण गरेको यस शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था:

४८ महिनादेखि ६० महिनासम्मको उमेर समुहका लागि धरान उपमहानगरपालिकामा हाल जम्मा १६२ वटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन् । सामुदायिकतर्फ ६९ वटा जसमा ४९ ओटा बालविकास केन्द्रहरू विद्यालय हाताभित्रै सञ्चालनमा रहेका र २० ओटा बालविकास केन्द्रहरू नजिकको विद्यालयसँग मातृ सम्बन्ध स्थापना गरी विद्यालय हाताभन्दा केही टाढा रहेका छन् । संस्थागत विद्यालयतर्फ ९३ बालविकास केन्द्र रहेका छन् । यी केन्द्रहरूमा २०८२ सालको IEMIS को तथ्याङ्क अनुसार सामुदायिकतर्फका पूर्व प्राथमिक कक्षामा बालिका ६२२ र बालक ७०३ गरी १३२५ रहेका छन् । धार्मिक पूर्व प्राथमिकमा बालिका ११ र बालक १४ गरी जम्मा २५ रहेका छन् भने संस्थागततर्फ पूर्व प्राथमिक कक्षामा बालिका २५८१ र बालक ३२१० गरी जम्मा ५७९१ रहेका छन् । सबै प्रकारका पूर्व प्राथमिक/ बालविकासमा कुल ७१४१ जना बालबालिका अध्ययनरत रहेका छन्, जसमध्ये ३२१४ जना छात्रा र ३९२७ जना छात्र रहेका छन् । यस उमेर समुहको सहजै देखिने भर्नादर ११६.८% प्रतिशत रहेको देखिन्छ, भने खुद भर्नादर ८५.८% रहेको छ जसले पहुँच विस्तार भएको संकेत गरे पनि शत प्रतिशत लक्ष्य अझै हासिल हुन बाँकी रहेको देखाउँछ ।

बालविकास कार्यक्रम पूरा गरी कक्षा १ मा प्रवेश गरेका बालबालिकाको संख्या ३७४९ रहेको छ । यसमध्ये एक वर्षको बालविकास अनुभवसहित कक्षा १ मा जाने बालबालिका ७१.२% प्रतिशत रहेका छन् । अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गरेका बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि र कक्षागत अनुकूलन क्षमता तुलनात्मक रूपमा राम्रो देखिएको छ, जसले बालविकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता पुष्टि गर्दछ ।

बालविकास कक्षामा ६ वटा सिकाइ कुना निर्माण गरी हरेक कुनामा न्यूनतम १० वटा सिकाइ सामग्री अनिवार्य रूपमा राख्नु पर्ने प्रावधान रहे पनि धेरैमा यो पूरा हुन सकेको देखिदैन । बालविकासका न्यूनतम सक्षमता मापदण्ड पूरा गरेका विद्यालयहरू थोरै रहेका छन् । न्यूनतम सक्षमता अन्तर्गत सुरक्षित कक्षाकोठा, खेलमैत्री सिकाइ सामग्री, प्रशिक्षित सहजकर्ता, बालमैत्री शौचालय र सुरक्षित खानेपानी जस्ता सूचकहरू समावेश गरिएका छन् ।

हाल यी मापदण्ड पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएका केन्द्रहरूको अनुपात सीमित रहेको देखिएकाले गुणस्तर सुधारका लागि थप लगानी र अनुगमन आवश्यक देखिन्छ ।

धरान उपमहानगरपालिकाले प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षालाई बालबालिकाको नैसर्गिक अधिकारको रूपमा लिएको छ । यसले ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित गर्ने आधार तयार गर्दछ । नगरपालिकाले प्रारम्भिक बाल विकासलाई विद्यालय शिक्षासँग पूर्ण रूपमा एकीकृत गरी प्रत्येक विद्यालयमा अनिवार्य गर्ने नीति लागू गरेको छ, जसले बालबालिकाको सिकाइको निरन्तरता र गुणस्तर सुनिश्चित गर्दछ । हाल धरान उपमहानगरपालिकामा बाल विकास केन्द्रहरूमा भौतिक र शैक्षिक पूर्वाधारको कमी देखिएको छ । धेरै केन्द्रहरूमा बालमैत्री वातावरण, खेल सामग्री, श्रव्य-दृश्य सिकाइ सामग्री र पर्याप्त शिक्षण उपकरणको अभाव रहेको छ । यद्यपि, पालिकाले यी केन्द्रहरूको स्तरोन्नति गर्ने योजना बनाएको छ र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने सम्भावनाहरूलाई आफ्नो सबल पक्षको रूपमा लिएको छ ।

समग्रमा हेर्दा धरान उपमहानगरपालिकामा प्रारम्भिक बालविकासको पहुँच विस्तार सन्तोषजनक देखिए पनि गुणस्तर, समावेशिता र न्यूनतम सक्षमता सुनिश्चिततामा अझ रणनीतिक हस्तक्षेप आवश्यक रहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

३.१.३ उद्देश्य

- क) बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित गर्न प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।
- ख) सबै बालबालिकालाई समावेशी, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय प्रारम्भिक शिक्षा उपलब्ध गराउनु ।
- ग) बाल विकास केन्द्रहरूलाई बालमैत्री, सुरक्षित र वातावरणमैत्री बनाउनु ।

३.१.४ रणनीतिहरू

- क) सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि संघीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने ।
- ख) बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्ग बनाउने ।
- ग) निजी क्षेत्रलाई समेत केन्द्र स्थापना र सञ्चालनमा प्रोत्साहित गर्दै न्यूनतम मापदण्डमा नियमित निगरानी र मूल्याङ्कन गर्ने ।
- घ) अति विपन्न, दलित, सीमान्तकृत र अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई पहुँच सुनिश्चित गर्दै निःशुल्क भर्ना अभियान सञ्चालन गर्ने ।
- ङ) कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने ।
- च) जटिल भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, लोपोन्मुख तथा सिमान्तकृत समुदायका बालबालिकाका लागि विभिन्न नमुनाहरू विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- छ) पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा अनुकूलन गर्ने ।

ज) लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने ।

झ) कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाउने ।

ञ) ऐन र कार्यविधिमा उल्लेख भएबमोजिमको मापदण्ड पूरा गर्ने ।

ट) कार्यरत जनशक्तिको वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गर्ने ।

ठ) स्थानीय तहको आवश्यकतामा आधारित हुने गरी प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि सुपरीवेक्षण र सहजीकरणका लागि थप छुट्टै अधिकार सम्पन्न संयन्त्र बनाउने ।

ड) पाठ्यक्रम र मापदण्ड तथा ढाँचाहरूलाई समयानुकूल स्थानीयकरणका लागि समायोजन तथा परिमार्जन गर्ने ।

ढ) भौगोलिक विकटता र अपाङ्गता भएका तोकिएका उमेर समुहलाई सम्बोधन गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने ।

३.१.५ उपलब्धि, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

क) अपेक्षित उपलब्धि:

धरान उपमहानगरपालिकामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ । यस अन्तर्गत लक्षित उमेर समुहका सबै बालबालिकालाई कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज, समावेशी र समान पहुँच उपलब्ध हुनेछ । साथै, सबै बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पूर्ण अनुभव हासिल गरी आवश्यक सक्षमता विकास पछि कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर प्राप्त गर्नेछन्, जसले उनीहरूको सिकाइको आधार सुदृढ भई दीर्घकालीन शैक्षिक सफलतामा सकारात्मक प्रभाव पार्नेछ ।

ख प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. १३

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा		लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						१० वर्षको जम्मा
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण गर्ने	जना	६९	०	०	०	०	६९	१३८
२	राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड अनुसार प्रत्येक केन्द्रमा पोषण, खेल मैदान, सयन कक्ष, श्रव्य-दृश्य सामग्री र बालमैत्री वातावरण निर्माण	केन्द्र	५	५	५	५	५	२५	५०
३	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	१	०	०	०	०	१	२
४	बालबालिकाको अभिलेखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५०	१००
५	बालविकास कक्षा सुपरीवेक्षण	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०
६	बालविकास पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण	जना	६९	०	०	०	०	६९	१३८
७	बालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्ड व्यवस्थापन		४	४	५	६	६	२५	५०
८	बालविकास शिक्षक- क्षमता विकास मण्टेश्वरी तालिम	जना	०	२५	२५	२५	०	७५	१५०
९	बालविकास शिक्षक -पुर्नताजगी तालिम सञ्चालन	जना	०	०	०	६९	०	६९	१३८
१०	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा बालबालिका अभिलेख अद्यावधिक	जना	२	२	२	२	२	१०	२०
११	नमुना बालविकास केन्द्रमा सहयोगी (आया) को व्यवस्था ५ केन्द्र	जना	१	२	३	४	५	१५	३०
१२	उत्कृष्ट प्रारम्भिक बालविकास शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	१	१	१	१	१	५	१०
१३	बालविकास शिक्षक पारिश्रमिक व्यवस्थापन चाडपर्व र पोसाक सहित	जना	६८	६८	६८	६८	६८	३४०	६८०

१४	बालविकास शिक्षक पारिश्रमिक व्यवस्थापन स्थानीय तहबाट थप मासिक	जना	६९	६९	६९	६९	६९	३४५	६९०
१५	बालविकास शिक्षक-पारिश्रमिक व्यवस्थापन आन्तरिक स्रोत	जना	१	१	१	१	१	५	१०
१६	बालविकास केन्द्रका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान वितरण	जना	१३४९	१३७४	१३९९	१४२४	१४५०	६९९६	१३९९२

ग. प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट:

तालिका नं. १४

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

क्र.	प्रमुख क्रियाकलाप	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय	समुदाय
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण गर्ने	६९०	०	०	०	०	६९०	०	०	६९०	०
२	राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड अनुसार प्रत्येक केन्द्रमा पोषण, खेल मैदान, सयन कक्ष, श्रव्य-दृश्य सामग्री र बालमैत्री वातावरण निर्माण	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	०	०	७५००	०
३	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	१००	०	०	०	०	१००	०	०	१००	०
४	बालबालिकाको अभिलेखीकरण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
५	बालविकास कक्षा सुपरीवेक्षण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०
६	बालविकास पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण	२०७	०	०	०	०	२०७	०	०	२०७	०
७	बालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्ड व्यवस्थापन	४००	४००	५००	६००	६००	२५००	२५००	०	०	०
८	बालविकास शिक्षक- क्षमता विकास मण्टेश्वरी तालिम	०	२५०	२५०	२५०	०	७५०	०	०	७५०	०
९	बालविकास शिक्षक -पुर्नताजगी तालिम सञ्चालन	०	०	०	९७२९	०	९७२९	०	०	९७२९	०
१०	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा बालबालिकाको अभिलेख अद्यावधिक	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०
११	नमुना बालविकास केन्द्रमा सहयोगी (आया) को व्यवस्था ५ केन्द्र	२५७	५०४	७५१	९९८	१२४५	३७५५	०	०	३७५५	०
१२	उत्कृष्ट प्रारम्भिक बालविकास शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था	३	३	३	३	३	१५	०	०	१५	०

१३	बालविकास शिक्षक पारिश्रमिक व्यवस्थापन चाडपर्व र पोसाक सहित	१०६१८	१०६१८	१०६१८	१०६१८	१०६१८	५३०९०	५३०९०	०	०	०
१४	बालविकास शिक्षक पारिश्रमिक व्यवस्थापन स्थानीयतहबाट थप मासिक रु ९०००	८०७३	८०७३	८०७३	८०७३	८०७३	४०३६५	०	०	४०३६५	०
१५	बालविकास शिक्षक-पारिश्रमिक व्यवस्थापन आन्तरिक स्रोत	२४७	२४७	२४७	२४७	२४७	१२३५	०	०	१२३५	०
१६	बालविकास केन्द्रका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान वितरण	६७५	६८७	६९९	७१२	७२५	३४९८	३४९८	०	०	०
	जम्मा	२२९७०	२२४८	२२८४	३२९३	२३२१	१२४४३	५९८३८	०	६४५९६	०

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । संविधानको धारा ३१ अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क प्राप्त गर्ने अधिकार छ । यसले राज्यलाई सबै बालबालिकाका लागि समान, समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध गराउने दायित्व प्रदान गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आधारभूत शिक्षालाई १-८ कक्षासम्म परिभाषित गर्दै समावेशी, जीवनोपयोगी तथा सिपमुखी शिक्षामा जोड दिएको छ । नीति अनुसार सबै बालबालिकाको पहुँच, सहभागिता, निरन्तरता र सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु राज्यको प्राथमिकता हो । त्यसैगरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐनले आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । यस ऐनले अभिभावकलाई बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने जिम्मेवारी तोकेको छ भने राज्यलाई आवश्यक पूर्वाधार, शिक्षक र स्रोत-साधन उपलब्ध गराउने कानुनी दायित्व दिएको छ । यसरी संविधान, नीति र ऐनले आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट मार्गनिर्देशन गरेका छन् ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकाका विद्यालयहरूमा आधारभूत शिक्षा प्रवाहको विश्लेषण गर्दा, सामुदायिक ४९, परम्परागत धार्मिक विद्यालय ६, संस्थागत ८६, गरी जम्मा १४१ वटा विद्यालयले आधारभूत तहको शिक्षा प्रदान गरिरहेका छन् । शैक्षिक वर्ष २०८२ मा सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १-८ मा छात्रा ३६०९ र छात्र ३५३३ गरी जम्मा ७१४२, परम्परागत धार्मिक विद्यालयमा छात्रा १० र छात्र १४७ गरी १५७ र संस्थागत विद्यालयमा छात्रा ९३५८ र छात्र ११५३६ गरी २०८९४ जना विद्यार्थी रहेका छन् । सबै विद्यालयको कुल मिलाउँदा छात्रा १२९७७ र छात्र १५२१६ गरी कुल २८१९३ विद्यार्थी रहेका छन् ।

कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कुल प्रवेश दर १५६% रहेको छ भने कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर ९३.२% रहेको छ । आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कुल भर्ना दर १३९.५% छ भने आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर ९२.८% रहेको छ । आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर survival rate ८७.६% रहेको छ । आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर ८९.९% रहेको छ । आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कुल भर्ना दर (%) १३६.१% र आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर ९२.९% रहेको छ । आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर survival rate ८९.१% रहेको छ भने आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कुल शिक्षकमध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या ६७.१५% रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयमा आधारभूत तहको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात २१.७४ रहेको देखिन्छ । धरान उपमहानगरपालिकाले आधारभूत शिक्षालाई समतामूलक, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छ । सुस्तमनःस्थिति बालकल्याण विद्यालय, पूर्वाञ्चल बहिरा विद्यालय र पूर्वाञ्चल ज्ञानचक्षु विद्यालय गरी ३ ओटा विशेष विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जसमा हाल २५३ जना अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् । पालिकामा सबै प्रकारका विद्यालयमा दलित र अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरू रहेका छन् ।

तालिका नं. १५

आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा विद्यालय संख्या		दलित विद्यार्थी			अपाङ्गता भएका विद्यार्थी		
प्रकार	संख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	५४	६८१	७४०	१४२१	११२	१७६	२८८
संस्थागत	८६	१००७	८२५	१८३२	१२	२९	४१
जम्मा	१४१	१६८८	१५६५	३२५३	१२४	२०५	३२९

विद्यार्थी भर्ना, कक्षा उपस्थिति, उत्तीर्ण दर बढेकाले विद्यालय शिक्षामा विद्यालय उमेर समुहका बालबालिकाहरूको सहभागिता बढेको छ भने कक्षा छाड्ने दर घट्दै गएको भएता पनि विद्यालयमा बाहिर रहेका ५-१२ उमेर समुहका बालबालिकाको सङ्ख्या अझै १६३० रहेको छ । केही विद्यालयमा पूर्वाधार, जस्तै कक्षा कोठा, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पर्याप्त छैन । यी चुनौतीहरूले गुणस्तरीय शिक्षा र समावेशी वातावरणको सुनिश्चिततामा प्रभाव पार्न सक्छ । तथ्याङ्कानुसार सुधार, स्रोत व्यवस्थापन र शिक्षक तालिमको आवश्यकता देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, पुस्तकालय, खेलमैदान तथा सूचना प्रविधि (इन्टरनेट, कम्प्युटर ल्याब) जस्ता पूर्वाधारको अभाव देखिएको छ । विषयगत शिक्षकको कमी, परम्परागत शिक्षण पद्धति तथा सीमित सिकाइ सामग्रीका कारण शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा चुनौती रहेको छ ।

३.२.३ उद्देश्य

- आधारभूत शिक्षालाई सबै बालबालिकाका लागि पहुँचयोग्य, समतामूलक, निःशुल्क र अनिवार्य बनाउनु ।
- सिकाइ उपलब्धि र शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।
- आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।

३.२.४ रणनीतिहरू

- कुनै पनि बालबालिका शिक्षाबाट वञ्चित नहुन भन्ने उद्देश्यले विशेष भर्ना तथा पुनःभर्ना अभियान सञ्चालन गर्ने ।
- विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था तथा कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाका लागि आवश्यक आर्थिक तथा अन्य स्रोतको सुनिश्चितता गर्ने ।
- विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने तथा विद्यालयहरूको पुनर्वितरण र समायोजन गरी शैक्षिक पहुँच सन्तुलित बनाउने ।

- च) शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गरी विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको पर्याप्तता सुनिश्चित गर्ने ।
- छ) सामुदायिक विद्यालयहरूको गुणस्तर सुधार गरी तिनलाई प्रतिस्पर्धी, प्रभावकारी र विश्वसनीय बनाउने ।
- ज) शिक्षण-सिकाइ विधिमा आवश्यक परिमार्जन गरी विद्यार्थी केन्द्रित, क्रियाकलापमा आधारित तथा व्यवहारमुखी पद्धति अवलम्बन गर्ने ।
- झ) आधारभूत तह कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षणलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- ञ) न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ट) मूल्याङ्कनलाई शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा प्रयोगमा ल्याउने ।
- ठ) कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली सुदृढ गर्न क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ड) विद्यार्थीलाई आवश्यक शैक्षिक सहयोग उपलब्ध गराई सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने ।
- ढ) अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा सुधार गर्ने ।
- ण) दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यावहारिक सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा समावेश गर्ने ।
- त) शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक तथा प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही बनाउने ।
- थ) शिक्षकहरूको पेसागत विकासका तालिम, तयारी तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- द) शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने ।
- ध) शिक्षामा कार्यरत सबै जनशक्तिको क्षमता विकास र उत्प्रेरणा व्यवस्थापन गर्ने ।
- न) विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय र व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने ।
- न) विद्यालयको कार्यसम्पादन तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको नियमित परीक्षण गरी पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने ।
- प) विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्ने ।
- फ) विद्यालयलाई बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरणयुक्त बनाउने ।
- ब) सबै विद्यालयहरूमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउने ।
- भ) विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- म) स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धलाई व्यवस्थित गर्ने ।
- य) विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने ।
- र) विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउन स्थानीय परिवेश अनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने तथा भाषिक र सामाजिक-सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्ने ।
- ल) विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीजस्ता परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- व) सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरी शिक्षालाई प्रविधिमैत्री बनाउने ।

३.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

धरान उपमहानगरपालिकामा आधारभूत शिक्षा सबै बालबालिकाका लागि पहुँचयोग्य, समतामूलक, निःशुल्क र अनिवार्य भएको हुनेछ । यसका साथै सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि भई शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ। आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित भएको सुनिश्चित गरिएको हुनेछ । नतिजाको दृष्टिले, आधारभूत तहको खुद भर्नादर उच्च स्तरमा पुगेको हुनेछ । सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC) पूरा गरेका हुनेछन् र आधारभूत तहको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गरी विद्यार्थीहरूको समग्र सिकाइ क्षमता र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. १६

आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.	२. आधारभूत शिक्षा		भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						१० वर्षको जम्मा
	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१	०	०	०	०	१	२
२	कक्षागत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान	पटक	१	०	०	१	०	२	४
३	भर्ना अभियान कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
४	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा सिकाइका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रोटफोलियो व्यवस्थान	विद्यार्थी	७८५	७९९	८२४	८५२	८८२	४१४२	८२८४
५	आधारभूत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार इन्टरनेट	विद्यालय	२७	२७	२७	२७	२७	१३५	२७०
६	आधारभूत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार ICT lab	विद्यालय	५	५	५	५	७	२७	५४
७	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति-श्रेणीअनुसार विशेष विद्यालयबाहेक	जना	१३	१३	१३	१३	१३	६५	१३०
८	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्था सार्वजनिक विद्यालय कक्षा १-८	जना	७२४३	७३७५	७५०९	७६४६	७७८५	३७५५८	७५११६
९	शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको प्रयोग	विद्यालय	२७	२७	२७	२७	२७	१३५	२७०

१०	विद्यार्थीहरूको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
११	उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने तहगत	जना	६	६	६	६	६	३०	६०
१२	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक प्रथम	जना	३	३	३	३	३	१५	३०
१३	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक द्वितीय	जना	४२	४२	४२	४२	४२	२१०	४२०
१४	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक तृतीय	जना	११३	११३	११३	११३	११३	५६५	११३०
१५	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक तृतीय	जना	१९	१९	१९	१९	१९	९५	१९०
१६	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक राहत	जना	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
१७	विशेष विद्यालय शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक तह	जना	१५	१५	१५	१५	१५	७५	१५०
१८	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन निमावि प्रथम	जना	२	२	२	२	२	१०	२०
१९	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन निमावि द्वितीय	जना	१७	१७	१७	१७	१७	८५	१७०
२०	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन निमावि तृतीय	जना	७९	७९	७९	७९	७९	३९५	७९०
२१	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब र पोसाक खर्च व्यवस्थापन निमावि राहत र करार	जना	१३	१३	१३	१३	१३	६५	१३०
२२	शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षकको तलब व्यवस्थापन प्रा वि आन्तरिक	जना	१	१	१	१	१	५	१०
२३	महिला शिक्षक सुत्केरी सट्टा शिक्षकको पारिश्रमिक व्यवस्थापन	जना	७	७	७	७	७	३५	७०
२४	विद्यालय कर्मचारीको पारिश्रमिक र पोसाक खर्च व्यवस्थापन	जना	४५	४५	४५	४५	४५	२२५	४५०
२५	शिक्षण सिकाइ सामग्री डिजिटल सिकाइ बुक कर्नर व्यवस्थापनका लागि आधारभूत तहको प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान कक्षा १-५	जना	४४८६	४५३०	४५७३	४६१७	४६६०	२२८६६	४५७३२

२६	शिक्षण सिकाइ सामग्री डिजिटल सिकाइ बुक कर्नर व्यवस्थापनका लागि आधारभूत तहको प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान कक्षा ६-८	जना	३४३४	३४९६	३५६०	३६२५	३६९१	१७८०६	३५६१२
२७	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-५	ओटा	२१	२१	२१	२१	२१	१०५	२१०
२८	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-८	ओटा	५	५	५	५	५	२५	५०
२९	दलित, छात्रा, तथा सिमान्तकृत विद्यार्थीको लागि छात्रवृत्ति	जना	२५१५	२५२०	२५२५	२५३०	२५३५	१२६२५	२५२५०
३०	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	ओटा	३६	३६	३६	३६	२९	१७३	३४६

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. १७
आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

क्र. स.	२. आधारभूत शिक्षा	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	१००	०	०	०	०	१००	०	०	१००	०
२	कक्षागत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान	१००	०	०	१००	०	२००	०	०	२००	०
३	भर्ना अभियान कार्यक्रम सञ्चालन	७५	७५	७५	७५	७५	३७५	०	०	३७५	०
४	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा सिकाइका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रोटोफोलियो व्यवस्थापन	७८५	७९९	८२४	८५२	८८२	४१४२	४१४२	०	०	०
५	आधारभूत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार इन्टरनेट	३३९	३३९	३३९	३३९	३३९	१६९५	१६९५	०	०	०
६	आधारभूत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार ICT lab	५०००	५०००	५०००	५०००	७०००	२७०००	२७०००	०	०	०
७	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति-श्रेणीअनुसार विशेष विद्यालयबाहेक	५०८	५०८	५०८	५०८	५०८	२५४२	२५४२	०	०	०
८	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्थापन सार्वजनिक विद्यालय कक्षा १-८	४७८०	४८६७	४९५६	५०४६	५१३८	२४७८८	२४७८८	०	०	०

९	शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको प्रयोग	८१	८१	८१	८१	८१	४०५	४०५	०	०	०
१०	विद्यार्थीहरूको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	७५०	०	७५०	०
११	उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	०	०	१५०	०
१२	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक प्रथम	२०९९	२०९९	२०९९	२०९९	२०९९	१०४९३	१०४९३	०	०	०
१३	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक द्वितीय	२९३७९	२९३७९	२९३७९	२९३७९	२९३७९	१४६८९५	१४६८९५	०	०	०
१४	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक तृतीय	७१८१२	७१८१२	७१८१२	७१८१२	७१८१२	३५९०५८	३५९०५८	०	०	०
१५	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक तृतीय करार	९४५६	९४५६	९४५६	९४५६	९४५६	४७२८२	४७२८२	०	०	०
१६	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक राहत	१७९१७	१७९१७	१७९१७	१७९१७	१७९१७	८९५८६	८९५८६	०	०	०
१७	विशेष विद्यालय शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन प्राथमिक तह	७४६६	७४६६	७४६६	७४६६	७४६६	३७३२८	३७३२८	०	०	०
१८	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन निमावि प्रथम	१७२१	१७२१	१७२१	१७२१	१७२१	८६०६	८६०६	०	०	०
१९	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन निमावि द्वितीय	१४६३०	१४६३०	१४६३०	१४६३०	१४६३०	७३१५१	७३१५१	०	०	०
२०	आधारभूत तहका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन निमावि तृतीय	५५२६१	५५२६१	५५२६१	५५२६१	५५२६१	२७६३०३	२७६३०३	०	०	०

२१	आधारभूत तहका शिक्षकहरुको लागि तलब र पोसाक खर्च व्यवस्थापन निमावि राहत र करार	६७८१	६७८१	६७८१	६७८१	६७८१	३३९०४	३३९०४	०	०	०
२२	शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षकको तलब व्यवस्थापन प्रा वि आन्तरिक	४९८	४९८	४९८	४९८	४९८	२४८९	०	०	२४८९	०
२३	महिला शिक्षक सुत्केरी सट्टा शिक्षकको पारिश्रमिक व्यवस्थापन	९२१	९२१	९२१	९२१	९२१	४६०६	०	०	४६०६	०
२४	विद्यालय कर्मचारीको पारिश्रमिक र पोसाक खर्च व्यवस्थापन	१०२४८	१०२४८	१०२४८	१०२४८	१०२४८	५१२३८	४८६२८	०	२६१०	०
२५	शिक्षण सिकाइ सामग्री डिजिटल सिकाइ बुक कर्नर व्यवस्थापनका लागि आधारभूत तहको प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान कक्षा १-५	६७३	६८०	६८६	६९३	६९९	३४३०	३४३०	०	०	०
२६	शिक्षण सिकाइ सामग्री डिजिटल सिकाइ बुक कर्नर व्यवस्थापनका लागि आधारभूत तहको प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान कक्षा ६-८	६८७	६९९	७१२	७२५	७३८	३५६१	३५६१	०	०	०
२७	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-५	३१५	३१५	३१५	३१५	३१५	१५७५	१५७५	०	०	०
२८	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०
२९	दलित, छात्रा, तथा सिमान्तकृत विद्यार्थीको लागि छात्रवृत्ति	१०१९	१०२१	१०२३	१०२५	१०२७	५११३	५११३	०	०	०
३०	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	४३५	४३५	४३५	४३५	४३५	२१७५	२१७५	०	०	०
	जम्मा	२४३५१४	२४३४३६	२४३५७१	२४३८११	२४५८५५	१२२०१८७	१२०८९०७	०	११२८०	०

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको वर्तमान संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसबाट सिर्जनशिलता, रचनात्मकता, अध्ययनशिलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी सिपयुक्त एवम् उत्पादनशिल जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । श्रमप्रति सकारात्मक भावना भएका सिपमूलक जनशक्ति उत्पादन गर्ने माध्यमिक तहको शिक्षालाई साधारण, व्यवसायिक र संस्कृत गरी तीन धारमा बाँडिएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनसँगै कक्षा (९-१२) मा प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको सुरुवात गरिएको छ । यो तहको शिक्षा कामको संशाधन प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो । नेपालको शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसारको पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन वि.स.२०७७ बाट प्रारम्भ भएको छ । विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सिपका बारेमा अध्ययन अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशिलता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ तर्फ विद्यार्थी संख्या ५४२३, शिक्षक दरबन्दी १२७ (७ जना शिक्षण सहयोग अनसदान सहित) र शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात ४२.७ रहेको देखिन्छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कुल भर्ना दर १०७.२% छ भने खुद भर्ना दर ७४.२ % रहेको छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कुल भर्ना दर ९४.७% र खुद भर्ना दर ६६.१ % रहेको छ । कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर ६७.८ % रहेको छ ।

समावेशिताको अवस्था हेर्दा कुल विद्यार्थीमध्ये दलित ७२३, जनजाति ३७५९ र अपाङ्गता भएका बालबालिका २४ रहेका छन् । यस उपमहानगरपालिकामा माध्यमिक तहको एक परम्परागत धार्मिक विद्यालय सञ्चालनमा रहेको छ । धरान उपमहानगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा माध्यमिक शिक्षा प्रवाहको विश्लेषण गर्दा, निम्नानुसारको विद्यार्थी रहेका छन् ।

तालिका नं. १८

सबै प्रकारका विद्यालयको तहगत विद्यार्थी विवरण: शैक्षिक वर्ष २०८२

	सामुदायिक			धार्मिक			संस्थागत			जम्मा		
कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
९-१०	१४२९	११८०	२६०९	०	२४	२४	१७४२	२३१८	४०६०	३१७१	३५२२	६६९३
११-१२	१५४१	१२७३	२८१४	०	२०	२०	१४४१	१७१८	३१५९	२९८	३०११	५९३९
९-१२	२९७०	४२५३	५४२३	०	४४	४४	३१८३	४०३६	७२१९	६१५३	६५३३	१२६८६

स्रोत: IEMIS २०८२, धरान उपमहानगर

संस्थागत विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्या ७२१९ रहेको छ । जसमा दलित ४८०, जनजाति ४९३६ र अपाङ्गता भएका बालबालिका ८ रहेका छन् । केही विद्यालयहरूमा पूर्वाधार, जस्तै कक्षा कोठा, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान एवम् सूचना तथा सञ्चार प्रविधि जस्ता पक्षहरू पर्याप्त छैनन् । यस्ता कमजोरीहरूको सुधारको सुनिश्चित गर्नु र समग्र सिकाइ वातावरण सुदृढ पार्नु आवश्यक छ ।

तालिका नं. १९
माध्यमिक शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा विद्यालय सङ्ख्या		दलित विद्यार्थी			अपाङ्गता भएका विद्यार्थी		
प्रकार	सङ्ख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	२१	३०६	४१७	७२३	१५	९	२४
संस्थागत	६१	२६५	२१५	४८०	५	३	८
जम्मा	८२	५७१	६३२	१२०३	२०	१२	३२

नेपालको संघीय संरचना र शैक्षिक नीतिअनुसार कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षा मानिएको धरान उपमहानगरपालिकाले माध्यमिक शिक्षालाई सक्षम, कर्मठ, नैतिकवान् र पौरखी मानव स्रोत उत्पादन गर्ने आधारका रूपमा परिभाषित गरेको छ । नगरपालिकाको साक्षरता दर उच्च भए पनि माध्यमिक तहमा पहुँच र गुणस्तर सुधारको आवश्यकता रहेको छ । विषयगत शिक्षकको अभाव, विज्ञान तथा कम्प्युटर प्रयोगशालाको कमी र इन्टरनेट सुविधा अपर्याप्त रहेको छ ।

३.३.३ उद्देश्य

- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।
- विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउनु ।

३.३.४ रणनीतिहरू

- विद्यालयहरूको नक्साङ्कन तथा संरचनागत सुधार गरी पूर्ण माध्यमिक संरचनामा रूपान्तरण गर्ने ।
- सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण, समायोजन तथा आवश्यकता अनुसार स्थापना गर्ने ।
- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने ।
- माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाउने ।
- विपन्न तथा लक्षित समुहका लागि छात्रवृत्ति र विशेष अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।
- विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- वैकल्पिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

- ज) सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने ।
- झ) माध्यमिक तहमा दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने ।
- ञ) शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गर्ने ।
- ट) शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ठ) शिक्षण-सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने ।
- ड) हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्ने ।
- ढ) स्मार्ट बोर्ड, इन्टरनेट तथा श्रव्य-दृश्य सामग्रीको प्रयोग विस्तार गर्ने ।
- ण) विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीप्रति उत्थानशील बनाउने ।
- त) विज्ञान विषय अध्ययनका लागि आवश्यक पूर्वाधारसहितको व्यवस्था गर्ने ।
- थ) विज्ञान संकाय विस्तारका लागि थप विद्यालयहरूमा अध्ययन तथा लगानी गर्ने ।
- द) व्यावसायिक, कृषि, सङ्गीत वा आयुर्वेद जस्ता विशिष्टीकृत विद्यालय स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।
- ध) छानिएका विद्यालयलाई अङ्ग्रेजी माध्यमबाट नमूना विद्यालयका रूपमा विकास गर्ने ।
- न) यौन शिक्षा, आत्मरक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- प) सफल व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया तथा प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- फ) सक्षम र उत्प्रेरित प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गर्ने ।
- ब) आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही प्रणाली विकास गर्ने ।

३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाका लागि पहुँच सुनिश्चित हुने र शिक्षाको सान्दर्भिकता तथा गुणस्तरमा उल्लेखनीय सुधार आउने अपेक्षा गरिएको छ । यस अन्तर्गत सबै बालबालिकाले निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाउनेछन् र खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुनेछ । सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पूरा गर्नेछन्, जसले गुणस्तरीय शिक्षाको प्रवाह सुनिश्चित गर्नेछ र विद्यार्थीहरूको दक्षता, शारीरिक तथा मानसिक विकासमा योगदान पुऱ्याउनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. २०

माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	माध्यमिक शिक्षा	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						१० वर्षको जम्मा
	प्रमुख क्रियाकलाप		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	जम्मा
१	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन (द्वितीय श्रेणी)	जना	१६	१६	१६	१६	१६	८०	१६०
२	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन (तृतीय श्रेणी)	जना	६५	६५	६५	६५	६५	३२५	६५०
३	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन राहत	जना	११	११	११	११	११	५५	११०
४	उच्च माध्यमिक तहका कक्षा ११- १२ का लागि शिक्षक अनुदान तलब भत्ता	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०
५	विद्यालय लेखा कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान / पोसाक खर्च (कक्षा १-१२)	जना	१९	१९	१९	१९	१९	९५	१९०
६	विद्यालयमा इन्टरनेट जडान तथा सञ्चालन खर्च	ओटा	२१	२१	२१	२१	२१	१०५	२१०
७	शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा ९-१०)	जना	२६५ ६	२७० ४	२७५ ३	२८० ३	२८५ ४	१३७७ १	२७५४ २
८	शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा ११-१२)	जना	२८६ ५	२९१ ७	२९५ ०	३०० ४	३०५ ९	१४७९ ५	२९५९ ०
९	(कक्षा ९-१०) मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि निशुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान	जना	२६५ ६	२७० ४	२७५ ३	२८० ३	२८५ ४	१३७७ १	२७५४ २
१०	(कक्षा ११-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि निशुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान	जना	२८६ ५	२९१ ७	२९५ ०	३०० ४	३०५ ९	१४७९ ५	२९५९ ०
११	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१०	वटा	३	३	३	३	३	१५	३०

१२	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१२	वटा	१६	१६	१६	१६	१६	८०	१६०
१३	विद्यालयहरूलाई वि सु यो निर्माण तथा अद्यावधिक, सामाजिक तथा आर्थिक लेखा परीक्षण, विद्यार्थी रिपोर्ट कार्ड, तथ्याङ्कन व्यवस्थापन, बुलेटिन प्रकाशन, अभिभावक शिक्षा एवम् अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि अनुदान	वटा	२१	२१	२१	२१	२१	१०५	२१०
१४	छानिएका विद्यालयलाई अङ्ग्रेजी माध्यममा नमुना विद्यालयका रूपमा विकास गर्ने	वटा	०	१	१	२	२	६	१२
१५	शैक्षिक उपलब्धि न्यून भएका सामुदायिक विद्यालयका लागि अभिभावक सचेतनामूलक कार्यक्रम	वटा	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००
१६	नगरस्तरीय विज्ञान /गणित प्रदर्शनी कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१७	विशेष अवसरमा नगरस्तरीय वादविवाद, हाजिरी जवाफ, निबन्ध, कविता लेखन, वक्तृत्वकला, सङ्गीत तथा नृत्य प्रतियोगिता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१८	यौन शिक्षा, आत्मरक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००
१९	सफल व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया र प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२०	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति कक्षा १-१२	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००
२१	विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति PMT कक्षा ६-१२	जना	१२	१२	१२	१२	१२	१२	२४
२२	विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	वटा	२१	२१	२१	२१	२१	१०५	२१०
२३	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	वटा	२१	२१	२१	२१	२१	१०५	२१०
२४	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार व्यवस्था गर्ने	जना	२	२	२	२	२	१०	२०
२५	शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षक तलब भत्ता संघीय	जना	७	७	७	७	७	३५	७०
२६	शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षक तलब भत्ता आन्तरिक	जना	१	१	१	१	१	५	१०
२७	योग तथा शारीरिक अभ्यास कार्यक्रम	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००

२८	मोबाइल र जङ्फुडको लतबाट जोगाउन अभिभावक-विद्यार्थी सचेतना कार्यक्रम	जना	१००	१००	१००	१००	१००	१००	२००
२९	विज्ञान प्रवर्द्धन कार्यक्रम (कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय प्रवर्द्धनका लागि अनुदान)	वटा	१	१	१	१	१	५	१०
३०	विद्यालयमा स्काउट प्रवर्द्धन कार्यक्रम	वटा	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०
३१	विद्यालयमा लागुपदार्थ दुर्व्यसन र साइबर अपराध सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	वटा	१	१	१	१	१	५	१०
३२	राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड प्रतियोगिता संचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. २१
माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

बजेट अनुमान											
३. माध्यमिक शिक्षा		वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन (द्वितीय श्रेणी)	१५२२४	१५२२४	१५२२४	१५२२४	१५२२४	७६१२०	७६१२०	०	०	०
२	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन (तृतीय श्रेणी)	५५९३९	५५९३९	५५९३९	५५९३९	५५९३९	२७९६९५	२७९६९५	०	०	०
३	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षकहरूको लागि तलब व्यवस्थापन राहत	७०१८	७०१८	७०१८	७०१८	७०१८	३५०९०	३५०९०	०	०	०
४	उच्च माध्यमिक तहका कक्षा ११- १२ का लागि शिक्षक अनुदान तलब भत्ता	१७५९०	१५८३४	१५८३४	१५८३४	१५८३४	८०९२६	८०९२६	०	०	०
५	विद्यालय लेखा कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान / पोसाक खर्च (कक्षा १-१२)	५४४४	५४४४	५४४४	५४४४	५४४४	२७२२०	२७२२०	०	०	०
६	विद्यालयमा इन्टरनेट जडान तथा सञ्चालन खर्च	४२०	४२०	४२०	४२०	४२०	२१००	२१००	०	०	०

७	शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा ९-१०)	५३१	५४१	५५१	५६१	५७१	२७५४	२७५४	०	०	०
८	शिक्षण सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान (कक्षा ११-१२)	७१६	७२९	७३८	७५१	७६५	३६९९	३६९९	०	०	०
९	(कक्षा ९-१०) मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि निःशुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान	२२५०	२२९१	२३३२	२३७४	२४१७	११६६४	११६६४	०	०	०
१०	(कक्षा ११-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि निःशुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान	२४२७	१७०७	१७२६	१७५७	१७८९	९४०५	९४०५	०	०	०
११	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१०	७५	७५	७५	७५	३७५	६७५	६७५	०	०	०
१२	सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान कक्षा १-१२	४८०	४८०	४८०	४८०	४८०	२४००	२४००	०	०	०
१३	विद्यालयहरूलाई वि सु यो निर्माण तथा अद्यावधिक, सामाजिक तथा आर्थिक लेखा परीक्षण, विद्यार्थी रिपोर्ट कार्ड, तथ्याङ्कन व्यवस्थापन, बुलेटिन प्रकाशन, अभिभावक शिक्षा एवम् अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि अनुदान	४२०	४२०	४२०	४२०	४२०	२१००	२१००	०	०	०
१४	छानिएका विद्यालयलाई अङ्ग्रेजी माध्यममा नमुना विद्यालयका रूपमा विकास गर्ने	०	१२००	१२००	२४००	२४००	७२००	०	०	३६००	३६००

१५	शैक्षिक उपलब्धि न्यून भएका सामुदायिक विद्यालयका लागि अभिभावक सचेतनामूलक कार्यक्रम	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	०	१५००	०
१६	नगरस्तरीय विज्ञान/गणित प्रदर्शनी कार्यक्रम	३५००	३५००	३५००	३५००	३५००	१७५००	०	०	१७५००	०
१७	विशेष अवसरमा नगरस्तरीय वादविवाद, हाजिरी जवाफ, निबन्ध, कविता लेखन, वक्तृत्वकला, सङ्गीत तथा नृत्य प्रतियोगिता	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	०	१५००	०
१८	यौन शिक्षा, आत्मरक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	
१९	सफल व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया र प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	२०	२०	२०	२०	२०	१००	०	०	१००	०
२०	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति कक्षा ९-१२	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	१५००	०	०	०
२१	विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति PMT कक्षा ६-१२	१२	३६	३६	३६	३६	१५६	१५६	०	०	०
२२	विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	६०५	६०५	६०५	६०५	६०५	३०२५	३०२५	०	०	०
२३	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	४२०	४२०	४२०	४२०	४२०	२१००	२१००	०	०	०
२४	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार व्यवस्था गर्ने	६	६	६	६	६	३०	०	०	३०	०
२५	शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षक तलब भत्ता संघीय	४०४६	४०४६	४०४६	४०४६	४०४६	२०२३०	२०२३०	०	०	०
२६	शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षक तलब भत्ता आन्तरिक	५७८	५७८	५७८	५७८	५७८	२८९०	०	०	२८९०	०

२७	योग तथा शारीरिक अभ्यास कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
२८	मोबाइल र जङ्कफुडको लतबाट जोगाउन अभिभावक-विद्यार्थी सचेतना कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
२९	विज्ञान प्रवर्द्धन कार्यक्रमको -कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय प्रवर्द्धनका लागि अनुदान	६०००	६०००	६०००	६०००	६०००	३००००	३००००	०	०	०
३०	विद्यालयमा स्काउट प्रवर्द्धन कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	२५००	०	०	०
३१	विद्यालयमा लागुपदार्थ दुर्व्यसन र साइवर अपराध सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	२५००	०	०	०
३२	राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन	८००	८००	८००	८००	८००	४०००	५००	०	३५००	०
	जम्मा	१२६६७१	१२५४८२	१२५५६१	१२६८५८	१२७२५७	६३१८२९	५९६३५९	०	३१८७०	३६००

३.५ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ

३.५.१ परिचय

औपचारिक पद्धतिभन्दा बाहिर फरक समयमा विभिन्न उमेर समुहमा दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । यो एउटा निरन्तर प्रक्रिया जस्तो पनि हो । औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचनाभन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सिप र प्रक्रियाका प्रशोधन गर्न जीवनप्रयन्त अर्थात आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो सांस्कृतिक केन्द्र हो, जहाँ सहभागीहरू आफ्ना जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूको बारेमा छलफल र समाधानका उपायहरू खोजी निर्णय कार्यान्वयन गर्दछन् । आफ्नो जीवनको इतिहास आफैं लेख्छन् । तसर्थ सिकाइ जीवन पद्धतिसँग जोडिएको हुनेछ । अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समुहका लागि आफ्ना लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता साक्षरका लागि साक्षरोत्तर सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि शिक्षासँग सिप र आमदानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ । संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिका सिद्धान्त, दिगो विकासको लक्ष्यमा समेत नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँग अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले समेत योगदान गर्दछ । विभिन्न सिकाइ अवस्थाको आधारमा थप सिकाइ अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक वैकल्पिक परम्परागत र खुला शिक्षाको माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । लक्ष्य हेर्ने

३.५.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकाको साक्षरताको अवस्थालाई हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार बालबालिका तथा किशोर उमेर समुहमा ५-१७ वर्ष तथा १०-१९ वर्ष उमेर समुहमा साक्षरता दर ९८ प्रतिशतभन्दा माथि रहनु सकारात्मक पक्ष हो । तर जीवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षाको क्षेत्रमा हालको अवस्था अपेक्षाकृत कमजोर देखिन्छ । हाल धरान उपमहानगरपालिकामा एउटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र (CLC) र तीन वटा सार्वजनिक पुस्तकालय बाहेक यस क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको देखिँदैन । यसले औपचारिक शिक्षा बाहिरका नागरिक, विशेष गरी विद्यालय छाडेका किशोर-किशोरी, निरक्षर वयस्क, ज्येष्ठ नागरिक, सिपबिहीन युवा तथा पिछडिएका समुदायलाई लक्षित सिकाइ अवसर सीमित भएको अवस्था देखाउँछ । जीवन-पर्यन्त शिक्षालाई स्थानीय रोजगार, उद्यमशीलता, डिजिटल साक्षरता, वित्तीय साक्षरता तथा प्रविधि प्रयोगसँग जोड्ने प्रयास न्यून देखिन्छ । धरान शिक्षित तथा शहरी जनसंख्या बढी भएको क्षेत्र भएकाले डिजिटल सिकाइ, खुला सिकाइ तथा समुदायमा आधारित कार्यक्रम विस्तार गर्न सहज सम्भावना रहेको छ । सार्वजनिक पुस्तकालयलाई

डिजिटल लर्निङ सेन्टरका रूपमा विकास गर्न सकिने अवस्था छ । स्थानीय तह, गैरसरकारी संस्था, विश्वविद्यालय तथा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी सिपमूलक तथा आजीवन सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिन्छ । वृद्ध, महिला, दलित, जनजाति तथा विद्यालय बाहिर रहेका युवालाई लक्षित कार्यक्रम सञ्चालनको आवश्यकता र सम्भावना दुबै रहेका गुरुकुल, गुम्बा, विहार र वेद विद्याश्रमजस्ता वैकल्पिक संस्थाहरूको समन्वय र स्रोत सुदृढीकरण आवश्यक रहेको प्रौढ साक्षरता, खुला तथा दूर शिक्षामा सहभागिता बढाउन थप सहजीकरण आवश्यक रहेको छ ।

३.५.३ उद्देश्य

- क) अनौपचारिक शिक्षा एवम् आजीवन सिकाइको माध्यमबाट जीवनोपयोगी, सिपमूलक र निरन्तर सिकाइका कार्यक्रम विस्तार गर्नु ।
- ख) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सबलीकरण गरी अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।
- ग) औपचारिक, अनौपचारिक तथा अरित्त माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान, सिपको अभिलेखीकरण गरी परीक्षण तथा प्रमाणीकरण गर्नु ।

३.५.४ रणनीतिहरू

- क) घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षर तथा निरक्षर जनसंख्याको पहिचान र अभिलेखीकरण गर्ने ।
- ख) औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित सबै उमेर समुहलाई लक्षित गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ग) प्रत्येक वडामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना, समायोजन तथा सुदृढीकरण गर्ने ।
- घ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई बहुउद्देश्यीय केन्द्रका रूपमा विकास गर्दै विद्युतीय पुस्तकालय, सूचना केन्द्र तथा अन्य सेवा विस्तार गर्ने ।
- ङ) “एक वडा एक पुस्तकालय” अवधारणा कार्यान्वयन गरी नगरस्तरीय पुस्तकालय सञ्जाल निर्माण गर्ने ।
- च) सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरी डिजिटल सिकाइ पहुँच बढाउने ।
- छ) प्रौढ साक्षरता, साक्षरोत्तर तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम समुदायको सहकार्यमा सञ्चालन गर्ने ।
- ज) संघीय, प्रदेश सरकार तथा अन्य संघसंस्थासँग सहकार्य र साझेदारीमा कार्यक्रम विस्तार गर्ने ।
- झ) नवसाक्षर महिला तथा पुरुषलाई आयआर्जन र सिपमूलक कार्यक्रमसँग जोडेर आत्मनिर्भर बनाउने ।
- ञ) नागरिकहरूको आवश्यकता अनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुल र भाषिक विविधताअनुसार सामग्री विकास तथा प्रयोग गर्ने ।
- ट) खुला, वैकल्पिक, परम्परागत विद्यालय तथा मदरसा, गुरुकुल, गुम्बा, विहार र वेद विद्याश्रमसँग समन्वय र सुदृढीकरण गर्ने ।
- ठ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, अभिलेखीकरण र प्रवर्द्धन गर्ने ।
- ड) सरोकारवालाको समन्वयमा साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षा सञ्चालन गर्ने ।
- ढ) समुदायमा रहेका परम्परागत ज्ञान तथा सिपहरूको अभिलेखीकरण गरी परीक्षण तथा प्रमाणीकरण गर्ने ।
- ण) अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र अभिलेखीकरण प्रणाली सुदृढ गर्ने ।
- त) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत आयआर्जन तथा सिपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

थ) उपमहानगरपालिकालाई पूर्ण साक्षर तथा शिक्षित पालिका घोषणा गर्ने लक्ष्यसहित चरणबद्ध कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने ।

३.५.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि: सबै नागरिकहरूलाई साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यान्त सिकाइको अवसर प्राप्त भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. २२

अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						१० वर्षको जम्मा
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	परम्परागत धार्मिक विद्यालय अनुदान	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	७०
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको अनुदान	केन्द्र	१	१	१	१	१	५	१०
३	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सिप विकास र आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन	केन्द्र	१	१	१	१	१	५	१०
४	घरधुरी सर्वेक्षणको आधारमा निरक्षर व्यक्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन	पटक		१				१	२
५	महिला तथा प्रौढहरूलाई साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन ३ महिना	कक्षा	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००
६	प्रौढहरूलाई सिप विकास तालिम र आय आर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन	कक्षा	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००
७	समुदायको सहकार्यमा वडा सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना तथा सञ्चालन	वटा	१	१	१	१	१	५	१०
८	निरक्षरहरूका लागि साक्षरता कक्षा सञ्चालन कार्यक्रम प्रतिवडा वार्षिक ३ वटा कक्षा	कक्षा	६०	६०	६०	६०	६०	३००	६००

९	युवाहरूलाई लागु पदार्थ र दुर्व्यसनबाट जोगाउन सचेतनामूलक कार्यक्रम	कक्षा	५	५	५	५	५	२५	५०
१०	सार्वजनिक पुस्तकालय स्तरोन्नति कार्यक्रम	वटा	४	४	४	४	४	२०	४०
११	सार्वजनिक पुस्तकालय स्तरोन्नति कार्यक्रम धरान २	वटा	१	१	१	१	१	१	२
१२	समुदायमा किशोर-किशोरीको यौन शिक्षा, आत्मरक्षा र मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	वडा	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. २३

अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	परम्परागत धार्मिक विद्यालय अनुदान	३३००	३३००	३३००	३३००	३३००	१६५००	१६५००	०	०	०
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको अनुदान	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	१५००	०	०	०
३	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सिप विकास र आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	०	१५००	०
४	घरघुरी सर्वेक्षणको आधारमा निरक्षर व्यक्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन	०	५००	०	०	०	५००	०	०	५००	०
५	महिला तथा प्रौढहरूलाई साक्षरता , निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन ३ महिना	३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	१५०००	०	०	१५०००	०
६	प्रौढहरूलाई सिप विकास तालिम र आय आर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन	६०००	६०००	६०००	६०००	६०००	३००००	०	०	३००००	०
७	समुदायको सहकार्यमा वडा सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना तथा सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	०	५००
८	निरक्षरहरूका लागि साक्षरता कक्षा सञ्चालन कार्यक्रम प्रतिवडा वार्षिक ३ वटा कक्षा	६०००	६०००	६०००	६०००	६०००	३००००	३००००	०	०	०
९	युवाहरूलाई लागु पदार्थ र दुर्व्यसनबाट जोगाउन सचेतनामूलक कार्यक्रम	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	१२५०	१२५०	०	०	०
१०	सार्वजनिक पुस्तकालय स्तरोन्नति कार्यक्रम	४०	४०	४०	४०	४०	२००	०	०	२००	०

११	सार्वजनिक पुस्तकालय स्तरोन्नति कार्यक्रम धरान २	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	१०००	०
१२	समुदायमा किशोर-किशोरीको यौन शिक्षा, आत्मरक्षा र मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०	०	५०००	०
	जम्मा	२०४९०	२०९९०	२०४९०	२०४९०	२०४९०	१०२९५०	४९२५०	०	५३२००	५००

परिच्छेद चार

अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

नेपालमा विद्यमान संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, शिक्षा ऐन तथा सम्बन्धित नियम-निर्देशनले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने प्रमुख माध्यमका रूपमा लिएको छ । यी कानुनी प्रावधानअनुसार पाठ्यक्रमले विद्यार्थीको सैद्धान्तिक ज्ञानसँगै व्यावहारिक, जीवनोपयोगी सिप विकास गर्न लक्षित छ भने मूल्याङ्कन प्रणालीले सिकाइ उपलब्धि, दक्षता र सिकाइ प्रक्रियामा प्रगतिको मापन गर्दै विद्यार्थीको पूर्ण मूल्याङ्कन गर्न सुनिश्चित गर्दछ । यसले शिक्षक र विद्यालयलाई पनि जिम्मेवार बनाउँदै शिक्षा प्रणालीमा पारदर्शिता, समावेशिता र गुणस्तरीय सुधारको वातावरण सिर्जना गर्ने कार्य गर्दछ ।

नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक जगहरूसहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रूपमा शिक्षा मन्त्रालय अन्तरगत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संरचनाको निरन्तरतासँगै विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास, सुधार तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य केन्द्रद्वारा भइरहेको सन्दर्भमा विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा वि.सं. २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरु गरियो । यसै क्रममा वि.सं. २०७६ सालमा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भई सो विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु गरिएको र वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १ देखि १२ सम्म यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गरिएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८ सम्म) मा स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरेको छ ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकामा हाल पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्ने प्रयास भइरहेको छ । नेपालको विद्यालय शिक्षामा स्थानीय तहलाई स्थानीय आवश्यकता, संस्कृति, भाषा, इतिहास, भूगोल, वातावरण तथा स्थानीय ज्ञान-सिप समेटेर स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार प्रदान गरिएको छ । सोही व्यवस्था अनुसार धरान उपमहानगरपालिकाले पनि स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनतर्फ प्रयास गर्दै आएको छ । कक्षा १-८ को पाठ्यक्रम तयार भई सामान्य रूपमा कार्यान्वयनमा आएको छ । संस्थागत विद्यालयहरूले स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा चासो नदेखाएको अवस्था छ । स्थानीय पाठ्यक्रमका आधारमा कक्षा ६ को पाठ्यपुस्तक तयार भई कार्यान्वयनमा आएको छ साथै कक्षा १ को पाठ्यपुस्तक निर्माण अन्तिम चरणमा पुगेको छ भने कक्षा २ को पाठ्यपुस्तकको लेखन कार्य तिब्र गतिमा अगाडि बढिरहेको छ । यसरी हाल विद्यालयहरूमा स्थानीय विषयवस्तु समावेश गर्ने अभ्यास सुरु भए पनि यसको पूर्ण कार्यान्वयन अझै चुनौतीपूर्ण अवस्थामै रहेको देखिन्छ ।

मूल्याङ्कन र परीक्षा प्रणालीमा परम्परागत, केवल सैद्धान्तिक मूल्याङ्कनमा निर्भर अभ्यासलाई सुधार गर्दै वैज्ञानिक, व्यवस्थित र नतिजामुखी बनाउने प्रयास भइरहेको छ । आधारभूत र माध्यमिक तहका प्रत्येक कक्षा र विषयका लागि सिकाइ उपलब्धि मापन गर्ने सूचकहरू विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ । शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र परीक्षाको परिणामसँग जोड्ने, अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष मूल्याङ्कन गर्ने, तथा प्रयोगात्मक अभ्यास र इन्टरनसिपसमेत मूल्याङ्कनमा समावेश गर्ने व्यवस्था विकास भइरहेको छ । उपमहानगरपालिकाले मूल्याङ्कन र अनुगमनलाई चुस्त बनाउन स्थानीय संयन्त्र निर्माण गर्ने र भविष्यमा माध्यमिक तहसम्मको परीक्षा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्न पूर्वाधार र जनशक्ति तयार गर्ने लक्ष्य राखेको छ । यसरी, धरान उपमहानगरपालिकाले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई स्थानीय परिवेश अनुकूल, समावेशी, गुणस्तरीय र नतिजामुखी बनाउन अग्रसर रहेको देखिन्छ ।

४.१.३ उद्देश्य

- क) विद्यालय तहको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
- ख) स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु ।
- ग) पाठ्यक्रमले तोकेबमोजिम विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नु ।

४.१.४ रणनीतिहरू

- क) राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र ततनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने,
- ख) विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधीकरण गर्ने,
- ग) पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- घ) विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने,
- ङ) शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने,
- च) शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गर्ने,
- छ) सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गर्ने,
- ज) विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गर्ने,
- झ) सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने,
- ञ) शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाउने,
- ट) स्थानीय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्ने,
- ठ) विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आवद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने,
- ड) स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकास एवम् कार्यान्वयन गर्ने,
- ढ) स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको लागि शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने ।

४.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सिर्जनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. २४

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

१.	पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन		भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाई	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको अभिमुखीकरण	जना	३०	३०	३०	०	०	९०	१८०
२	स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक लेखन र छपाइ कक्षा १- ८	विद्यार्थी	७४४१	७५८२	७७२३	७८६७	८०१४	३८६२७	७७२५४
३	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायत सन्दर्भ सामाग्रीको उपलब्धता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
४	स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	०	०	६६	०	०	६६	१३२
५	पाठ्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन	जना	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	३००
६	सिकाइ क्षमता कमजोर भएका विद्यार्थीहरूका अभिभावकहरूका लागि परामर्श तथा अभिभावक सचेतनामूलक कार्यक्रम	विद्यालय	४६	४६	४६	४६	४६	२३०	४६०
७	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन (CAS) प्रभावकारी कार्यान्वयन कक्षा १	जना	१०५०	१०५०	१०५०	१०५०	१०५०	१०५०	२१००
८	कक्षा अवलोकन तथा शैक्षिक पृष्ठपोषण प्रणाली सुदृढीकरण विज्ञ समुह	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०

९	परीक्षा नतिजा विश्लेषण गरी सुधारात्मक कार्ययोजना कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१०	विद्यालय तहका परीक्षा अनुगमन र निरीक्षण (त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक)	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०
११	राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट विकास गरिएको कक्षा ८ को परीक्षा सञ्चालनसम्बन्धी मार्गदर्शन समेतका आधारमा परीक्षा सञ्चालन तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन	विद्यार्थी	११७७	१२००	१२२२	१२४५	१२६८	६११२	१२२२४

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. २५

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

क्र. स.	पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको अभिमुखीकरण	१००	१००	१००	०	०	३००	३००	०	०	०
२	स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक लेखन र छपाइ कक्षा १- ८	१४८८	१५१६	१५४५	१५७३	१६०३	७७२५	५४०८	०	२३१८	०
३	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायत सन्दर्भ सामाग्रीको उपलब्धता	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
४	स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन तथा कार्यान्वयन	०	०	३००	०	०	३००	३००	०	०	०
५	पाठ्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०	०	०	०
६	सिकाइ क्षमता कमजोर भएका विद्यार्थीहरूका अभिभावकहरूका लागि परामर्श तथा अभिभावक सचेतनामूलक कार्यक्रम	२३०	२३०	२३०	२३०	२३०	११५०	०	०	११५०	०
७	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन (CAS) प्रभावकारी कार्यान्वयन कक्षा १	१०५	१०५	१०५	१०५	१०५	५२५	५२५	०	०	०
८	कक्षा अवलोकन तथा शैक्षिक पृष्ठपोषण प्रणाली सुदृढीकरण विज्ञ समुह	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	१२५०	१२५०	०	०	०

९	परीक्षा नतिजा विश्लेषण गरी सुधारात्मक कार्ययोजना कार्यान्वयन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
१०	विद्यालयतहका परीक्षा अनुगमन र निरीक्षण (त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक)	६०	६०	६०	६०	६०	३००	०	०	३००	०
११	राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट विकास गरिएको कक्षा ८ को परीक्षा सञ्चालनसम्बन्धी मार्गदर्शन समेतका आधारमा परीक्षा सञ्चालन तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन	१०५९	१०८०	११००	११२१	११४१	५५०१	१८३४	०	३६६७	०
	जम्मा	३५९३	३६४१	३९८९	३६३९	३६८९	१८५५१	१०३६६	०	८१८५	०

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको भूमिका निर्णायक हुन्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, प्रेरित, समर्पित र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुनु आवश्यक छ । शिक्षकको विषयगत ज्ञान, शिक्षण सिकाइमा दक्षता र नमुना व्यवहारले विद्यार्थीको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यसका लागि शिक्षकको पेसागत विकास सुनिश्चित गर्दै विद्यालयमा प्रभावकारी शिक्षक व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ । प्राथमिक तहमा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा र माध्यमिक तहमा विषयगत मापदण्डअनुसार कायम गरिएको छ । शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, तालिम, कार्यशाला, अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ तथा प्रविधिको प्रयोगमार्फत शिक्षक पेसालाई रोजाइको पेसा बनाउने प्रयास उपमहानगरपालिकाले गर्दै आएको छ । यसरी शिक्षक व्यवस्थापन र विकासले शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न, शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने र कक्षाकोठामा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण-सिकाइ प्रवाह सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको छ ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकाभित्रका अधिकांश विद्यालयहरूमा विषयगत शिक्षकहरूको दरबन्दी पर्याप्त नभएको देखिन्छ । विद्यार्थी सङ्ख्यासँग अनुपात मिलाएर शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण र व्यवस्थापन गर्न अहिलेको टड्कारो आवश्यकता छ । विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी कम भएका विद्यालयलाई उपमहानगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट समेत शिक्षक व्यवस्थापन अनुदान उपलब्ध गराइएको छ । त्यस्तै, हाल कार्यरत शिक्षक तथा शिक्षिकाहरूका लागि नवीनतम शिक्षण पद्धति, सूचना प्रविधि र बाल मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित नियमित र गुणात्मक तालिमको अभाव रहेको छ । शिक्षकहरूको निरन्तर पेसागत विकासलाई अझ नतिजामुखी र नियमित बनाउन आवश्यक छ । शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग वैज्ञानिक रूपमा जोड्ने संयन्त्रको कमी भएको छ, जसले शिक्षकलाई थप जिम्मेवार, उत्तरदायी र नतिजामुखी बन्ने आवश्यकता देखाउँछ । उपमहानगरपालिकामा दक्ष र तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको आपूर्ति भएपनि प्रधानाध्यापकहरूको छनोट प्रक्रियामा पनि योग्यता र क्षमतामा आधारित सुधार आवश्यक छ । यी चुनौतीहरूको समाधानका लागि उपमहानगरपालिका शिक्षक दरबन्दी मिलान, कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार तथा प्रोत्साहन र नियमित पुनर्ताजगी तालिमको माध्यमबाट दीर्घकालीन रणनीतिहरू लागु गर्न आवश्यक छ ।

४.२.३ उद्देश्य

- क) विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नु,
- ख) विद्यालय सुपरीवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेसागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
- ग) शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्नु,

४.२.४ रणनीतिहरू

- क) विद्यार्थी सङ्ख्यासँग अनुपात मिलाएर तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान र आवश्यक अनुसार पुनर्वितरण गर्ने ।
- ख) रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थानीय तहद्वारा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने ।
- ग) दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने र नियुक्ति प्रक्रिया पारदर्शी बनाउने ।
- घ) शिक्षकहरूको नियमित पेसागत विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, सेमिनार, अवलोकन भ्रमण र मेन्टोरिङको व्यवस्था गर्ने ।
- ङ) शिक्षकलाई ICT उपकरण, स्मार्ट बोर्ड र डिजिटल शिक्षण विधि प्रयोगमा प्रशिक्षित गर्ने ।
- च) शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समुह, शिक्षक सिकाइ समुह, स्रोत शिक्षक र अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टोरिङ्ग उपलब्ध गराउने ।
- छ) शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र मूल्याङ्कनसँग जोडेर वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गर्ने ।
- ज) उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने शिक्षकलाई पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रममार्फत प्रेरित गर्ने ।
- झ) शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने ।
- ञ) प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व, विद्यालय व्यवस्थापन, लेखा तथा संशाधन व्यवस्थापनमा तालिम प्रदान गर्ने ।
- ट) शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको पेसागत विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धति विकास गर्ने ।
- ठ) नियुक्ति र पदस्थापन प्रक्रियामा राजनीतिक हस्तक्षेप न्यूनीकरण गरी योग्यता र अनुभव आधारित निर्णय सुनिश्चित गर्ने ।
- ड) कार्ययोजना, शैक्षिक योग्यता र अनुभवको आधारमा प्रधानाध्यापकको छनौट गर्ने ।
- ढ) नवप्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अभिमुखीकरण मार्फत जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने ।
- ण) शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समय सुनिश्चित गर्न प्रधानाध्यापक जिम्मेवार हुने ।
- त) शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको प्रभावकारितालाई समय-समयमा अनुगमन गरी सुधारात्मक कदम चाल्ने ।

४.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन भएको हुनेछ । विद्यालय सुपरीवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेसागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ र शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका नं. २६

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	लक्ष्य इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	नगर शिक्षा समिति तथा अन्य शिक्षा सम्बन्धी समितिहरूको बैठक	पटक	६	६	६	६	६	३०	६०
२	नगरस्तरमा शैक्षिक क्रियाकलाप सम्बन्धी प्र अ हरूको समन्वय बैठक	पटक	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००
३	विद्यालयहरूमा भएका असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण तथा अन्तरक्रिया	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
४	शिक्षक कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने ।	जना	३	३	३	३	३	१५	३०
५	शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम: ५ दिने विषयगत तालिम आधारभूत र माध्यमिक तह दुई दुई समुह	जना	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	६००	१२००
६	शिक्षक सहायता सुपरीवेक्षणको लागि विज्ञ समुह परिचालन	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०
७	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०
८	शिक्षक तालिम (पुनर्ताजगी, शैक्षिक सामग्री निर्माण, ICT र मूल्याङ्कन)	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०
९	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	पटक	०	१	०	०	०	१	२

१०	शिक्षकको पेसागत क्षमता विकासका लागि कार्यशाला, तालिम, अवलोकन भ्रमण, क्लस्टर बैठक र अनलाइन फोरम सञ्चालन गर्ने	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०
११	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने	पटक	१	१	१	१	१	१	२
१२	कक्षा १ देखि ३ सम्म पठन सिप विकास तालिमको व्यवस्था	जना	३०	३०	३०	०	०	९०	१८०
१३	एकीकृत पाठ्यक्रममा पठन तत्व तथा एकीकृत ढाँचासम्बन्धी पुर्नताजगी तालिमको व्यवस्था	जना	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	३००
१४	EMIS सम्बन्धी काम गर्ने शिक्षक/कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम	जना	५४	५४	५४	५४	५४	२७०	५४०
१५	सामुदायिक विद्यालय र मदरसा समेत प्र.अ. भत्ता व्यवस्थापन	विद्यालय	५३	५३	५३	५३	५३	२६५	५३०

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. २७
शिक्षक व्यवस्थापन र विकास कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

क्र. स.	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	नगर शिक्षा समिति तथा अन्य शिक्षा सम्बन्धी समितिहरूको बैठक	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	०	०	७५०	०
२	नगरस्तरमा शैक्षिक क्रियाकलाप सम्बन्धी प्र अ हरुको समन्वय बैठक	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	१०००	०
३	विद्यालयहरूमा भएका असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण तथा अन्तरक्रिया	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	०	१५००	०
४	शिक्षक कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने ।	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
५	शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम: ५ दिने विषयगत तालिम आधारभूत र माध्यमिक तह दुई दुई समुह	८४०	८४०	८४०	८४०	८४०	४२००	४२००	०	०	०
६	शिक्षक सहायता सुपरीवेक्षणको लागि विज्ञ समुह परिचालन	४००	४००	४००	४००	४००	२०००	०	०	२०००	०
७	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	१०००	०
८	शिक्षक तालिम (पुनर्ताजगी, शैक्षिक सामग्री निर्माण, ICT र मूल्याङ्कन)	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	१०००	०
९	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	०	१००	०	०	०	१००	०	०	१००	०

१०	शिक्षकको पेसागत क्षमता विकासका लागि कार्यशाला, तालिम, अवलोकन भ्रमण, क्लस्टर बैठक र अनलाइन फोरम सञ्चालन गर्ने	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०	०	०	०
११	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	०	०	१२५	०
१२	कक्षा १ देखि ३ सम्म पठन सिप विकास तालिमको व्यवस्था	३००	३००	३००	०	०	९००	९००	०	०	०
१३	एकीकृत पाठ्यक्रममा पठन तत्व तथा एकीकृत ढाँचासम्बन्धी पुर्नताजगी तालिमको व्यवस्था	०	०	३००	०	०	३००	३००	०	०	०
१४	EMIS सम्बन्धी काम गर्ने शिक्षक/कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम	२१६	२१६	२१६	२१६	२१६	१०८०	०	०	१०८०	०
१५	सामुदायिक विद्यालय र मदरसा समेत प्र.अ. भत्ता व्यवस्थापन	६३६	६३६	६३६	६३६	६३६	३१८०	३१८०	०	०	०
	जम्मा	३७१७	३८१७	४०१७	३४१७	३४१७	१८३८५	९३३०	०	९०५५	०

४.३ समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

शिक्षामा समता र समावेशीकरण भन्नाले जाति, भाषा, लिङ्ग, धर्म, आर्थिक अवस्था, भौगोलिक अवस्था, अपाङ्गता वा सामाजिक पृष्ठभूमिका आधारमा कुनै पनि बालबालिका शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित नहुने अवस्था बुझिन्छ । शिक्षा क्षेत्रमा समता र समावेशीकरण विशेष रूपमा महत्वपूर्ण छन् । समावेशी शिक्षा प्रणालीले सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधान, दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4), विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सबैका लागि समावेशी, गुणस्तरीय र समान शिक्षामा जोड दिएका छन् ।

विद्यालयले विद्यार्थीहरूको विविध आवश्यकता अनुसार पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन र भौतिक वातावरण अनुकूल बनाउँछ । यसले विशेष आवश्यकता भएका, अपाङ्गता भएका, भाषिक वा सांस्कृतिक रूपमा फरक पृष्ठभूमिका तथा वञ्चित समुदायका बालबालिकालाई शिक्षा प्रणालीमा समावेश गर्न मद्दत गर्दछ । समता र समावेशीकरणको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सामाजिक न्याय, समान अवसर, मानव अधिकारको संरक्षण र दिगो विकासलाई प्रवर्द्धन गर्दछ । यसले समाजमा रहेका विभेद र असमानता कम गर्दै सबै नागरिकलाई समान रूपमा सम्मानजनक र सक्रिय जीवन जीउने अवसर प्रदान गर्दछ । त्यसैले, समता र समावेशीकरणलाई नीति, योजना र कार्यक्रमहरूको मुख्य आधारका रूपमा ग्रहण गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिका बहुजातीय, बहुभाषिक तथा सांस्कृतिक विविधतायुक्त शहरी क्षेत्र भएकाले यहाँ समावेशी शिक्षाको आवश्यकता अझ महत्वपूर्ण रहेको छ । पछिल्ला वर्षहरूमा विद्यालय पहुँच, छात्रा भर्ना तथा समावेशी चेतनामा सुधार भए पनि समता र समावेशीकरणका क्षेत्रमा अझै केही संरचनागत तथा व्यवहारिक चुनौतीहरू विद्यमान रहेका छन् । धरान उपमहानगरपालिकाले शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा समता र समावेशीकरणलाई प्राथमिकता दिँदै विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । विशेष शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन भइरहेको छ । धरान उपमहानगरपालिकाभित्र विशेष शिक्षा परिषद् अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका ३ वटा विशेष विद्यालयहरूले शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएका छन् । पूर्वाञ्चल ज्ञानचक्षु विद्यालय, धरान-१५, पूर्वाञ्चल बहिरा विद्यालय, धरान-१६ र सुस्तमनःस्थिति बालकल्याण विद्यालय, धरान-१६ ले क्रमशः दृष्टिविहीन, बहिरा तथा सुस्त श्रवण र सुस्तमनःस्थिति भएका बालबालिकाहरूलाई पठनपाठन गर्दै आएका छन् । विशेष विद्यालयमा अध्ययनरत रही भौगोलिक अवस्था, दूरी र अपाङ्गताको अवस्थाको कारणले घरबाट दैनिक रूपमा विद्यालयमा आउन जान नसक्ने एवम् अध्ययनका लागि डेरा गरी वा विद्यालयले व्यवस्था गरेको आवासमा बस्ने अपाङ्गता भएका विपन्न बालबालिकाहरूलाई प्रति विद्यार्थी प्रति महिना रु ५०००।०० का दरले १० महिनाका लागि रु ५०,०००।०० र आवास वा डेरा नबसे पनि घरबाट आउँदा र जाँदा निरन्तर रूपमा सहयोग र साधन आवश्यक पर्ने अपाङ्गता भएकाका लागि प्रति विद्यार्थी मासिक रु ५०० का दरले १० महिनाको लागि रु ५००० (पाँच हजार) छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ ।

प्रारम्भिक बालविकासकामा समावेशिता रहेको अवस्था छ । उपमहानगरपालिकामा सामुदायिक ६९ धार्मिक ७

संस्थागत ९३ जम्मा १६२ बालविकास कक्षामा दलित छात्रा ३९४ र छात्र ४६१ गरी ८५५ र अपाङ्गता भएका बालबालिका छात्रा १६ छात्र ११ गरी २७ जना सहभागी रहेका छन् । उपमहानगरपालिकाले संघीय सरकारको कार्यक्रम मार्फत कक्षा १ देखि ५ सम्मका सबै छात्रा तथा दलित छात्रहरू र कक्षा ६-१२ का विद्यार्थीको लागि विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । समग्रमा हेर्दा, धरान उपमहानगरपालिकाले समता र समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न प्रयास गरे पनि सबै समुदाय र समुहसम्म सेवाको समान पहुँच सुनिश्चित गर्न थप तथ्यमा आधारित योजना, लक्षित कार्यक्रम तथा प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक देखिन्छ । सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरू (शौचालय, र्याम्प, सुरक्षित कक्षा कोठा आदि) निर्माण तथा सुधार गर्न आवश्यक छ ।

४.३.३ उद्देश्य

१. शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा सबै बालबालिका र समुदायको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै विशेष गरी वञ्चित, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता वृद्धि गर्नु ।

२. जात, लिङ्ग, भाषा, आर्थिक अवस्था, अपाङ्गता तथा भौगोलिक अवस्थाका कारण हुने विभेदलाई न्यूनीकरण गर्दै समावेशी, सुरक्षित र समान अवसरयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।

४.३.४ रणनीतिहरू

क. विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्न शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावक लगायत सबै सरोकारवालाहरूलाई नियमित अभिमुखीकरण तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

ख. विद्यालयका सबै शैक्षिक तथा अतिरिक्त गतिविधिहरूमा बालबालिकाको समावेशी तथा समान सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

ग. विद्यालयमा विशेष गरी छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि जेन्डर फोकल पर्सन वा गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गर्ने ।

घ. प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो पेटिका राखी विद्यार्थी तथा सरोकारवालाहरूका गुनासो सङ्कलन र समाधानको व्यवस्था गर्ने ।

ड. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरू (शौचालय, र्याम्प, सुरक्षित कक्षा कोठा आदि) निर्माण तथा सुधार गर्ने ।

च. घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत बालबालिकासम्बन्धी आवश्यक विवरण सङ्कलन गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने र सोही आधारमा योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

छ. साधारण विद्यालयमा भर्ना भएर अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा वा आवश्यक सहयोगी सेवा उपलब्ध गराउने ।

ज. समावेशी र समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न लक्षित विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक छात्रवृत्ति तथा अन्य सहयोग कार्यक्रम उपलब्ध गराउने ।

झ. विशेष गरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद, हिंसा तथा हेपाइ न्यूनीकरण गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रम, अनुगमन, निरीक्षण तथा आवश्यक अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने र विभेद गर्ने व्यक्तिलाई कानुनी दायरामा ल्याउने ।

४.३.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर तथा अपाङ्गता भएका र सहारा विहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका नं. २८

शिक्षामा समता र समावेशीता कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

बजेट अनुमान									
क्र. स.	शिक्षामा समता र समावेशीता	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	विशेष विद्यालयको विद्यालय सञ्चालन अनुदान - शैक्षिक सामग्री र मसलन्द	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	३०
२	विशेष विद्यालय निःशुल्क छात्रवृत्ति अनुदान (आवासीय)	जना	१५६	१५६	१५६	१५६	१५६	७८०	१५६०
३	विशेष विद्यालय निःशुल्क छात्रवृत्ति अनुदान (गैर आवासीय)	जना	४७	४७	४७	४७	४७	२३५	४७०
४	लिडर विद्यालयमा अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण र कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०
५	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था र क्षमता विकास	विद्यालय	५४	५४	५४	५४	५४	२७०	५४०
६	अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि आवश्यक सहायक सामग्री (Assistive Devices) उपलब्ध गराउने	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००
७	किशोरीमैत्री विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (महिनावारी व्यवस्थापन सुरक्षित कोठा)	विद्यालय	१	१	२	२	१	७	१४
८	लैङ्गिक हिंसा तथा दुर्व्यवहार विरुद्ध सचेतना तथा उजुरी संयन्त्र स्थापना गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
९	बहुभाषिक तथा मातृभाषामा प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण व्यवस्था गर्ने	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	२०
१०	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको पहिचान र पुनःभर्ना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	१	२

११	बालबालिकाको अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचानका (Disability Screening) कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१२	बहुभाषिक पाठशाला सञ्चालन/मर्मत सम्भार/ पानी बिजुली महशुल र अन्य खर्च-नगर भिजन १	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०
१३	स्थानीय तहमा GESI सम्पर्क व्यक्ति वा डेस्क स्थापना गरी समन्वय प्रणाली विकास गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र बजेट

तालिका नं. २९

शिक्षामा समता र समावेशीता कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

क्र. स.	शिक्षामा समता र समावेशीता	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	विशेष विद्यालयको विद्यालय सञ्चालन अनुदान शैक्षिक सामग्री र मसलन्द	५१०	५१०	५१०	५१०	५१०	२५५०	२५५०	०	०	०
२	विशेष विद्यालय निःशुल्क छात्रवृत्ति अनुदान (आवासीय)	७८००	७८००	७८००	७८००	७८००	३९०००	३९०००	०	०	०
३	विशेष विद्यालय निःशुल्क छात्रवृत्ति अनुदान (गैर आवासीय)	२३५	२३५	२३५	२३५	२३५	११७५	११७५	०	०	०
४	लिडर विद्यालयमा अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण र कक्षा सञ्चालन	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	५०००	०	०	०
५	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था र क्षमता विकास	५४	५४	५४	५४	५४	२७०	०	०	२७०	०
६	अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि आवश्यक सहायक सामग्री (Assistive Devices) उपलब्ध गराउने	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	१०००	०	०	०
७	किशोरीमैत्री विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (महिनावारी व्यवस्थापन सुरक्षित कोठा)	१३७५	१३७५	२७५०	२७५०	१३७५	९६२५	९६२५	०	०	०
८	लैङ्गिक हिंसा तथा दुर्व्यवहार विरुद्ध सचेतना तथा उजुरी संयन्त्र स्थापना गर्ने	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०

९	बहुभाषिक तथा मातृभाषामा प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण व्यवस्था गर्ने	६००	६००	६००	६००	६००	३०००	३०००	०	०	०
१०	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको पहिचान र पुनःभर्ना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०	०	०	०
११	बालबालिकाको अपाङ्गताको प्रारम्भिक पहिचानका (Disability Screening) कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
१२	बहुभाषिक पाठशाला सञ्चालन/मर्मत सम्भार /पानी बिजुली महशुल र अन्य खर्च-नगर भिजन १	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	१०००	०
१३	स्थानीय तहमा GESI सम्पर्क व्यक्ति वा डेस्क स्थापना गरी समन्वय प्रणाली विकास गर्ने	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
	जम्मा	३७७९	३७७९	५१५४	५१५४	३७७९	२१६४५	१९६२५	०	२०२०	०

४.४ विद्यालय दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

विद्यालय दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ कार्यक्रम विद्यालय शिक्षासँग जोडिएको महत्वपूर्ण सामाजिक तथा मानव विकास कार्यक्रम हो । यसको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य सुधार, पोषण अवस्था सुदृढीकरण, विद्यालय उपस्थितिमा वृद्धि, सिकाइ उपलब्धिमा सुधार तथा बालबालिकामा सरसफाइ सम्बन्धी व्यवहार विकास गर्नु हो । नेपाल सरकारले शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहमार्फत विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । यस कार्यक्रमअन्तर्गत विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकालाई पोषणयुक्त दिवा खाजा उपलब्ध गराउने, स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने, व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सरसफाइका व्यवहारहरू प्रवर्द्धन गर्ने तथा विद्यालयमा सुरक्षित र स्वच्छ वातावरण निर्माण गर्ने कार्यहरू गरिन्छन् । यसले बालबालिकाको स्वास्थ्य अवस्था सुधार गर्न, कुपोषण न्यूनीकरण गर्न तथा विद्यालयमा नियमित उपस्थिति र सक्रिय सहभागिता बढाउन महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ । साथै, विद्यालय, अभिभावक र समुदायको सहकार्यमा स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइसम्बन्धी सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न पनि यस कार्यक्रमले सहयोग गर्दछ ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकाले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र समग्र विकास सुनिश्चित गर्न विद्यालय स्तरमा विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । सामुदायिक विद्यालयहरूमा बालविकासदेखि कक्षा ५ सम्मको दिवा खाजा नेपाल सरकारको व्यवस्थापनमा रहेको छ । यस कार्यक्रमबाट विशेष गरी आर्थिक अवस्था कमजोर परिवारका विद्यार्थीहरू लाभान्वित भएका छन् । सामुदायिक विद्यालयमा प्रारम्भिक बाल शिक्षादेखि कक्षा ५ सम्म अध्ययनरत सबै विद्यार्थीहरूका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय तहले प्रति विद्यार्थी रु २० का दरले वार्षिक १८० दिनका लागि विद्यालय सञ्चालन भएको दिनलाई आधार मानेर एकमुष्ट विद्यालयलाई अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको र यस आर्थिक वर्षमा ५२ वटा सामुदायिक विद्यालयका ५०५५ जना बालबालिकाहरूलाई दिवा खाजाको व्यवस्थापन गर्न विद्यालयलाई रकम उपलब्ध गराइएको छ । सबै विद्यालयहरूले विद्यालयमै खाजा व्यवस्थापन गरी खुवाउने कार्य गरेका छन् । पोषणयुक्त तथा सन्तुलित मेनु कार्यान्वयनमा समस्या, बजेट सीमितता, खाद्य सामग्रीको गुणस्तर, भान्सा व्यवस्थापन, नियमित अनुगमनको कमी जस्ता समस्या रहेका छन् । उपमहानगरपालिकाका सबै माध्यमिक तथा केही आधारभूत विद्यालयमा छात्र र छात्राका लागि अलग-अलग शौचालय निर्माण भइसकेको छ र बाँकी विद्यालयमा निर्माण प्रक्रिया जारी छ । शौचालयको नियमित सरसफाइ, सुरक्षित खानेपानी, हात धुने साबुनसहितको व्यवस्थामा समस्या रहेको छ । कक्षा ६-१२ सम्म अध्ययनरत सबै छात्राहरू र प्राथमिक तहका महिनावारी सुरु भएका छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न निःशुल्क सेनिटरी प्याड वितरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । कक्षा ६ देखि १२ सम्म अध्ययन गर्ने छात्राहरूलाई स्यानिटरी प्याड उपमहानगरपालिकाबाट खरिद गरी

उपलब्ध गराइएको छ । विशेष कारणबस खरिद नभएको खण्डमा यसबापतको रकम विद्यालयलाई निकास दिई विद्यालयले नै खरिद गरेर उपलब्ध गराउने गरिएको छ, जसबाट छात्राहरूको सिकाइमा निरन्तरता आएको छ । विद्यालयमा विद्यालय नर्सको व्यवस्था गरिएको साथै केही विद्यालयमा प्राथमिक उपचार सामाग्रीको बाकस राखिएको छ र बालिकाहरूका लागि आइरन चक्की वितरण गरी पोषण सुधारमा सहयोग पुऱ्याइएको छ । दिवा खाजा कार्यक्रमको गुणस्तर तथा पोषण सन्तुलन कायम गर्न कठिनाइ हुनु, स्वास्थ्यकर्मी तथा विद्यालय नर्सको अभाव हुनु, विद्यालय सरसफाइ तथा खानेपानी व्यवस्थापनमा कमजोरी हुनु र किशोरीमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री संरचना अपर्याप्त हुनु जस्ता चुनौतिहरू रहेका छन् । यसका लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित पोषणयुक्त दिवाखाजा प्रणाली सुदृढ गर्ने, विद्यार्थीको स्वास्थ्य परीक्षणलाई नियमित बनाउने, विद्यालय नर्स तथा स्वास्थ्यकर्मी व्यवस्था विस्तार गर्ने, सुरक्षित खानेपानी, हात धुने स्टेसन तथा सरसफाई पूर्वाधार सुधार गर्ने, किशोरी स्वास्थ्य तथा महिनावारी व्यवस्थापन कार्यक्रम सुदृढ गर्ने, विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइलाई स्थानीय शिक्षा योजनासँग एकीकृत गर्ने, नियमित अनुगमन तथा समुदाय सहभागिता बढाउने कार्य गर्न आवश्यक छ ।

४.४.३ उद्देश्यहरू

- क) बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ एवम् पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु,
- ख) विद्यालयमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको गुणस्तर बृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाई उपलब्धीमा सुधार गर्नु ।

४.४.४ रणनीतिहरू

- क) सबै सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्म पोषिलो र ताजा दिवा खाजा उपलब्ध गराउने ।
- ख) विद्यालय भान्सा, भण्डार, भान्सामा प्रयोग हुने भाँडावर्तन र सामाग्री सुधार्ने, समुहमा हात धुने सुविधा विस्तार गर्ने ।
- ग) पर्याप्त पानी, साबुन, सफाइ सामाग्री, अलग-अलग शौचालय र युरिनल, किशोरीका लागि चेन्जिङ रुम, कक्षा र परिसर सरसफाइ सुनिश्चित गर्ने ।
- घ) प्राथमिक उपचार किट वितरण, बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्मपोषक तत्व वितरण नियमित गर्ने ।
- ङ) किशोरीहरूको महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि सेनिटरी प्याड वितरण प्रभावकारी बनाउने ।
- च) विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकलाई पोषण, स्वास्थ्य, स्वच्छता र महिनावारी व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- छ) अपाङ्गता भएका, वञ्चित र आर्थिक रूपमा कमजोर विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी कार्यक्रम पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- ज) शिक्षक र कर्मचारीलाई तालिम दिई क्षमता विकास गर्ने ।
- झ) अभिभावक र समुदायलाई अनुगमन, सुधार र मूल्याङ्कनमा सक्रिय सहभागी बनाउने ।

- ज) स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाई र किशोरी स्वच्छता कार्यक्रमलाई स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रसँग समन्वय गरी संयुक्त कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।
- ट) कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन गर्दै प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

४.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि:

विद्यालयमा अध्ययन गर्न सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधार सहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाइ वातावरणमा समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका नं. ३०

विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध कक्षा ० – ५ सम्म	जना	५३५९	५४५९	५५६१	५६६५	५७७१	२७८१५	५५६३०
२	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान	जना	४७९५	४८८४	४९७५	५०६८	५१६२	२४८८४	४९७६८
३	सामुदायिक मा वि मा विद्यालयका नर्स व्यवस्थापन	जना	१	२	३	४	५	१५	३०
४	विद्यार्थी स्वास्थ्य जाँच तथा परामर्श र पोषण मूल्याङ्कन	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०

५	विद्यालय स्वस्थ शिविर सञ्चालन र विद्यार्थी स्वास्थ्य परीक्षण	विद्यालय	५४	५४	५४	५४	५४	२७०	५४०
६	प्राथमिक उपचार किड्स व्यवस्थापन,	विद्यालय	४८	४८	४८	४८	४८	२४०	४८०

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. ३१

विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

क्र. स.	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध कक्षा ० – ५ सम्म	१९२९२	१९६५२	२००२०	२०३९४	२०७७६	१००१३४	१००१३४	०	०	०
२	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापनका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान	६४२५	६५४५	६६६७	६७९१	६९१७	३३३४५	३३३४५	०	०	०
३	सामुदायिक मा वि मा विद्यालयका नर्स व्यवस्थापन	४६५	९२०	१३७५	१८३०	२२८५	६८७५	०	६८७५	०	०
४	विद्यार्थी स्वास्थ्य जाँच तथा परामर्श र पोषण मूल्याङ्कन	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
५	विद्यालय स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन र विद्यार्थी स्वास्थ्य परीक्षण	२७०	२७०	२७०	२७०	२७०	१३५०	०	०	१३५०	०
६	प्राथमिक उपचार किड्स व्यवस्थापन,	२४०	२४०	२४०	२४०	२४०	१२००	०	०	१२००	०
	जम्मा	२६६९३	२७६२७	२८५७१	२९५२५	३०४८८	१४२९०४	१३३४७९	६८७५	२५५०	०

४.५ आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा

४.५.१ परिचय

आपतकालीन अवस्था, जस्तै प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, द्वन्द्व वा अन्य संकटका बेला बालबालिकाको शिक्षा निरन्तरता सुनिश्चित गर्नु अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । यस क्रममा विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त भए पनि वैकल्पिक कक्षा, अनलाइन वा सामुदायिक आधारमा सिकाइको व्यवस्था गरिनु पर्छ । शिक्षण सामग्री, शिक्षक प्रशिक्षण र विद्यार्थीहरूको पहुँचमा ध्यान दिँदै सबै बालबालिकाले समान अवसर पाउनुपर्छ । आपतकालीन शिक्षाले मात्र बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरता सुनिश्चित गर्दैन, उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्य, सुरक्षा र सामाजिक सुरक्षा पनि प्रवर्द्धन गर्छ । यसले दीर्घकालीन विकास र समावेशी समाज निर्माणमा योगदान पुऱ्याउँछ ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

धरान भौगोलिक रूपमा पहाडी र तराई जोडिएको क्षेत्र भएकाले यहाँ विभिन्न प्रकारका प्राकृतिक तथा मानवजन्य विपद्हरूको जोखिम रहन्छन् । विशेष गरी सर्दु र सेउती आसपासका बस्तीहरूमा भारी वर्षाको समयमा बाढी आउने सम्भावना हुन्छ, जसले विद्यालय भवन, शैक्षिक सामग्री र विद्यार्थीको दैनिक पढाइमा ठुलो असर पार्न सक्छ । त्यसैगरी धरानका पहाडी बस्तीहरूमा अनियन्त्रित सडक कटान, वन विनाश र लगातार वर्षाका कारण पहिरो जाने जोखिम पनि उच्च रहन्छ, जसले विद्यालयसम्म पहुँच अवरुद्ध गर्नुका साथै विद्यालय संरचना नै जोखिममा पार्न सक्छ । नेपाल भूकम्पीय दृष्टिले संवेदनशील देश भएकाले धरानमा पनि भूकम्पको जोखिम सधैं रहन्छ, जसले ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति र शिक्षा प्रणालीको पूर्ण अवरोध निम्त्याउन सक्छ । यसका अतिरिक्त शहरी क्षेत्रमा विद्युत् सर्ट सर्किट, असुरक्षित संरचना र घना बस्तीका कारण आगलागीको जोखिम पनि देखिन्छ, जसले विद्यालय भवन र सामग्री नष्ट गर्न सक्छ । मनसुनको समयमा चट्याड र असिनापानी जस्ता घटनाले पनि विद्यालय सञ्चालनमा बाधा पुऱ्याउन सक्छन् । जलवायु परिवर्तनका कारण अनियमित वर्षा, अत्यधिक गर्मी तथा महामारीजस्ता स्वास्थ्य संकटले पनि शिक्षामा निरन्तरता प्रभावित गर्न सक्छ । धरान उपमहानगरपालिकामा स्थानीय सरकार, शिक्षक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सहकार्यमा संकटमा रहेका बालबालिकाका लागि आवश्यक शैक्षिक सामग्री वितरण, अनलाइन वा टेलिफोन माध्यममार्फत सिकाइको सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । साथै, शिक्षकहरूलाई आपतकालीन शिक्षासम्बन्धी तालिम दिइरहेको र अभिभावक तथा समुदायलाई बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरतामा सहकार्य गर्न अभिमुखीकरण गरिएको छ ।

४.५.३ उद्देश्य

- क) प्राकृतिक प्रकोप, महामारी वा अन्य संकटका बेला पनि सबै बालबालिकाले समान रूपमा निरन्तर शिक्षा प्राप्त गर्न पहुँच र अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
- ख) आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुऱ्याउनु ।

४.५.४ रणनीति

- क) संघीय सरकारले बनाएको विपद्/आपतकालीन कार्यविधि स्थानीय स्तरमा लागु गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने ।
- ख) स्थानीय सरकार र विज्ञहरूसँग अन्तरक्रिया गरी तहगत वैकल्पिक सिकाइ पाठ योजना तयार गर्ने ।
- ग) स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन र अन्य सञ्चार माध्यमसँग समन्वय गर्ने । विपद् प्रतिरोधी विद्यालय पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिने ।
- घ) पालिका स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने, जसमा विद्यालय शिक्षा उपसमिति पनि रहने ।
- ङ) प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने ।
- च) महामारी वा संकटका समयमा वैकल्पिक शिक्षण-सिकाइ उपाय तयार गर्ने ।
- छ) स्थानीय तह र विद्यालयका कर्मचारी/शिक्षकहरूको आपतकालीन क्षमता विकास गर्ने ।
- ज) विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- झ) हरित विद्यालय, जलवायु परिवर्तन र दिगो विकाससम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- ञ) संकट/आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्दै सिकाइ निरन्तरता कायम गर्ने ।
- ट) Covid-19 जस्ता संकटले पार्ने छोटो र लामो अवधि प्रभाव पहिचान गरी समाधान गर्ने ।
- ठ) विपद् पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र ड्रिल अभ्यासलाई विद्यालयको वार्षिक योजना समावेश गर्ने ।
- ड) शिक्षक र विद्यार्थीलाई विपद्, जलवायु परिवर्तन र आपतकालीन तयारी सम्बन्धी ज्ञान र व्यवहारिक तालिम दिने ।
- ढ) अभिभावक र समुदायलाई आपतकालीन शिक्षामा सक्रिय सहभागी बनाउने ।
- ण) संकट-आपतकालीन अवस्था व्यवस्थापनका लागि नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार गर्ने ।

४.५.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुगेको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका नं. ३२

विद्यालय सुरक्षा, विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	विद्यालय सुरक्षा, विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
	प्रमुख क्रियाकलाप		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	उपमहानगरपालिका स्तरमा विद्यालय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने	पटक	१	०	०	०	०	१	२
२	विपद् जोखिम क्षेत्रको नक्साङ्कन गरी जोखिम न्यूनीकरण योजना तयार	पटक	१	०	०	०	०	१	२

३	स्थानीय तहको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी स्रोत शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई तालिम	जना	०	७२	०	०	७२	१४४	२८८
४	स्थानीय तहको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी स्रोत शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई तालिम	जना	०	७२	०	०	७२	१४४	२८८
५	विद्यार्थी र शिक्षकमा विपद् सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	जना	०	३३	०	३३	०	६६	१३२
६	विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश	विद्यालय	५४	५४	५४	५४	५४	२७०	५४०
७	विद्यालयमा सुरक्षित खानेपानी प्रणाली स्थापना गर्ने	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	५०
८	विपन्न विद्यार्थीका लागि न्यानो कपडा वितरण	जना	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	१००००
९	विद्यालयका पुरानो भवन तथा पूर्वाधारको नियमित प्राविधिक अनुगमन जोखिम पहिचान तथा व्यवस्थापन	विद्यालय	५४	५४	५४	५४	५४	२७०	५४०
१०	विपत्तको व्यवस्थापनमा अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	१४८	१४८	१४८	१४८	१४८	७४०	१४८०
११	शिक्षक तथा विद्यार्थीको लागि Simulation and Drill को अभ्यास गराउने	विद्यालय	१४८	१४८	१४८	१४८	१४८	७४०	१४८०

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र बजेट

तालिका नं. ३३

विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

बजेट अनुमान											
विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता		वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	उपमहानगरपालिका स्तरमा विद्यालय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने	५०	०	०	०	०	५०	०	०	५०	०
२	विपद् जोखिम क्षेत्रको नक्साङ्कन गरी जोखिम न्यूनीकरण योजना तयार	२००	०	०	०	०	२००	०	०	२००	०
३	स्थानीय तहको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी स्रोत शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई तालिम	०	३६०	०	०	३६०	७२०	०	०	७२०	०
४	स्थानीय तहको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी स्रोत शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई तालिम	०	३६०	०	०	३६०	७२०	७२०	०	०	०
५	विद्यार्थी र शिक्षकमा विपद् सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	०	६६	०	०	०	६६	०	०	६६	०
६	विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	विद्यालयमा सुरक्षित खानेपानी प्रणाली स्थापना गर्ने	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	०	१००००	०	०
८	विपन्न विद्यार्थीका लागि न्यानो कपडा वितरण	७००	७००	७००	७००	७००	३५००	०	०	३५००	०
९	विद्यालयका पुरानो भवन तथा पूर्वाधारको नियमित प्राविधिक अनुगमन जोखिम पहिचान तथा व्यवस्थापन	१०८	१०८	१०८	१०८	१०८	५४०	०	०	५४०	०
१०	विपद्को व्यवस्थापनमा अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	१५००	०	०	०
११	शिक्षक तथा विद्यार्थीको लागि Simulation and Drill को अभ्यास गराउने	१४८	१४८	१४८	१४८	१४८	७४०	७४०	०	०	०
	जम्मा	३५०६	४०४२	३२५६	३२५६	३९७६	१८०३६	२९६०	१००००	५०७६	०

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१ परिचय

विद्यालयमा बालबालिकाले सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न भौतिक पूर्वाधार अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । शिक्षा नियमावली २०५९ (संशोधन सहित) अनुसार, प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल तोकिएको छ । यसले प्रत्येक विद्यार्थीले पर्याप्त स्थानमा पठनपाठन गर्न सक्ने वातावरण सुनिश्चित गर्छ । विद्यालयका आधारभूत भौतिक पूर्वाधारमा सुरक्षित विद्यालय भवन, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेलकुदका लागि खेलमैदान, शौचालय, स्वच्छ पानी, सफाइ र पुस्तकालय/बुक कर्नर जस्ता सुविधा समावेश हुन्छन् । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयलाई बालमैत्री, सुरक्षित, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउन भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी र पुस्तकालय जस्ता सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्थापन गरेको छ । यी पूर्वाधारले मात्र शिक्षा पहुँच सुनिश्चित नगरी बालबालिकाको सिकाइ अनुभव, स्वास्थ्य र समग्र विकासमा पनि योगदान पुऱ्याउँछ ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकामा बालबालिकाको सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासमा लगातार प्रयास भइरहेका छन् । नगरपालिकाभित्र रहेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा कक्षाकोठा, खेलमैदान, शौचालय, पिउने पानी, फर्निचर, पुस्तकालय/बुक कर्नर लगायतका आधारभूत संरचना उपलब्ध छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल सुनिश्चित गरिएको छ । पालिकाले विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई सुरक्षित, बालमैत्री तथा हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने नीति अनुसार काम गर्दै आएको छ । केही विद्यालयमा भवन विस्तार, खेलमैदान सुधार र शौचालय/स्वच्छता सुविधा सुधार गर्न आवश्यक देखिन्छ । यद्यपि, सबै विद्यालयमा विपद् प्रतिरोधी पूर्वाधार निर्माण, पर्याप्त खेल क्षेत्र र पुस्तकालय सुविधा सुनिश्चित गर्न थप प्रयास जारी छ ।

समग्रमा, धरान उपमहानगरपालिकाले विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको विकासमा ठोस कदम चाल्दै आएको भए पनि विद्यालयहरूको भौतिक वातावरण सुधार, समावेशी पहुँच र विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा अझै योजना र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ ।

४.६.३ उद्देश्य

- क) सबै विद्यालयमा बालबालिकाको सिकाइ, स्वास्थ्य र खेलकुदका लागि पर्याप्त, सुरक्षित र समावेशी भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित गर्नु ।
- ख) विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई बालमैत्री, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउँदै दीर्घकालीन टिकाउ विकास प्रवर्द्धन गर्नु ।

४.६.४ रणनीतिहरू

- क) विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा पूर्वाधार विकासका मापदण्ड तयार गर्ने ।
- ख) पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नतिका लागि संघसंस्था, सरोकारवालासँग लागत साझेदारी गर्ने ।
- ग) कक्षाकोठा, शिक्षक/प्रधानाध्यापक कक्ष, प्रशासनिक कक्ष, पानी, शौचालय, भान्सा/खाजा घरलगायत पूर्वाधार समावेश गरेर डिजाइन गर्ने ।
- घ) प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवनलाई तुरुन्त वैकल्पिक व्यवस्थासहित स्तरोन्नति गर्ने ।
- ङ) पूर्वाधार निर्माणसँगै विद्यालय व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- च) विद्यालय भौतिक पूर्वाधारका लागि सूचक तयार गरी अनुगमन गर्ने ।
- छ) आंशिक क्षति भएका विद्यालय संरचनाको मर्मत सम्भार नियमित गर्ने ।
- ज) विद्यालय भवन र पूर्वाधारलाई विपद् जोखिममुक्त, सुरक्षित र हरित बनाउने ।
- झ) विद्यालयलाई बालमैत्री , अपाङ्गतामैत्री र हिंसा रहित सुरक्षित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने ।
- ञ) खेलकुद मैदान, पुस्तकालय/बुक कर्नर र अन्य सिकाइ स्रोत सुनिश्चित गर्ने ।
- ट) विद्यार्थीहरूको पहुँच र समावेशीता सुनिश्चित गर्दै सबै पूर्वाधार डिजाइन गर्ने ।
- ठ) अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधारमार्फत पूर्वाधारको टिकाउपन र प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

४.६.५ उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका नं. ३४

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
	प्रमुख क्रियाकलाप		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	कोठा	१२	१२	१२	१२	१२	६०	१२०
२	स्थानीय तहको साझेदारीमा विद्यालय भौतिक सर्वेक्षण तथा नक्साङ्कन	विद्यालय	४६	४६	४६	४६	४६	२३०	४६०
३	विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको संवर्द्धन तथा मर्मतसम्भार र फर्निचर व्यवस्थापनसमेत	विद्यालय	७	७	८	८	६	३६	७२
४	विद्यालयमा शुद्ध खाने पानी एवम् विद्युत व्यवस्थापन	विद्यालय	५७	५७	५७	५७	५७	२८५	५७०
५	छात्रा र छात्रलाई अलग्गै शौचालय तथा पानी तथा सरसफाइको प्रबन्ध	विद्यालय	२	२	४	५	६	१९	३८
६	अपाङ्गतामैत्री भौतिक संरचना निर्माण (भवन)	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०
७	विद्यालय भौतिक निर्माणमा वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी मापदण्डको विकास र कार्यान्वयन	विद्यालय	७	७	७	७	८	३६	७२
८	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (खेलमैदान, घेराबार आदि)	विद्यालय	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००

९	माध्यमिक विद्यालयमा विज्ञान/कम्प्युटर प्रयोगशाला विस्तार	विद्यालय	१	१	१	१	३	७	१४
१०	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, शौचालय)	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	५०

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. ३५

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

बजेट अनुमान											
	१० विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	१६५००	१६५००	१६५००	१६५००	१६५००	८२५००	८२५००	०	०	०
२	स्थानीय तहको साझेदारीमा विद्यालय भौतिक सर्वेक्षण तथा नक्साङ्कन	०	११०	०	०	०	११०	५५	०	५५	०
३	विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको संवर्द्धन तथा मर्मतसम्भार र फर्निचर व्यवस्थापनसमेत	१०५००	१०५००	१२०००	१२०००	९०००	५४०००	०	५४०००	०	०
४	विद्यालयमा शुद्ध खाने पानी एवम् विद्युत व्यवस्थापन	२८५०	२८५०	२८५०	२८५०	२८५०	१४२५०	०	०	१४२५०	०
५	छात्रा र छात्रलाई अलग्गै शौचालय तथा पानी तथा सरसफाइको प्रबन्ध	१६००	१६००	३२००	४०००	४८००	१५२००	७६००	४३००	३३००	०
६	अपाङ्गतामैत्री भौतिक संरचना निर्माण (भवन)	५५००	५५००	५५००	५५००	५५००	२७५००	२७५००	०	०	०
७	विद्यालय भौतिक निर्माणमा वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी मापदण्डको विकास र कार्यान्वयन	२१००	२१००	२१००	२१००	२४००	१०८००	०	१०८००	०	०
८	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (खेलमैदान, घेराबार आदि)	७०००	७०००	७०००	७०००	७०००	३५०००	०	१७५००	१७५००	०
९	माध्यमिक विद्यालयमा विज्ञान/कम्प्युटर प्रयोगशाला विस्तार	१०००	१०००	१०००	१०००	३०००	७०००	३५००	१७५०	१७५०	०

१०	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, शौचालय)	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	२५०००	९०००	८०००	८०००	०
	जम्मा	५२०५०	५२१६०	५५१५०	५५९५०	५६०५०	२७१३६०	१३०१५५	९६३५०	४४८५५	०

४.७ विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरी सहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूबीच देखिएको शैक्षिक गुणस्तरको दूरी घटाउन एवम् विश्व ज्ञानभण्डारमा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी उनीहरूको सिकाइको दायरा फराकिलो पार्न, विशेष गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्न, सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच बढाउन र शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याउन वर्तमान समयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अपरिहार्य रहेको छ ।

नेपालको संविधानले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकको आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना मान्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनी मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुर्याई डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहयोग पुर्याउनु पर्दछ । त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ ।

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) विद्यालय शिक्षामा सिकाइ प्रक्रियालाई थप प्रभावकारी, सहभागी र आधुनिक बनाउन प्रयोग गरिन्छ । ICT मार्फत शिक्षकहरूले बहु-माध्यमिक सामग्री, अनलाइन स्रोत, डिजिटल कक्षाकोठा र शिक्षण सफ्टवेयरको प्रयोग गरी पाठ्यक्रमअनुसार सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउन सक्छन् । विद्यार्थीहरूलाई खोज, अनुसन्धान, प्रोजेक्ट कार्य र संवादात्मक सिकाइमा सहभागी गराउने ICT ले सिकाइलाई सक्रिय र रचनात्मक बनाउँछ । विद्यालय शिक्षामा ICT को प्रयोगले शिक्षण-सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउँछ, सूचना पहुँच सजिलो बनाउँछ, सहकार्य र सञ्चार प्रवर्द्धन गर्छ र डिजिटल सिप विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । यसले मात्र ज्ञान प्राप्तिमा सहजता ल्याउने होइन, भविष्यका दक्ष र सृजनशील नागरिक तयार पार्नमा पनि महत्वपूर्ण योगदान दिन्छ ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

सबै विद्यालयमा इन्टरनेट सुविधा बिस्तार भई छिटो छरितो सूचना सम्प्रेषण हुँदै गएको छ । धरान उपमहानगरपालिकामा विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को प्रयोग बिस्तार हुँदै आएको छ । केही माध्यमिक र आधारभूत विद्यालयमा कम्प्युटर ल्याब, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड र इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध छन् । शिक्षकहरूले सिकाइ प्रक्रियामा डिजिटल स्रोत, अनलाइन सामग्री र प्रस्तुति प्रविधिको प्रयोग गर्दै पाठ्यक्रम अनुसार पाठ सञ्चालन गरिरहेका छन् । तर, सबै विद्यालयमा ICT पहुँच समान छैन । उपमहानगरपालिकाले ICT पहुँच, उपकरण उपलब्धता, शिक्षक तालिम र डिजिटल पाठ्य सामग्री विकासमा काम गर्दै आएको छ । ICT ल्याब स्थापनाले शैक्षिक गुणस्तरमा समेत सुधार ल्याई विद्यालय प्रविधिमैत्री भएको तथा शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूमा प्रविधिको सञ्चालन सिपमा बढोत्तरी भएको, ICT व्यवस्थापन तथा इन्टरनेट जडानका कारण विभिन्न महामारीका समयमा भौतिक रूपमा पठनपाठन सञ्चालन हुन नसक्दा

अनलाइन माध्यमबाट सिकाइ सहजीकरण गर्न सहज भएको, समग्रमा, धरान उपमहानगरपालिकामा ICT को प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुबैका लागि सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउने क्रम जारी छ, तर समावेशी र पूर्ण पहुँच सुनिश्चित गर्न अझ योजना र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ ।

४.७.३ उद्देश्यः

क) सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षक र विद्यार्थीको सिकाइ अनुभव प्रभावकारी बनाउनु ।

ख) ICT प्रयोगमार्फत डिजिटल क्षमता, अनुसन्धान, सहकार्य र रचनात्मक सोच विकास गर्दै गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षा प्रवर्द्धन गर्नु ।

४.७.४ रणनीतिहरू

क) सबै विद्यालयमा ICT को आधारभूत संरचना र उपकरण (कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड आदि) उपलब्ध गराउने ।

ख) शिक्षकहरूको ICT प्रयोग क्षमता वृद्धि गर्न तालिम र कार्यशाला सञ्चालन गर्ने ।

ग) कक्षा र विषय अनुसार तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल पाठ्य सामग्रीको प्रयोग बढाउने ।

घ) शिक्षक सहायता, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीमा ICT को प्रयोग गर्ने ।

ङ) शैक्षिक स्रोत र सामग्रीमा इन्टरनेट सुविधामार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गर्ने ।

च) विद्यालय प्रशासन, सूचना व्यवस्थापन र शिक्षासम्बन्धी सेवा प्रवाहमा ICT प्रयोग विस्तार गर्ने ।

छ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको ICT क्षमता विकास गर्ने ।

ज) सबै विद्यालयमा ICT पहुँच सुनिश्चित गर्न मोबाइल/साझा उपकरण वा अनलाइन समाधानको व्यवस्था गर्ने ।

झ) ICT मार्फत विद्यार्थी केन्द्रित, अनुसन्धान र परियोजना आधारित सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने ।

ञ) ICT सम्बन्धी अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार कार्य योजनामा समावेश गरी प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

ट) प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि शिक्षक र विद्यार्थीलाई तालिमको व्यवस्था गर्ने ।

४.७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्नुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासन प्रवर्द्धन हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका नं. ३६

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि									
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	विद्यालयमा पुस्तकालय / ICT संरचना विस्तार	वटा	१	१	१	१	१	५	१०
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	वटा	५४	५४	५४	५४	५४	२७०	५४०
३	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०
४	विद्यालयमा ई हाजिरी व्यवस्थापन क्लाउड व्यवस्थापन सहित	विद्यालय	५	५	८	८	१०	३६	७२
५	IEMIS (शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली) को सञ्चालन र व्यवस्थापन	पटक	१४८	१४८	१४८	१४८	१४८	७४०	१४८०
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको ICT क्षमता विकास	पटक	०	०	१	०	०	१	२
७	प्रविधिमैत्री सिकाइका लागि शिक्षक र विद्यार्थीलाई तालिमको व्यवस्था	जना	९०	९०	९०	९०	९०	४५०	९००

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. ३७

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

बजेट अनुमान											
	विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	विद्यालयमा पुस्तकालय / ICT संरचना विस्तार	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	५०००	०	०	०
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	८१०	८१०	८१०	८१०	८१०	४०५०	४०५०	०	०	०
३	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	४००	४००	४००	४००	४००	२०००	०	०	२०००	०
४	विद्यालयमा ई हाजिरी व्यवस्थापन क्लाउड व्यवस्थापन सहित	५००	५००	८००	८००	१०००	३६००	०	०	३६००	०
५	IEMIS (शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली) को सञ्चालन र व्यवस्थापन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको ICT क्षमता विकास	०	०	२५०	०	०	२५०	०	०	२५०	०
७	प्रविधिमैत्री सिकाइका लागि शिक्षक र विद्यार्थीलाई तालिमको व्यवस्था	४५	४५	४५	४५	४५	२२५	०	०	२२५	०
	जम्मा	२८५५	२८५५	३४०५	३१५५	३३५५	१५६२५	९०५०	०	६५७५	०

परिच्छेद पाँच

अन्य उपक्षेत्र

५.१ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम

५.१.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ धारा ३१ (शिक्षाको हक) प्रत्येक नागरिकलाई शिक्षा पाउने अधिकार र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा पनि सुनिश्चित गर्ने उल्लेख गरिएको छ । राज्यको दायित्वमा नागरिकलाई रोजगारमुखी र जीवनोपयोगी शिक्षा प्रदान गर्ने र सिपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने उल्लेख गरिएको छ । शिक्षा केवल सैद्धान्तिक होइन, सिप र कामसँग जोडिएको हुनुपर्छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा TVET लाई शिक्षा प्रणालीको मुख्य अङ्ग बनाइएको छ । माध्यमिक तहमा कक्षा ९ देखि नै प्राविधिक/व्यावसायिक धार (stream) सञ्चालन गर्ने, विद्यालयमै सिपमूलक शिक्षा “एक विद्यालय एक प्राविधिक कार्यक्रम” र प्रत्येक स्थानीय तहमा कम्तीमा एक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने । सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा विस्तार र SEE पछि सिप सिक्ने अवसर दिने । साथै शिक्षालाई रोजगारीसँग जोड्ने लक्ष्य लिएको छ । पढाइ → सिप → रोजगारी तथा उद्योगसँग सहकार्य गरेर तालिम प्रदान गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । शिक्षाको दीर्घकालीन लक्ष्यमा ७०% विद्यार्थीलाई प्राविधिक/व्यावसायिक धारमा लैजाने उल्लेख गरिएको छ । सिप परीक्षण र प्रमाणीकरण गरेर व्यक्तिले सिकेको सिपलाई मान्यता दिने प्रणाली (skill certification) व्यवस्था गरिएको छ । औपचारिक र अनौपचारिक दुबै सिपलाई मान्यता दिने प्रणालीको व्यवस्था गरिएको छ । प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा समावेशी पहुँच सुनिश्चित गर्ने यसका लागि महिला, दलित, विपन्न, दुर्गम क्षेत्रका लागि छात्रवृत्ति र विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने रहेका छन् । शिक्षा ऐन २०२८ मा विद्यालय तहमा व्यावसायिक शिक्षा समावेश गर्ने भनी प्राविधिक धार सञ्चालनको कानुनी आधार प्रदान गरेको छ । हाल CTEVT ले पाठ्यक्रम विकास गर्ने, परीक्षा लिने, प्रमाणपत्र दिने र सिप परीक्षणको भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ । नेपालको शिक्षा नीतिले TVET मार्फत रोजगारमुखी शिक्षा दिने, विदेश जाने युवालाई दक्ष बनाउने, स्वरोजगार बढाउने, उद्योग-शिक्षामा समन्वय गर्ने र देशमै दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने कार्य गरिरहेको छ । प्राविधिक शिक्षालाई अब विकल्प होइन, मुख्य धार (mainstream) बनाउने लक्ष्यका साथ हाल विद्यालय तहदेखि नै सिप विकास सुरु गर्ने व्यवस्था रहेको छ । शिक्षा = सिप + रोजगार भन्ने अवधारणा स्थापित गरिएको छ ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकामा शैक्षिक वर्ष २०७० देखि विभिन्न विद्यालयहरूमा प्राविधिक धार विषयमा पठनपाठनको व्यवस्थापन भएको पाइन्छ । धरान उपमहानगरपालिकाभित्र ३ वटा साधारण माध्यमिक विद्यालयले प्राविधिक धारसमेत सञ्चालन गर्दै आएका छन् । श्री पब्लिक हाइ स्कूल, धरान -१२, श्री शिक्षानिकेतन मावि धरान – २ र श्री सहिद स्मृति मावि, धरान- ८ ले प्राविधिक धारतर्फ क्रमशः इलेक्ट्रिकल

इन्जिनियरिङ्, सिभिल इन्जिनियरिङ्, र कम्प्युटर इन्जिनियरिङ्का शैक्षिक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएका छन्। शैक्षिक सत्र २०८२ मा प्राविधिक धारतर्फको कक्षागत विद्यार्थी सङ्ख्या देहायअनुसार रहेको छ।

तालिका नं. ३८

प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयहरुको विवरण

क्र.स.	विद्यालयको नाम र ठेगाना	प्राविधिक धार सुरु	विषय	सञ्चालित कक्षा	विद्यार्थी सङ्ख्या
१	श्री पब्लिक हाइ स्कूल, धरान - १२	२०७५/७६	इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरिङ	९-१२	१६३
२	श्री शिक्षानिकेतन मावि, धरान- २	२०६९/७०	सिभिल इन्जिनियरिङ	९-१२	१११
३	श्री सहिद स्मृति मावि, धरान- ८	२०७९/८०	कम्प्युटर इन्जिनियरिङ	९-१०	४९

स्रोत: शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा, धरान

दीगो तथा सम्मानित रोजगारीका लागि सिप परियोजना (ENSSURE), दोस्रो चरणका कार्यक्रम अन्तर्गत धरान उपमहानगरपालिकाभित्रका १९ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरुमा कक्षा ९ र कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुका लागि वृत्ति मार्गनिर्देशन कार्यक्रम सञ्चालन भई विद्यार्थीहरु लाभान्वित भएका, दीगो तथा सम्मानित रोजगारीका लागि सिप परियोजना (ENSSURE), दोस्रो चरणका कार्यक्रम अन्तर्गत कार्यगत अभ्यासहितको १० महिने तालिम कार्यक्रम प्राप्त भएकोमा स्थानीय श्रम बजारको माग समेतलाई दृष्टिगत गरी प्रोफेसनल मोटरसाइकल मेकानिक्स, प्रोफेसनल वेल्डर, प्रोफेसनल आल्मुनियम फेब्रिकेटर, प्रोफेसनल कुक, प्रोफेसनल प्लम्बर र प्रोफेसनल बिल्डिङ इलेक्ट्रिसियन विषयका तालिम सम्पन्न भएको साथै आव २०८१/८२ का लागि प्राप्त भएको प्रोफेसनल कुक र प्रोफेसनल लाइट भेइकल मेकानिक्स विषयको तालिम सञ्चालन भई सिप परीक्षण समेत सम्पन्न भएको छ।

क) प्रमुख समस्या तथा चुनौति:

१. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालनका लागि भवन, प्रयोगशाला, उपकरण, सामग्री तथा प्रशिक्षक व्यवस्थापनमा धेरै खर्च लाग्ने भएकाले नगरपालिकालाई पर्याप्त बजेट व्यवस्थापन गर्न कठिन भएको छ।
२. सिपमूलक तालिम सञ्चालन गर्न विषयगत दक्ष प्रशिक्षक आवश्यक पर्छ। स्थानीय स्तरमा योग्य प्रशिक्षक तथा प्राविधिक जनशक्ति अभाव छ।
३. आवश्यक रूपमा भौतिक पूर्वाधारको कमीका कारण प्रयोगशाला, कार्यशाला, कम्प्युटर ल्याब, उपकरण तथा अभ्यास केन्द्रको अभावले गुणस्तरीय तालिम सञ्चालनमा कठिनाई उत्पन्न भएको छ।
४. उपमहानगरपालिकाभित्र कुन सिपको बढी माग छ भन्ने यथार्थ अध्ययन बिना तालिम सञ्चालन गर्दा तालिम रोजगारीसँग नजोडिने जोखिम छ।

५. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम पछि रोजगारी सुनिश्चित गर्न कठिनाइ: तालिम प्राप्त व्यक्तिलाई रोजगारी वा स्वरोजगारसँग जोड्न कठिनाइ छ ।

६. कतिपय अभिभावक तथा विद्यार्थीमा अझै पनि प्राविधिक शिक्षाभन्दा सामान्य शैक्षिक प्रमाणपत्रलाई बढी महत्त्व दिने प्रवृत्तिले विद्यार्थी सहभागितामा कमी छ ।

७. CTEVT, विद्यालय, उद्योग, निजी संस्था तथा उपमहानगरपालिकाबीच प्रभावकारी समन्वय अभाव हुँदा कार्यक्रम सञ्चालनमा निकायगत समन्वय समस्या छ ।

८. प्राविधिक उपकरण तथा नयाँ नयाँ प्रविधिलाई अद्यावधिक गर्न कठिनाइ छ । प्राविधिक क्षेत्रमा प्रविधि छिटो परिवर्तन हुने भएकाले उपकरण र पाठ्यसामग्री समयअनुसार अद्यावधिक गर्न चुनौति छ ।

९. प्राविधिक धार शिक्षामा विपन्न तथा सीमान्तकृत समुदायको पहुँच नहुनु समस्याका रूपमा छ । आर्थिक अवस्था कमजोर भएका, दलित नागरिक तालिममा सहभागी हुन सकिरहेका छैनन् ।

१० गुणस्तर सुनिश्चितीकरणको समस्या: तालिम प्रभावकारी भए/नभएको, सिप उपयोग भए/नभएको तथा प्रशिक्षकको गुणस्तर मूल्याङ्कन गर्न सक्षम अनुगमन प्रणालीको अभाव रहेको छ ।

११ दिगोपनाको चुनौती: स्थानीय तहमा एकपटक परियोजना वा अनुदानबाट कार्यक्रम सुरु भए पनि निरन्तर सञ्चालनका लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्न कठिन छ ।

समग्रमा पालिकामा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम व्यवस्थापन गर्दा वित्तीय स्रोत, दक्ष जनशक्ति, पूर्वाधार, समन्वय, गुणस्तर तथा रोजगारी व्यवस्थापनसम्बन्धी विविध समस्या तथा चुनौतिहरू रहेका छन् । त्यसैले स्थानीय आवश्यकता पहिचान, साझेदारी विकास, चरणबद्ध योजना, पर्याप्त बजेट तथा प्रभावकारी अनुगमन प्रणालीमार्फत यस्ता चुनौति समाधान गर्दै कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

५.१.३ उद्देश्य

१. स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको अवसर वृद्धि गर्नु,

२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको क्षेत्रमा उत्पादन हुने जनशक्तिका लागि स्थानीय स्तरमा रोजगारी तथा स्वरोजगारीका अवसर उपलब्ध गराउनु,

३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक, उपयोगी, प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउनु ।

४. प्राविधिक, व्यावसायिक र सिपमूलक शिक्षामार्फत स्थानीय स्तरमा रोजगारी र स्वरोजगारीका अवसर उपलब्ध गराई शैक्षिक बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्नु ,

५. प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षामार्फत सिपयुक्त, स्वरोजगार र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गरी उपमहानगरपालिकाको आर्थिक विकासमा सहयोग गर्नु,

३.४.४ रणनीतिहरू

१. माध्यमिक तहमा अध्ययनरत १५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिमको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) सँग समन्वय गरी आवधिक व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिपको गुणस्तर, प्रभावकारिता र पहुँच बढाउनका लागि सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिपका क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने जनशक्ति उपमहानगरपालिका भित्रै तयार गर्ने ।
५. महिला, आदिवासी जनजाति, दलित, अपाङ्गता भएका एवम् आर्थिक रूपमा विपन्न समुदाय र वर्गका लागि प्राविधिक शिक्षक तथा व्यावसायिक तालिममा पहुँच बढाउन आवश्यक कार्यक्रमको व्यवस्था गर्ने ।
६. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका क्षेत्रहरू कृषि, पशुपालन र कम्प्युटर इन्जिनियरिङ जस्ता विषयमा तत्कालको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।
७. अन्य पालिकाभित्र सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने साथै समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
८. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिपको क्षेत्रमा सरोकारवालाहरूको सहभागिता र स्थानीय सरकारको अपनत्व एवम् लगानी वृद्धि गर्ने ।
९. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिप प्रदायक संस्था, स्थानीय सरकार तथा समुदायका बीचमा साझेदारी खेती प्रणालीको स्थापना गर्ने ।
१०. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिप प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूलाई रोजगारी एवम् स्वरोजगारीका लागि प्रोत्साहन गर्ने ।
११. प्राविधिक शिक्षक तथा व्यावसायिक तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयन एवम् सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।

५.१.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि,

१. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको अवसर प्राप्त भई उपमहानगरमा सिप विकासमा पहुँच वृद्धि भएको हुनेछ ।

२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको लागि भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार विकास भएको हुनेछ ।
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको कार्यक्रम सामुदायिक विद्यालयमा प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भएको हुनेछ ।
४. माध्यमिक तहमा अध्ययनरत जम्मा विद्यार्थीमध्ये १० प्रतिशतले प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्राप्त गरेका हुने छन् ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. ३९

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार सञ्चालित विद्यालयहरूलाई ल्याब सामग्री सहयोग अनुदान	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	३०
२	प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयमा सिकाइ सामग्री, ल्याब असिष्टेन्टको पारिश्रमिक, उपकरण तथा प्रयोगात्मक सामग्रीहरू व्यवस्थापन, तथा व्यावहारिक अभ्यासका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान	जना	२८५	२८५	२८५	२८५	२८५	१४२५	२८५०
३	प्रशिक्षक मा शि तृतीय सरह	जना	६	६	६	६	६	३०	६०
४	प्रशिक्षक मा शि द्वितीय सरह	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००
५	प्राविधिक धार सहायकको तलव भत्ता नि मा तृ सरह	जना	६	६	६	६	६	३०	६०
६	कार्यगत अभ्यास सहितको तालिम	जना	१९	१९	१९	१९	१९	९५	१९०
७	कक्षा ८, ९, र १० का विद्यार्थी हरूलाई वृत्ति मार्गनिर्देशन तथा कामको संसार चिनाउने कार्यक्रम	जना	४००	४००	४००	४००	४००	२०००	४०००

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. ४०

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

बजेट अनुमान											
क्र. स.	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रमुख क्रियाकलाप	वित्तिय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार सञ्चालित विद्यालयहरूलाई ल्याब सामाग्री सहयोग अनुदान	६००	६००	६००	६००	६००	३०००	३०००	०	०	०
२	प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयमा सिकाइ सामाग्री, ल्याब असिष्टेन्टको पारिश्रमिक, उपकरण तथा प्रयोगात्मक सामाग्रीहरू व्यवस्थापन, तथा व्यावहारिक अभ्यासका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान	४२७५	४२७५	४२७५	४२७५	४२७५	२१३७५	२१३७५	०	०	०
३	प्रशिक्षक मा शि तृतीय सरह	३४७८	३४७८	३४७८	३४७८	३४७८	१७३८९	१७३८९	०	०	०
४	प्रशिक्षक मा शि द्वितीय सरह	६३५१	६३५१	६३५१	६३५१	६३५१	३१७५४	३१७५४	०	०	०
५	प्राविधिक धार सहायकको तलव भत्ता नि मा तृ सरह	३१३०	३१३०	३१३०	३१३०	३१३०	१५६४८	१५६४८	०	०	०
६	कार्यगत अभ्यास सहितको तालिम	८००	८००	८००	८००	८००	४०००	०	४०००	०	०
७	कक्षा ८, ९, र १० का विध्यार्थी हरूलाई वृत्ति मार्गनिर्देशन तथा कामको संसार चिनाउने कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०	२५००	०	०
	जम्मा	१९१३३	१९१३३	१९१३३	१९१३३	१९१३३	९५६६६	८९१६६	६५००	०	०

परिच्छेद छ

विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

सुशासन तथा व्यवस्थापनले शिक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थित, उत्तरदायी र गुणस्तरीय बनाउने आधार तयार गर्छ । सामान्यतया सुशासन तथा व्यवस्थापनले उत्तरदायित्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारी बोध वा जवाफदेहीपन, विधिको शासन, समता तथा समावेशिता र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गरी योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्तमा सहयोग पुऱ्याउन तयार गरिएका संरचना तथा प्रक्रियाहरू जनाउँदछ । सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्न, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित भई कार्य गर्न, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायित्व वहन गर्न, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बन्न र पारदर्शिता तथा विधिको सर्वोच्चता कायम गर्न सहयोग पुग्ने गरी संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरू व्यवस्थित गरिनु पर्दछ । शिक्षा जस्तो महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवाउन्मुख तथा परिणाममुखी बनाउनका लागि सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहन्छ । शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले आआफ्नो भूमिकाअनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान आवश्यक हुन्छ । नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था छ । विद्यालय शिक्षाको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको व्यवस्थापकीय प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ । यस परिच्छेदमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रबन्धलाई समावेश गरिएको छ ।

६.१ संस्थागत क्षमता विकास

६.१.१ परिचय

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचना संघीय स्वरूपमा तीनै तहमा प्रवाह गर्ने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिँदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचनाअनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व, शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

योजना कार्यान्वयनका लागि नगर कार्यपालिका, नगरसभा, नगर शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, विद्यालय मुख्य संयन्त्रका रूपमा रहेका छन् । शिक्षा योजनामा उल्लेख नीति तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालको क्षमता विकास हुन जरुरी हुन्छ । त्यसका लागि सहभागितामूलक योजना निर्माण, सुझाव सङ्कलन र प्रबोधीकरण मार्फत कार्यान्वयन संयन्त्रको

क्षमता विकास गरिनेछ । योजनामा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमको स्पष्टता बिना सफल कार्यान्वयन हुन सक्दैन । त्यसका लागि सरोकारवाला संयन्त्रको क्षमता विकास हुनुमा यसको औचित्य ठहर्छ ।

नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ ज मा स्थानीय तहका २३ वटा अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ । विभिन्न ऐन र कानूनमार्फत स्थानीय तहका अधिकारहरूलाई स्पष्ट पारेको छ ।

नेपालमा शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचनातर्फ दृष्टिगोचर गर्दा संघमा शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय रहेको छ । सो अन्तर्गत शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग पनि क्रियाशिल छन् । शैक्षिक जनशक्ति विकास अन्तर्गतका प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशिल रहेका छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन बमोजिम तोकिएका २३ वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ राखिएको छ । प्रत्येक तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा / शाखाको व्यवस्था गरिएको छ ।

६.१.२ वर्तमान अवस्था

धरान उपमहानगरपालिकामा शिक्षाको संस्थागत विकासका लागि विद्यालय शिक्षालाई व्यवस्थित, सुदृढ र दीगो बनाउन शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा रहेको छ जसले नगरभित्रका सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको योजना, अनुगमन, बजेट वितरण र नीति कार्यान्वयनको कार्य सम्पादन गरिरहेको छ । धरानमा शिक्षाको संस्थागत विकास अन्तर्गत बालविकास शिक्षा (ECE) लाई विस्तार गर्ने, आधारभूत शिक्षामा पहुँच बढाउने र विद्यार्थी टिकाउ दर सुधार गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेको छ । साथै समावेशी शिक्षामा जोड दिँदै अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा विपन्न वर्गका लागि पहुँचयोग्य शिक्षा सुनिश्चित गर्ने प्रयास भइरहेको छ । उपमहानगरपालिकाले विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) आधारित शिक्षा विस्तार गर्ने, डिजिटल कक्षा, स्मार्ट बोर्ड र इन्टरनेट पहुँच सुधार गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू पनि अघि बढाइरहेको हुन्छ । यसले शिक्षण सिकाइलाई आधुनिक र प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्छ । त्यसैगरी, शिक्षक क्षमता विकास अन्तर्गत तालिम, कार्यशाला र पेसागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ, जसले शिक्षण गुणस्तर सुधार गर्न मद्दत गर्छ । विद्यालय अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई पनि सुदृढ बनाउँदै उत्तरदायित्व बढाउने प्रयास गरिएको हुन्छ ।

सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको कार्यकारी समिति रहेका छन् । सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिक तह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एकएक जना विद्यालय सहायकको व्यवस्थापन गरिएको छ । प्रायःजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक सङ्घको बैठक अपेक्षाकृत रूपमा बस्न सकेको पाइँदैन । सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परीक्षण गर्ने गर्दछन् । विकास, विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफलजस्ता पक्षमा विद्यालयहरूले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेका छन् । यसमा योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणास्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र

समता तथा समावेशिताको प्रवर्द्धनसहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ । त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको छ । शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतिहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतिहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पनि गरिएको छ । नगरस्तरीय शैक्षिक क्यालेण्डर अनुसार विद्यालयको शैक्षिक गतिविधि निर्देशित र सञ्चालन भएको छ । ४९ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्युतीय हाजिरी जडान गरी शिक्षकहरूको समयमा उपस्थिति भए नभएको अनुगमन गरिएको छ । विद्यालयमा नागरिक बडापत्र राख्ने, गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनबमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्यबाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ रहेको पाइन्छ ।

नगर सभाबाट स्वीकृत संगठन संरचना अनुसार यस उपमहानगरपालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखामा विद्यालय प्रशासन शाखा, योजना तथा कार्यक्रम र युवा तथा खेलकुद विकास शाखा गरी ३ वटा शाखाहरू रहेका छन् । त्यस्तै गरी पुस्तकालय इकाइ पनि रहेको छ । यस पालिकाको संगठन संरचनामा शिक्षा क्षेत्रको जनशक्तिको व्यवस्थापन देहायको तालिकामा उल्लेख भए अनुसार रहेको छः

तालिका नं. ४१

धरान उपमहानगरपालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखाको संगठन संरचना

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा						
क्र.स.	पद	सेवा	समूह	तह	संख्या	कैफियत
१	उप निर्देशक/निर्देशक	शिक्षा	शि.प्र	अधिकृत स्तर नवौं/दशौं	१	स्थायी
क. विद्यालय प्रशासन तथा परीक्षा शाखा						
१	शिक्षा अधिकृत	शिक्षा	शि.प्र	अधिकृत स्तर सातौं/आठौं	२	स्थायी
२	शिक्षा अधिकृत	शिक्षा	शि.प्र	अधिकृत पाचौं/छैटौं	१	स्थायी
३	कार्यालय सहयोगी	प्रशासन	सा.प्र	सहायक स्तर	१	करार
ख. युवा तथा खेलकुद विकास शाखा						
१	शिक्षा अधिकृत	शिक्षा	शि.प्र	अधिकृत स्तर सातौं/आठौं	१	स्थायी
ग. सार्वजनिक पुस्तकालय इकाई						
१	पुस्तकालय सहायक	प्रशासन	सा.प्र	सहायक स्तर चौथो	१	स्थायी
२	कार्यालय सहयोगी	प्रशासन	सा.प्र	सहायक स्तर प्रथम	१	स्थायी

स्रोत: धरान उपमहानगरपालिका

शिक्षाको कार्यक्रम हेर्ने अलग्गै लेखाको कर्मचारी व्यवस्था नहुँदा शिक्षा क्षेत्रको आर्थिक श्रेस्ताको अभिलेखीकरण अपेक्षाकृत रुपमा व्यवस्थित बन्न सकेको छैन । त्यसरी नै सुपरीवेक्षक पदको अभाव हुँदा विद्यालयको नियमित शैक्षिक, प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय अनुगमन प्रभावकारी रूपमा हुन कठिन भएको

छ । विद्यालय सुशासन अन्तर्गत आवश्यक पर्ने जवाफदेहिता र पारदर्शिता कमजोर हुन सक्छ । सुपरीवेक्षकले विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक र शिक्षकबीच समन्वय तथा निर्देशन दिने भूमिका खेल्ने भएकाले यस्तो पद नहुँदा प्रशासनिक कमजोरी, निर्णय प्रक्रियामा ढिलाइ तथा कार्यसम्पादन अनुगमनमा समस्या आउन सक्छ । सुपरीवेक्षक पद नहुँदा विद्यालय सुधार योजना (SIP), शिक्षक पेसागत सहयोग, अभिलेख व्यवस्थापन तथा शैक्षिक तथ्याङ्कको गुणस्तरीय विश्लेषणमा पनि प्रभाव पर्न सक्छ । विद्यालयमा देखिएका समस्या समयमै पहिचान र समाधान गर्न कठिन हुने भएकाले शैक्षिक गुणस्तर सुधारको गति सुस्त हुन सक्छ ।

६.१.३ उद्देश्य

- क) स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउनु,
- ख) तीनै तहका सरकारबीचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउनु,
- ग) स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,
- घ) जनशक्तिहरूको संस्थागत क्षमता विकास गर्नु,

६.१.४ रणनीतिहरू

- क) स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने ।
- ख) संस्थागत संरचनाअनुसार आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।
- ग) कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी र प्रधानाध्यापकको क्षमता विकास गर्ने ।
- घ) शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापन गरी उनीहरूको व्यावसायिक विकास सुनिश्चित गर्ने ।
- ङ) प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई नेतृत्व र क्षमता विकास गर्ने ।
- च) विद्यालय कार्यक्रम प्रभावकारी ढङ्गले सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोत र साधनको व्यवस्था गर्ने ।
- छ) विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापन संरचना सुधार गर्ने ।
- ज) शिक्षक, प्रधानाध्यापक र कर्मचारीको पेसागत क्षमता विकासका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने ।
- झ) विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीको कार्यसम्पादन नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ञ) मानवीय, वित्तीय र भौतिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
- ट) स्थानीय सरकार, समुदाय र सरोकारवालासँग सहकार्य र समन्वय बढाउने ।
- ठ) ICT र डिजिटल प्रणालीमार्फत प्रशासन र शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने ।
- ड) विद्यालय सुधार योजना, बजेट र नीति निर्माणमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- ढ) विपद् र आपतकालीन अवस्थामा विद्यालय व्यवस्थापन र शिक्षकहरूको तयारी क्षमता विकास गर्ने ।
- ण) निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन ढाँचा निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- त) शैक्षिक कार्यपात्रो निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- थ) विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूको गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था गर्ने ।
- द) स्थिति प्रतिवेदन तयार गरी वार्षिका शैक्षिक प्रगति र शैक्षिक तथ्याङ्क तथा सूचना सार्वजनिक गर्ने ।

६.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका नं. ४२

संस्थागत क्षमता विकास कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन									
क्र. स.	क) संस्थागत क्षमता विकास	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
				२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	
१	निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यन्वयन ढाँचा निर्माण	पटक	०	१	०	०	०	१	२
२	शैक्षिक कार्यपत्रो निर्माण गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	योग्यता, क्षमता र वरिष्ठताको आधारमा प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्ने	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
४	शिक्षा महाशाखाबाट विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन	पटक	४	४	४	४	४	२०	४०
५	विद्यालयको लेखा तथा सामाजिक परीक्षण गर्ने	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०
६	विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्ने	पटक	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
७	विद्यालयका गतिविधिहरू सार्वजनिक गर्ने	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
८	विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनको समीक्षा	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
९	विद्यालयमा सार्वजनिक खरिद र लेखा तालिम	जना	०	३६	३६	०	०	७२	१४४
१०	बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा कार्यविधि, २०७९ कार्यान्वयन	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०

११	विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूको गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था गर्ने	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
१२	सामाजिक लेखापरीक्षण र प्रतिवेदनलाई सार्वजनिक गर्ने	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
१३	प्रधानाध्यापक तथा विषय शिक्षकहरूको नियमित बैठक सञ्चालन खर्च	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
१४	विद्यालयको कार्यसम्पादन मुल्याङ्कन गर्ने	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	१०
१५	विद्यालय प्र अ हरूसँग कार्यसम्पादन सम्झौता र अभिमुखीकरण	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
१६	SMC/PTA /आमा समूह क्षमता विकास	जना	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
१७	शैक्षिक तथ्याङ्क तथा सूचना तयारी प्रकाशन र प्रबोधीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१८	प्रधानाध्यापकलाई प्रोत्सहन भत्ता	जना	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा बजेट

तालिका नं. ४३
संस्थागत क्षमता विकास कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट

बजेट अनुमान											
क संस्थागत क्षमता विकास		वित्तिय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यन्वयन ढाँचा निर्माण	०	१००	०	०	०	१००	०	०	१००	०
२	शैक्षिक कार्यपात्रो निर्माण गर्ने	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
३	योग्यता, क्षमता र वरिष्ठताको आधारमा प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४	शिक्षा महाशाखाबाट विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	०	०	७५०	०
५	विद्यालयको लेखा तथा सामाजिक परिक्षण गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्ने	५४०	५४०	५४०	५४०	५४०	२७००	२७००	०	०	०
७	विद्यालयका गतिविधिहरू सार्वजनिक गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
८	विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनको समीक्षा	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०
९	विद्यालयमा सार्वजनिक खरिद र लेखा तालिम	०	३००	३००	०	०	६००	०	०	६००	०
१०	बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा कार्यविधि, २०७९ कार्यान्वयन	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	९००	९००	०	०	०
११	विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूको गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था गर्ने	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	९००	०	०	९००	०
१२	सामाजिक लेखापरीक्षण र प्रतिवेदनलाई सार्वजनिक गर्ने	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	९००	९००	०	०	०
१३	प्रधानाध्यापक तथा विषय शिक्षकहरूको नियमित बैठक सञ्चालन खर्च	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	०	१०००	०

१४	विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
१५	विद्यालय प्र अ हरुसँग कार्यसम्पादन सम्झौता र अभिमुखीकरण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
१६	SMC/PTA /आमा समुह क्षमता विकास	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	९००	०	०	९००	०
१७	शैक्षिक तथ्याङ्क तथा सूचना तयारी प्रकाशन र प्रबोधीकरण	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	१०००	०	०	०
१८	प्रधानाध्यापकलाई प्रोत्सहन भत्ता	२१६	२१६	२१६	२१६	२१६	१०८०	१०८०	०	०	०
	जम्मा	२३७६	२७७६	२६७६	२३७६	२३७६	१२५८०	७०८०	०	५५००	०

६.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

६.२.१ परिचय

संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षाको व्यवस्थापन, सञ्चालन र विकासको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ । यस सन्दर्भमा स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको शैक्षिक आवश्यकता, प्राथमिकता र स्रोत साधनलाई ध्यानमा राखी शिक्षा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित, गुणस्तरीय र समावेशी बनाउने उद्देश्यले तय गरिएको रणनीतिक र कार्यान्वयनमुखी योजना हो । यसले विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, वैकल्पिक शिक्षा, साक्षरता, समावेशी शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ उपलब्धि सुधार लगायतका विषयलाई समेटेछ । स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत योजना निर्माण, स्रोत व्यवस्थापन, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका स्पष्ट प्रक्रिया र संरचनाहरू तय गरिन्छ । यस प्रक्रियामा स्थानीय सरकार, विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय तथा सम्बन्धित सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरिन्छ ।

६.२.२ वर्तमान अवस्था:

उपमहानगरपालिकाले स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रअनुसार शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थित विकासका लागि स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध गर्नेछ । उपमहानगरपालिकाले शिक्षा महाशाखामार्फत विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, समावेशी तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वय र व्यवस्थापन गर्नेछ । योजना कार्यान्वयन अन्तर्गत उपमहानगरपालिकाले विद्यालयहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने, विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने, शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन तथा आवश्यकता अनुसार पुनर्वितरण गर्ने, रिक्त पदमा शिक्षक नियुक्ति प्रक्रियामा सहजीकरण गर्ने तथा शिक्षकहरूको पेसागत क्षमता विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, क्लस्टर बैठक र मेन्टरिङ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ । साथै सिकाइ उपलब्धि सुधार, समावेशी तथा समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्ने, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने तथा नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने कार्यहरू पनि गरिनेछन् । यसका अतिरिक्त उपमहानगरपालिकाले सरोकारवालासँग समन्वय गरी स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउने तथा आवश्यक जनशक्ति, स्रोत व्यवस्थापन र तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने प्रयास गर्नेछ । जनशक्ति व्यवस्थापन, कानून कार्यविधि निर्माण, वजेटको सुनिश्चितता, तीन तहका सरकार बीचको समन्वय र सहकार्य, वार्षिक रणनीतिक योजना र कार्यान्वयन, योजना निर्माण, अनुगमन योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी, विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई कार्यक्रमहरूको बारेमा प्रबोधीकरण जस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिनेछ ।

तालिका नं. ४४
नगर शिक्षा योजना कार्यान्वयन ढाँचा

क्षेत्र	मुख्य विषय	जिम्मेवारी / विवरण
संस्थागत व्यवस्था	नगर शिक्षा समिति	नीति अनुमोदन, बजेट स्वीकृति, अनुगमन तथा समन्वय
संस्थागत व्यवस्था	शिक्षा महाशाखा	शिक्षा योजना कार्यान्वयन, तथ्याङ्क व्यवस्थापन, विद्यालय समन्वय
संस्थागत व्यवस्था	विद्यालय व्यवस्थापन समिति	विद्यालय सुधार योजना, समुदाय सहभागिता, वित्तीय पारदर्शिता
संस्थागत व्यवस्था	वडा शिक्षा समन्वय समिति	वडास्तरीय समन्वय, विद्यालय अनुगमन, भर्ना अभियान
कार्य योजना	वार्षिक कार्ययोजना निर्माण	शिक्षा महाशाखाले प्राथमिकता निर्धारण, बजेट विनियोजन, जिम्मेवारी बाँडफाँड
बजेट तथा स्रोत	स्रोत व्यवस्थापन	संघीय, प्रदेश, स्थानीय राजस्व तथा साझेदार सहयोग परिचालन
मानव स्रोत	शिक्षक तथा कर्मचारी व्यवस्थापन	दरबन्दी मिलान, तालिम, क्षमता विकास
समन्वय	साझेदारी	विद्यालय, अभिभावक, NGO तथा समुदायसँग सहकार्य
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	नियमित अनुगमन	विद्यालय भ्रमण, सिकाइ उपलब्धि परीक्षण, प्रगति समीक्षा
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	मूल्याङ्कन सूचक	भर्ना दर, टिकाउ दर, परीक्षा नतिजा, GESI सहभागिता
सूचना व्यवस्थापन	EMIS तथा अभिलेखीकरण	तथ्याङ्क अद्यावधिक, डिजिटल अभिलेख व्यवस्थापन
जोखिम व्यवस्थापन	जोखिम न्यूनीकरण	वैकल्पिक स्रोत खोजी, आकस्मिक योजना, समुदाय परिचालन
जवाफदेहिता	पारदर्शिता	सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, सूचना प्रकाशन

६.२.३ उद्देश्यहरू:

क) शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु ।

६.२.४ रणनीतिहरू

- क) संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने ।
- ख) कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार कानून, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने ।
- ग) कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने ।
- घ) एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने ।
- ङ) विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।
- च) विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण तथा अध्यावधिक गर्न लगाउने ।
- छ) विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तिकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने ।
- ज) वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने ।
- झ) अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- ञ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सबै उमेर समुहका सिकारुहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, वैकल्पिक शिक्षा तथा आय आर्जन र सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने ।

६.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

तालिका नं. ४५

शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन									
शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	पटक	१	१	०	०	०	२	४
४	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	जना	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
५	एकिकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
६	विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक समीक्षा	विद्यालय	३६	३६	३६	३६	३६	१८०	३६०
७	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्बन्धी वार्षिक समीक्षात्मक अन्तरक्रिया	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
८	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी कार्यक्रम वार्षिक समीक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
९	शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट संस्थागत संरचना तथा जिम्मेवारी निर्धारण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१०	वार्षिक कार्ययोजना (AIP) तथा बजेटसँग शिक्षा योजना आवद्धीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
११	अन्तर-निकाय समन्वय तथा साझेदारी संयन्त्र सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१२	नियमित अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा प्रगति प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१३	पारदर्शिता, सामाजिक लेखापरीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१४	नगर शिक्षा योजना मध्यवधि समीक्षा र अद्यावधिक	पटक	०	०	०	०	१	१	२

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र बजेट

तालिका नं. ४६

शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप र बजेट

बजेट अनुमान											
ख शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध		वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०
२	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०
३	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०
४	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	९००	९००	०	०	०
५	एकिकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सृदृढीकरण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	०	०	०
६	विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक समीक्षा	७२	७२	७२	७२	७२	३६०	०	०	३६०	०
७	शैक्षिक गुणस्तर सुधारसम्बन्धी वार्षिक समीक्षात्मक अन्तरक्रिया	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०
८	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी कार्यक्रम वार्षिक समीक्षा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०
९	शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट संस्थागत संरचना तथा जिम्मेवारी निर्धारण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१०	वार्षिक कार्ययोजना (AIP) तथा बजेटसँग शिक्षा योजना आवद्धीकरण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

११	अन्तर-निकाय समन्वय तथा साझेदारी संयन्त्र सुदृढीकरण	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१२	नियमित अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा प्रगति प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०
१३	पारदर्शिता, सामाजिक लेखापरीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ सञ्चालन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	०	०	७५०	०
१४	नगर शिक्षा योजना मध्यवधि समीक्षा र अध्यावधिक	०	०	०	०	४००	४००	०	०	४००	०
	जम्मा	९०२	९०२	९०२	९०२	१३०२	४९१०	३४००	०	१५१०	०

परिच्छेद सात

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

७.१ परिचय

सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तह निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तह निःशुल्क उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका ट्युसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले २३ वटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको पाइन्छ । कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तीय सुशासन कायम गर्ने दायित्व पालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्यायी, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईओटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ । एकातर्फ योजना कार्यन्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुर्याई तोकिएबमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु पर्नेछ ।

शिक्षालाई विकासका विभिन्न पूर्वाधारहरूको पनि पूर्वाधारका रूपमा लिइन्छ । शिक्षाको समयसापेक्ष जुन गतिमा विकास हुनुपर्ने हो त्यसो हुन सकेको छैन । विभिन्न प्रतिवेदनहरूले कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरिएता पनि सो अनुपातमा पुग्न सकेको छैन । यथार्थताको नजिक रहेर योजना बनाएर सोबमोजिम बजेट विनियोजन गर्ने नभई हचुवाको भरमा बजेट विनियोजन गर्ने कार्यले प्रश्रय पाएको छ । समुदायको विद्यालयमा लगानी गर्नुपर्छ भन्ने सोचमा गिरावट आएको छ । संविधानमा शिक्षालाई लगानीमैत्री बनाउने र लगानी बढाउँदै लजाने नीति उल्लेख गरिएको छ ।

कमजोर भौतिक पूर्वाधारलाई सुविधा सम्पन्न बनाउनु, विद्यालयहरूको आर्थिक पक्षलाई सबलीकरण गर्नु, विद्यालय शिक्षामा परिचालन हुने बजेटलाई पारदर्शी बनाउनु चुनौतिका रूपमा रहेका छन् । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा शिक्षालाई राखिनु, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका रूपमा समेत स्पष्ट गरिनुले शिक्षामा लगानीको राम्रो अवसर प्रदान गरेको छ ।

७.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षामा गरिएको लगानी तत्काल मात्र होइन, दीर्घकालीन रूपमा अत्यन्त लाभदायक मानिन्छ । यसले व्यक्तिको जीवनस्तर सुधार गर्नुका साथै समाज र राष्ट्रको समग्र विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ । त्यसैले शिक्षा क्षेत्रमा गरिएको लगानीलाई सबैभन्दा प्रभावकारी र दीगो लगानी मानिन्छ । अन्य लगानीले प्रायः भौतिक वस्तु उत्पादन गर्छन्, तर शिक्षामा गरिएको लगानीले दक्ष, सचेत, सिर्जनशील र उत्पादनशील मानव संसाधन तयार गर्छ । यही कारणले शिक्षामा गरिएको लगानीलाई सबैभन्दा उच्च प्रतिफल दिने दीर्घकालीन लगानी

मानिन्छ । विश्वव्यापी रुपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तिमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिवद्धता रहेता पनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमशः घट्दै गइरहेको पाइन्छ । सशर्त अनुदानको रुपमा प्राप्त हुने केन्द्रिय अनुदानको ९५ प्रतिशत भन्दाबढी रकम शिक्षक तलव भत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवा खाजा र पाठ्यपुस्तक जस्ता शीर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ ।

तालिका नं. ४७

शिक्षा क्षेत्रको बजेट र खर्चको अवस्था: आ व २०८१/०८२

क्र.स.	बजेटको स्रोत	बजेट रु हजारमा	कुल बजेटको प्रतिशत
१	संघीय सरकार (ससर्त)	४९,६८,८३	९६.२३
२	प्रदेश सरकार (ससर्त)	३४,५०	०.६७
३	धरान उ.म.न.पा. (आन्तरिक)	१,६०,००	३.०९८
	शिक्षाको कुल बजेट	५१६३३३	१००

दस वर्षीय नगर शिक्षा योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहने छन् । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रुपमा रहनेछ । शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रुपमा साझेदारी गर्न सकिने छ । समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि प्रयाप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकता क्षेत्रमा स्रोत उपलब्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन् । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धतिमार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिने छ । स्रोतको आँकलन तपसिल बमोजिम गरिएको छ ।

तालिका नं. ४८

वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन

रु. १००० मा (२०८३-२०८७)

क्र.स.	वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन	कुल बजेट	हिस्सा प्रतिशत	कैफियत
१	संघीय सरकार	२३२९५८९	८६.१	
२	प्रदेश सरकार	११९७२५	४.४	
३	स्थानीय सरकार	२५११४७	९.३	
४	अभिभावक तथा समुदाय	४१००	०.२	
	जम्मा	२७०४५६१	१००	

७.३ उद्देश्य

- क) योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्ने,
- ख) पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्ने,
- ग) उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,
- घ) खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्नु ।

७.४ रणनीतिहरू

- क) संघीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गरिने,
- ख) आफ्नो तहभित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने,
- ग) स्रोतको उपयोग गर्ने विद्यालयलाई जबाफदेही बनाइने,
- घ) वार्षिक रूपमा कुल बजेटको १० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने,
- ङ) शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गरिने,
- च) मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने,
- छ) वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने ।

७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

- शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने ।
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुने ।

ख) विद्यालय शिक्षाका विषय क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको बजेट अनुमान

तालिका नं. ४९

विद्यालय शिक्षाका विषय क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको बजेट अनुमान

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
		२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय	समुदाय
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	२२९७०	२२४८२	२२८४१	३२९३०	२३२११	१२४४३४	५९८३८	०	६४५९६	०
२.	आधारभूत शिक्षा	२४३५१४	२४३४३६	२४३५७१	२४३८११	२४५८५५	१२२०१८७	१२०८९०७	०	११२८०	०
३.	माध्यमिक शिक्षा	१२६६७१	१२५४८२	१२५५६१	१२६८५८	१२७२५७	६३१८२९	५९६३५९	०	३१८७०	३६००
४.	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	२०४९०	२०९९०	२०४९०	२०४९०	२०४९०	१०२९५०	४९२५०	०	५३२००	५००
५.	पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	३५९३	३६४१	३९८९	३६३९	३६८९	१८५५१	१०३६६	०	८१८५	०
६.	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	३७१७	३८१७	४०१७	३४१७	३४१७	१८३८५	९३३०	०	९०५५	०
७.	शिक्षामा समता र समावेशीता	३७७९	३७७९	५१५४	५१५४	३७७९	२१६४५	१९६२५	०	२०२०	०
८.	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य	२६६९३	२७६२७	२८५७१	२९५२५	३०४८८	१४२९०४	१३३४७९	६८७५	२५५०	०
९.	विद्यालय सुरक्षा, विपत न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	३५०६	४०४२	३२५६	३२५६	३९७६	१८०३६	२९६०	१००००	५०७६	०
१०.	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार	५२०५०	५२१६०	५५१५०	५५९५०	५६०५०	२७१३६०	१३०१५५	९६३५०	४४८५५	०
११.	विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	२८५५	२८५५	३४०५	३१५५	३३५५	१५६२५	९०५०	०	६५७५	०
१२.	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम	१९१३३	१९१३३	१९१३३	१९१३३	१९१३३	९५६६६	८९१६६	६५००	०	०

१३	सुशासन तथा व्यवस्थापन										
क	शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	२३७६	२७७६	२६७६	२३७६	२३७६	१२५८०	७०८०	०	५५००	०
ख	शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	९०२	९०२	९०२	९०२	१३०२	४९१०	३४००	०	१५१०	०
१४	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	११००	११००	११००	११००	११००	५५००	६२५	०	४८७५	०
	सबै क्षेत्रको कुल जम्मा	५३३३४८	५३४२२३	५३९८१७	५५१६९६	५४५४७७	२७०४५६१	२३२९५८९	११९७२५	२५११४७	४१००

परिच्छेद आठ

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन,

८.१ परिचय

संघीयताको कार्यान्वयन भइरहेको वर्तमान अवस्थामा पालिकाले शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप कार्यान्वयन गर्नेछ । केन्द्रीय निकायबाट स्थानीय तह र विद्यालयको आधारभूत तहमा सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिइएको छ । प्रत्येक विद्यालयले र पालिकाले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछन् । कार्यक्रम सञ्चालनको लागि बजेट र आवश्यक प्रबन्ध पालिकाको शिक्षा महाशाखाले गर्नेछ ।

स्थानीय तहमा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र विद्यालय तहमा वि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुगमन गरिनेछ । विद्यालय अनुगमनका क्रममा उपमहानगरपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षिक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनुगमन, सपुरीवेक्षण, निरीक्षण गर्नेछन् । अनुगमन पश्चात सरोकारवालाहरूसँग समीक्षा बैठक गरी अनकुरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नीतिगत रूपमा पालिका र विद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ ।

८.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरूमा अनुगमन, नियमन र मूल्याङ्कन गर्ने कार्य गरिरहेको छ । हालका दिनहरूमा शैक्षिक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको बारेमा खासगरी उपमहानगरपालिकाको शिक्षा तथा खेलकुद महाशाखाबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनिधिहरूबाट पनि समय समयमा अनुगमन गरिएको छ । विद्यालयमा वि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ । अनुगमन मूल्याङ्कनका संरचना वा निकायहरू खडा भएतापनि सक्रिय बनाउन बाँकी नै छ । कहिलेकहीं गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी कम नै हुने गरेको छ । समग्रमा कार्यक्रम कार्यान्वयनको, प्रगति समीक्षा पनि हुन बाँकी नै छ । प्रभावकारी अनुगमन र मूल्याङ्कनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ । सफलता, सिकाइ र राम्रा अभ्यासहरूको दस्तावेजीकरण र प्रचार प्रसारको पनि खाँचो रहेको छ ।

ऐन,नियमानुसार कार्य भए नभएको लेखाजोखा गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङ्कन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भइरहेका छन् । सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कन गरिने छ । संघमा शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय र शिक्षा विभागले अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका कार्यको समन्वय सञ्चालन गर्नेछन् । उपमहानगरपालिकाको नगर शिक्षा योजनाका बारेमा सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराई यसको कार्यान्वयनको बारेमा सम्बन्धित समिति र महाशाखाबाट अनुगमन गरिने छ । अनुगमन प्रक्रिया तपसिल बमोजिम हुनेछः

तालिका नं. ५०
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

क्र.स .	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रक्रिया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
१	नगर शिक्षा समिति	स्थलगत अवलोकन तथा अभिलेख अध्ययन	संयोजक तथा पदाधिकारी	मासिक	आगन्तुक पुस्तिका, विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा अनुगमन फाराम, प्रतिवेदन
२	वडा कार्यालय		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	मासिक	
३	पालिका		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	त्रैमासिक	
४	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ		इकाइ प्रमुख	वार्षिक	
५	जिल्ला समन्वय समिति		प्रमुख तथा पदाधिकारी	वार्षिक	
६	शिक्षा अधिकृत			मासिक	
७	विद्यालय सुपरीवेक्षक			मासिक	
८	शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र			वार्षिक	
९	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय			वार्षिक	
१०	नागरिक समाज तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्था			मासिक	

नगर शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराई, सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइने छ । योजनाको कार्यन्वयनको क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यको लागि उपमहानगरपालिका तथा सम्बन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्बन्धित तह तथा निकायहरूसँग

आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछ । योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा उपमहानगरपालिकाका वडाहरू, सम्बन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको बैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

८.३ उद्देश्य

- क) वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्नु,
- ख) एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका नतिजाहरूको विवरण तयार, समीक्षा र सुधार गर्नु,
- ग) नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्नु ।

८.४ रणनीतिहरू

- क) एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गर्ने,
- ख) अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गर्ने,
- ग) शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गर्ने,
- घ) राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकता अनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने,
- ङ) योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गर्ने,
- च) प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने,
- छ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गर्ने,
- ज) कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने,
- झ) सहभागिता मूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गर्ने,
- ञ) कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गर्ने,
- ट) पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गर्ने ।

८.५ उपलब्धि, प्रमुख नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि:

प्रभावकारी अनुगमनको माध्यबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतिहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

तालिका नं. ५१

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र गठन र सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
२	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (M&E) ढाँचा र सूचकहरू विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक प्रतिवेदन तयारी तथा समीक्षा बैठक सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
४	समग्र कार्यक्रम कार्यान्वयनको वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
५	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
६	अनुगमन सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
७	सामाजिक लेखापरीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ आयोजना	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
८	विद्यालयस्तरीय नियमित अनुगमन तथा कक्षा अवलोकन रोष्टर परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
९	सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र नतिजा विश्लेषण कक्षा ५, ८ र १०	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
१०	EMIS व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
११	वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन तयारी र समीक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट											
तालिका नं. ५२											
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलाप तथा बजेट											
	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	वित्तीय लक्ष्य (५ वर्ष) रु. १००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	समुदाय र अन्य
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र गठन र सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
२	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (M&E) ढाँचा र सूचकहरू विकास	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक प्रतिवेदन तयारी तथा समीक्षा बैठक सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०
४	समग्र कार्यक्रम कार्यान्वयनको वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन तयारी	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०
५	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
६	अनुगमन सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
७	सामाजिक लेखापरीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ आयोजना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	०	५००	०
८	विद्यालयस्तरीय नियमित अनुगमन तथा कक्षा अवलोकन रोष्टर परिचालन	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	०	१५००	०
९	सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र नतिजा विश्लेषण कक्षा ५ ८ र १०	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	०	१५००	०
१०	EMIS व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढीकरण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	०	२५०	०
११	वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन तयारी र समीक्षा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	१२५	०	१२५	०
	जम्मा	११००	११००	११००	११००	११००	५५००	६२५	०	४८७५	०

अनुसूची-१

शिक्षा योजना निर्माण समिति गठन सम्बन्धी नगर शिक्षा समितिको निर्णय

आज मिति २०८२/१०/२९ गते बिहिवार धरान उपमहानगरपालिकाका कार्यवाहक नगर प्रमुख श्री अइन्द्र विक्रम वेधाज्युको अध्यक्षतामा तपसिलको उपस्थितिमा नगर शिक्षा समिति धरानको बैठक बसी निम्नानुसारका प्रस्तावहरू माथि छलफल गरी निर्णय गरियो ।

उपस्थिति

१. कार्यवाहक नगर प्रमुख, श्री अइन्द्र विक्रम वेधा - अध्यक्ष
२. अम्बिका प्रसाद चौलागाईं - प्र.प्र.अ.
३. बडा अध्यक्ष, श्री लोकेन्द्र कुमार फागु - सदस्य
४. कार्यपालिका सदस्य, श्री बिकास भाटी - सदस्य
५. कार्यपालिका सदस्य, श्री रविन गुरुङ - सदस्य
६. नगरसभा सदस्य, श्री डे कुमारी विष्टकर्मा - सदस्य
७. प्रधानाध्यापक, डा. इन्द्र मोहन झा - सदस्य
८. शिक्षाविद्, डा. योगेन्द्र पालुङ्वा - सदस्य
९. समाजसेवी, श्री निधल मोहन पालिखे - सदस्य
१०. शिक्षाप्रेमी, श्री मिना देवी सिङ्ग - सदस्य
११. अभिभावक, श्री अम्बिका देवी संग्रौला - सदस्य
१२. विन्यस अध्यक्ष, श्री दिपक घिमिरे - सदस्य
१३. धार्मिक विद्यालय प्रतिनिधि, श्री लोक बहादुर थिङ - सदस्य
१४. महेशाखा प्रमुख, श्री धुव राज खड्का - सदस्य सचिव

आमन्त्रित सदस्य

१. श्री अनिल लिम्बु - प्रतिनिधि, नगर एनप्यावसन धरान
 २. श्री दिपक घिमिरे - अध्यक्ष, नगर प्यावसन धरान
 ३. श्री चन्द्र कुमारी राई - शिक्षा अधिकृत
 ४. श्री उमा कुमारी दाहाल - शिक्षा अधिकृत
 ५. श्री इन्दिरा निरौला - शिक्षा अधिकृत
 ६. श्री दिपक घिमिरे - अध्यक्ष, महेशाखा प्रमुख - श्री धुव राज खड्का - सदस्य सचिव
- प्रस्तावहरू
१. कक्षा ८ को परीक्षा समिति गठन, परीक्षा केन्द्र तथा समय तालिका निर्धारण र परीक्षा शुल्क निर्धारण सम्बन्धमा ।
 २. विद्यालय अनुगमन समिति गठन सम्बन्धमा ।
 ३. विद्यालय लेखापरीक्षणको निर्णय अनुमोदन सम्बन्धमा ।
 ४. शिक्षा योजना निर्माण समिति गठन सम्बन्धमा ।
 ५. कार्यविधि स्वीकृति सम्बन्धमा ।
 ६. बजेट रकमान्तर सम्बन्धमा ।
 ७. विविध सम्बन्धमा ।

४. प्रस्ताव नं. ४ माथि छलफल गर्दा नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्न देहायनुसारको समिति गठन गर्ने निर्णय गरियो ।

(१) संयोजक- श्री दिपक घिसिङ, शिक्षा समिति सदस्य

(२) सदस्य- श्री गणेश प्रसाद खतिवडा, प्रशासन महाशाखा प्रमुख

(३) सदस्य- डा. इन्द्र मोहन झा

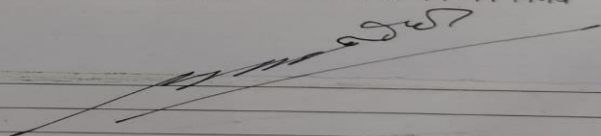
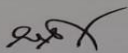
(४) सदस्य- श्री डे कुमारी बिधकर्मा

(५) सदस्य-सचिव- श्री उमा कुमारी दाहाल, शिक्षा अधिकृत

५. प्रस्ताव नं. ५ माथि छलफल गर्दा विद्यालयमा शिक्षाको संसार सँगसँगै कामको संसार चिनाउने कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०८२ को सम्बन्धमा छलफल गरियो ।

६. प्रस्ताव नं. ६ माथि छलफल गर्दा यस आ.व. २०८२/०८३ मा कक्षा ८ को परीक्षाको लागि रु ९,००,०००/- अक्षरेपी: नौलाख रुपैयाँ विनियोजन भएको साथै संघीय सरकारबाट प्राप्त बजेट विद्यार्थी संख्याको आधारमा रु ३,३४,१२५/- खर्च गर्न सकिने देखिएको हुँदा कक्षा ८ को परीक्षाको लागि जम्मा खर्च १६,९५,४९२/- हुने भएकोले रु ४,६१,३६७/- अक्षरेपी: चारलाख एकसठीहजार तीनसय सडसठी रुपैया नपुग हुने भएकाले शिक्षा तर्फकै बजेट शीर्षकबाट रकमान्तर गरी बजेट व्यवस्थापन गर्न आगामी कार्यपालिकामा पेश गर्ने निर्णय गरियो ।

७. प्रस्ताव नं. ६ विविध सम्बन्धमा छलफल गर्दा हाल धरान उपमहानगरपालिकामा नेपाल शिक्षक महासङ्घ गठन भएको सन्दर्भमा धरान उपमहानगरपालिकाको शिक्षा ऐन २०७८ को दफा ९ को उपदफा २ (च) बमोजिम नेपाल शिक्षक महासङ्घ धरानका प्रतिनिधिलाई नगर शिक्षा समितिको सदस्यमा आमन्त्रण गर्ने निर्णय गरियो ।

अनुसूची- २
अभिमुखीकरणमा सहभागीहरुको उपस्थिति

आज मिति २०८३ साल वैशाख २३ गते बुधवार धरान उपमहानगरपालिका कार्यवाह्य नगर प्रमुख श्री अइन्द्र विक्रम वेप्याङ्ग को अध्यक्षतामा तपासिलेको उपस्थितिमा शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरी निम्नानुसारको निर्णय गरियो।

क्र सं	सहभागीको नाम	पद	कार्यालय	हस्ताक्षर
१	श्री अइन्द्र विक्रम वेप्याङ्ग	आ.वा.नं.प.	धरान उपमहानगर	
२	श्री तीर्थराज राई	पु.पु.अ.	" "	
३	श्री पूर्ण प्र. खतिवडा	शिक्षा विभा	न. उपस्थिति नभएको	
४	श्री डिल्लीप्रसाद खत्री	" "	उपस्थिति नभएको	
५	श्रीमान प्र. सुवेदी	प्र.अ.	न. उपस्थिति नभएको	
६	श्रीमान आ.धकारा	शिक्षा प्र.अ.	मानुसमिति माध्यमिक	
७	श्रीमान राज उनायके	०.प.प.अ.	०.प.प.	
८	श्रीमान का.का.	अ.प.प.	प.प.प.प.प.	
९	श्रीमान वि.सि.स.	अ.प.प.	श्रीमान वि.सि.स.	
१०	श्रीमान ल.प.प.	न.डा.स.प.	धरान - ४	
११	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१२	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१३	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१४	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१५	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१६	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१७	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१८	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
१९	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२०	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२१	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२२	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२३	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२४	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२५	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२६	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२७	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२८	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
२९	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
३०	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
३१	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	
३२	श्रीमान प्र.प.प.	प.अ.	श्रीमान प्र.प.प.	

33	सुषिला के प्रहारे	रचना शिरोप		
34	योगेन्द्र पाल ड.पा	ड.अ. शि.न.व. वि.वि.का.वि.		
35	मुकुल क. रं.ई	म.वि.प्र. रा.वि. महाशाला		
36	वनरा प्रधान	ब्रह्मर		
37	होमलाल का.प.व.	ब.अ.प्र.प्र.प्र.		
38	हनु राज खड्का	मि.वि.प्र.प्र.प्र.	च.उ.म.व.पा.	
39	उमा ड.वा.हल	शि.उ.	"	
40	रमेश रमेश ड.वा.हल	म.वि.प्र.प्र.प्र.	"	
41	वि.वि.प्र.प्र.प्र.	म.वि.प्र.प्र.प्र.	च.उ.म.व.पा.	
42	च.उ.म.व.पा.	म.वि.प्र.प्र.प्र.	च.उ.म.व.पा.	
43	होमलाल का.प.व.	म.वि.प्र.प्र.प्र.	च.उ.म.व.पा.	
44	रमेश रमेश ड.वा.हल	म.वि.प्र.प्र.प्र.	"	
45	रमेश रमेश ड.वा.हल	म.वि.प्र.प्र.प्र.	च.उ.म.व.पा.	
46	पार्वती अग्रवाल	का.प.व.	"	

निर्णय:-

नगर शिक्षा योजना निर्माण के लिये शैक्षिक सरोकार वाला हलके आधिकारिक रूप में सहभागिता गराउने र स्थलगत रूप में कार्यक्रम संचालन गरी कडा स्तर र विद्यालय स्तर पर राय, सुझाव संचालन गर्ने निर्णय गरियो।

47				
48				
49				
50				
51				

अनुसूची-३

क) सरोकारवालाहरुको भेलाको उपस्थिति र निर्णय बैशाख २८ गते

मिति २०८३/०९/२८ मा शिक्षा योजना निर्माणका लागि सरोकारवालाहरुको राय सुझाव संकलन कार्य सम्पन्न भयो

क्र सं	सहभागीको नाम	पद	कार्यालय	हस्ताक्षर
१	श्री धुवराज खड्का	शिक्षा प्रमुख	धरान उपमह	श्री
२	श्री दुर्गा प्र. खतेवडा	विज्ञ	" "	श्री
३	श्री डिल्लीराम आधेखारी	"	" "	श्री
४	श्री उमा ड. दाहाल	सी-आ.	" "	उमा
५	अशोक पोखरेल	प्र.अ.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	अशोक
६	लोकबहादुर श्रीपाली	वि. प्र. प्र.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	लोकबहादुर
७	सुरेश चौधुरी	प्र. वि. वि.	"	सुरेश
८	विष्णु नेपाल		धरान उपमह	विष्णु
९	वेणु कामरे	वि. वि. स. स.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	वेणु
१०	अमरेश थापा	प्र. अ.	श्री सु. म. का. वि. धरान	अमरेश
११	रेणुका बुडाथोकी	प्र. अ.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	रेणुका
१२	शान्ति कुमारी	वि. वि. प्र.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	शान्ति
१३	पूर्ण प्रसाद सुवेदी	अध्यक्ष	वि. वि. प्र. धरान	पूर्ण
१४	विजय खाँडा	वि. वि. प्र.	धरान - ५	विजय
१५	दिपक सिमरौ तामाङ	वि. वि. प्र.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	दिपक
१६	मंगल सिंह तामाङ	वि. वि. प्र.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	मंगल
१७	अभिषेक कटुवाल	प्रधानाध्यापक	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	अभिषेक
१८	रीता पौडेल	"	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	रीता
१९	शिव कुमार कामी	वि. वि. प्र.	"	शिव
२०	शान्ति माया	ल. प्र. प्र.	"	शान्ति
२१	बालबहादुर भण्डारी	श्री अ. स. स.	"	बालबहादुर
२२	प्रमल्ल भण्डारी	का. स.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	प्रमल्ल
२३	सहदेव बिष्ट	का. स.	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	सहदेव
२४	निशा नेपाली	शिक्षक	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	निशा
२५	प्रिस्ला कार्की	विद्यार्थी	"	प्रिस्ला
२६	अनुराग बस्नेत	विद्यार्थी	श्री शिक्षा प्रमुख मा. वि. धरान	अनुराग

२७	प्रतिष्ठा रेग्मी	विद्यार्थी	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Pranishtha</i>
२८	पद्मती शाक्य	विद्यार्थी	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Padmajha</i>
२९	शिक्षिका शाह	विद्यार्थी	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Shiksha</i>
३०	सुरेन्द्र अधिकारी	प्रबन्धक	क्षीमातदुजा मो. वि.	<i>Surendra</i>
३१	मिशोर चौधरी	शिक्षक	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Mishor</i>
३२	इन्दिरा मेहता	श्री. अ.	दादा उ. प. न.	<i>Indira</i>
३३	चन्द्र कुमारी	श्री. अ.	दादा उ. प. न.	<i>Chandra</i>
३४	सुरेश कुमार	प्रबन्धक	दादा उ. प. न.	<i>Suresh</i>
३५	अर्जुन वर्मा	शिक्षक	दादा उ. प. न.	<i>Arjun</i>
३६	पार्वती आचार्य	का. स.	दादा उ. प. न.	<i>Parvati</i>
३७				
३८				
३९				
४०				
४१				
४२				
४३				
४४				

निर्णयः यस कार्यक्रमवाट प्राप्त अधिकतम राश
सुभाबद्ध शिक्षा योजनामा समावेश
गर्ने निर्णय गरियो।

[Signature]

[Signature]

अनुसूची - ४

सरोकारवालाहरुको भेलाको उपस्थिति र निर्णय बैशाख २९ गते

धरान उपमहानगरपालिकाको नगर शिक्षा योजना निर्माणका लागि सरोकारवालाहरुको राय सुझाव संकलन कार्यक्रमको उपस्थिति २०८३/०१/२९				
क्र.सं.	सहभागीको नाम	पद	कार्यालय	हस्ताक्षर
१				
२	श्री दुखबाज खड्का	शिक्षा प्रमुख	धरान उपमहानगर	
३	श्री दुर्गा प्र. खतिवडा	बिज्ञा	" "	
४	श्री डिल्लीराम आम्बिवादी	"	" "	
५	श्री उमा कु. शहाल	शि.अ.	" "	
६	श्री मोहन श्रेष्ठ	इन्चार्ज हाई	पब्लिक हाईस्कूल	
७	महेश कुमार प्रधान	वि.व्य.स. अध्यक्ष	सर्वस्वती प्रा.वि. धरान-१	
८	राजेश्वर प्रसाद खड्का	प्र.अ.	सर्वस्वती प्रा.वि. धरान-१	
९	विष्णु अधिकारी (बुद्धी)	वडा सदस्य	धरान-१	
१०	सन्तोष कु. रेग्मी	नि.प्र.अ.	श्री पब्लिक हाईस्कूल, धरान-१	
११	श्वेता मा.	शि.अ.	"	
१२	अनप देवान	प्र.अ.	धरान उपमहानगर	
१३	सुर्य प्रकाश प्रधान	वि.व्य.स. सदस्य	सि.दिपो प्रा.वि.	
१४	खेमप्र.सु. सुवंशी	प्र.अ.	पञ्चचक्र मा.वि. धरान-१	
१५	उमेश गुरागाई	"	शिक्षा निदेशन मा.वि. धरान-१	
१६	बिनोद खड्का	"	देवकाली प्रा.वि. धरान-१	
१७	गोपाल भट्टराई	शिक्षक	पञ्चायत मा.वि. धरान-१	
१८	इन्द्रमणि दुङ्गना	शिक्षक	मा.वि. धरान-१	
१९	यशोदा आचार्य	शिक्षक	श्री लक्ष्मीदेवी मा.वि. धरान-१	
२०	सुपमा खवास	शिक्षक	श्री प. (देवकाली) मा.वि. धरान-१	
२१	सपना परियार (गुर्जल)	कर्मचारी	श्री प. (देवकाली) मा.वि. धरान-१	
२२	Sanjaya Khawas	सदस्य	श्री लक्ष्मीदेवी मा.वि. धरान-१	
२३	सुरज पोखरेल	कर्मचारी	श्री पब्लिक हाईस्कूल, धरान-१	
२४	मोहरवा खनाल	अभिभावक	श्री पब्लिक हाईस्कूल, धरान-१	
२५	विष्णु आम्बि	वि.व्य.स. सदस्य	"	
२६	नन्दकुमारी शर्मा	प्र.अ.	श्री विष्णु मा.वि. धरान-१	

२७	प्रतिष्ठा रेग्मी	विद्यार्थी	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Pranishtha</i>
२८	पद्मती शाक्य	विद्यार्थी	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Padmajha</i>
२९	शिक्षिका शाह	विद्यार्थी	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Shiksha</i>
३०	शुरेन्द्र अधिकारी	प्रबन्धक	श्री माता कुमारी मा. वि. हा. वि. नं. २	<i>Shurendra</i>
३१	मिशोर चौधरी	शिक्षक	श्री पब्लिक हाई स्कूल	<i>Mishor</i>
३२	इन्दिरा गिरी	शि.अ.	धरान उ.प.न.	<i>Indira</i>
३३	चन्द्र कुँवर	शि.अ.	धरान उ.प.न.	<i>Chandra</i>
३४	सुरेश चौधरी	प्रबन्धक	धरान उ.प.न.	<i>Suresh</i>
३५	अर्जुन राई	प्रबन्धक	१। ॥	<i>Arjun</i>
३६	पार्वती आचार्य	का.स.	धरान उ.प.न.	<i>Parvati</i>
३७				
३८				
३९				
४०				
४१				
४२				
४३				

अनुसूची-५
कक्षागत विद्यार्थी विवरण: २०८२

	सामुदायिक			धार्मिक			संस्थागत			जम्मा		
कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
पूर्व प्राथमिक	६२२	७०३	१३२५	११	१४	२५	२५८१	३२१०	५७९१	३२१४	३९२७	७१४१
१	३७३	४०२	७७५	१०	७६	८६	१२८३	१६९१	२९७४	१६६६	२१६९	३८३५
२	२९६	३३८	६३४	०	३९	३९	१२०८	१४२०	२६२८	१५०४	१७९७	३३०१
३	३२९	३०७	६३६	०	९	९	१२१४	१२५७	२४७१	१५४३	१५७३	३११६
४	४२९	४२०	८४९	०	०	०	११७९	१४४५	२६२४	१६०८	१८६५	३४७३
५	४४५	४३०	८७५	०	२	२	११५३	१४६६	२६१९	१५९८	१८९८	३४९६
१-५	१८७२	१८९७	३७६९	१०	१२६	१३६	६०३७	७२७९	१३३१६	७९१९	९३०२	१७२२१
६	५२०	५७०	१०९०	०	३	३	११८७	१४५८	२६४५	१७०७	२०३१	३७३८
७	६०१	५३७	११३८	०	८	८	११०७	१५२३	२६३०	१७०८	२०६८	३७७६
८	६१६	५२९	११४५	०	१०	१०	१०२७	१२७६	२३०३	१६४३	१८१५	३४५८
६-८	१७३७	१६३६	३३७३	०	२१	२१	३३२१	४२५७	७५७८	५०५८	५९१४	१०९७२
१-८	३६०९	३५३३	७१४२	१०	१४७	१५७	९३५८	११५३६	२०८९४	१२९७७	१५२१६	२८१९३
९	७४६	६२८	१३७४	०	११	११	९०२	१२६३	२१६५	१६४८	१९०२	३५५०
१०	६८३	५५२	१२३५	०	१३	१३	८४०	१०५०	१८९५	१५२३	१६२०	३१४३
९-१०	१४२९	११८०	२६०९	०	२४	२४	१७४२	२३१८	४०६०	३१७१	३५२२	६६९३
११	८१६	६६७	१४८३	०	१०	१०	६९८	८४९	१५४७	१५१४	१५२६	३०४०
१२	७२५	६०६	१३३१	०	१०	१०	७४३	८६९	१६१२	१४६८	१४८५	२९५३
११-१२	१५४१	१२७३	२८१४	०	२०	२०	१४४१	१७१८	३१५९	२९८२	३०११	५९३९
९-१२	२९७०	४२५३	५४२३	०	४४	४४	३१८३	४०३६	७२१९	६१५३	६५३३	१२६८६
१-१२	६५७९	५९८६	१२५६५	१०	१९१	२०१	१२५४१	१५५७२	२८११३	१९१३०	२१७४९	४०८७९
०-१२	७२०१	६६८९	१३८९०	२१	२०५	२२६	१५१२२	१८७८२	३३९०४	२२३४४	२५६७६	४८०२०

अनुसूची-६

धरान उमनपाको सार्वजनिक विद्यालयको प्रोजेक्सन गरिएको विद्यार्थी सङ्ख्या (वार्षिक वृद्धिदर १.८६%)

कक्षा	आधर वर्ष २०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७
पूर्व प्राथमिक	१३५०	१३७५	१४०१	१४२७	१४५४	१४८१
१	८६१	८७३	८८९	९०६	९२३	९४०
२	६७३	६८६	६९९	७१२	७२५	७३९
३	६४५	६५७	६६९	६८२	६९५	७०८
४	८४९	८६५	८८१	८९७	९१४	९३१
५	८७७	९०३	९२०	९३७	९५४	९७२
कक्षा १-५	३९०५	३९८४	४०५८	४१३४	४२११	४२९०
६	१०९३	१११३	११३४	११५५	११७६	११९८
७	११४६	११६७	११९०	१२१२	१२३५	१२५८
८	११५५	११७७	१२००	१२२२	१२४५	१२६८
कक्षा ६-८	३३९४	३४५७	३५२४	३५८९	३६५६	३७२४
कक्षा १-८	७२९५	७४४१	७५८२	७७२३	७८६७	८०१४
९	१३८५	१४११	१४३७	१४६४	१४९१	१५१९
१०	१२४८	१२७१	१२९५	१३१९	१३४४	१३६९
कक्षा ९-१०	२६३३	२६८२	२७३२	२७८३	२८३५	२८८८
११	१४९३	१५२१	१५५०	१५७९	१६०८	१६३८
१२	१३४१	१३६६	१३९२	१४१८	१४४४	१४७१
कक्षा ११-१२	२८३४	२८८७	२९४२	२९९७	३०५२	३१०९
कक्षा ०-१२	१४११६	१४३८५	१४६५७	१४९३०	१५२०८	१५४९२

अनुसूची-७

सामुदायिक र परम्परागत धार्मिक विद्यालयहरूको विवरण

S. N	School Name	Ward	Head Teacher Name	H T Number	School Level
1	Janajagaran Adharbhut Bidhayalaya	20	Sarada Rai	9814304765	Primary
2	Sulikot Basic school	20	Sumitra maya Tamang	9840775750	Primary
3	Bhagawati Basic School	20	Rupendra Rai	9840344252	Primary
4	Udaya Basic School	20	Girija Cheli Rai	9841459471	Primary
5	Chandika Bhawani Basic School	20	BINDESHWAR CHAUDHARY	9862160879	Primary
6	Balmiki Basic School	20	Dinesh Paudyal	9842081325	Primary
7	Shree Jwalamukhi Madhyamik Vidyalaya	17	Gopal Thapa	9842550799	Higher Secondary
8	Bhaldhunga Madhyamik Vidyalaya	20	Surendra Adhikari	9862805191	Higher Secondary
9	Suryodaya Basic School	20	kamala Dewan	9842310334	Primary
10	Madan Ashrit Basic School	20	Raj Kumar Rai	9862023157	Primary
11	Jana Jyoti Basic School	20	Raj kumar rai	9842524066	Primary
12	Panchayat Dantakali Madhyamik Bidhyalaya	14	Binod Basnet	9852053114	Higher Secondary
13	Shree Madhyamik Vidhyalaya, Ghopa	17	Rabi Bhujel	9842039042	Secondary
14	Amar Aadharbhut Bidhyalaya	13	jhuma Devi Subedi	9842054494	Primary
15	Saraswati Aadharbhut Bidhyalaya	1	Rajendra Prasad Khatiwada	9842082974	Primary
16	Bhagawati Aadharbhut Bidhyalaya	16	Dinesh Kumar Khatiwada	9842353889	Lower Secondary
17	Bhanu Memorial Secondary School	3	Rabindra Subedi	9852049504	Secondary

18	Panchayat Aadharbhut Bidyalaya	16	Bina Thapa	9842483651	Primary
19	SHREE SHIKSHA SADAN Secondary School	15	Ashok Pokharel	9842051667	Higher Secondary
20	Public High School	12	Dr.Indra Mohan Jha	9842025261	Higher Secondary
21	Panchakanya Secondary School	17	Khem Chandra Subedi	9842075043	Higher Secondary
22	Badrinath Aadharbhut Vidyalaya	15	Devraj Limbu	9842109509	Lower Secondary
23	Samyak Sikshya Adharbhut Vidyalaya	17	Bir Bahadur Bhujel	9862802550	Lower Secondary
24	Kiranteshwor Secondary School	19	Yogendra Palunwa	9852047105	Higher Secondary
25	Purwanchal Bahira Bidyalaya	16	Renuka Budhathokhi	9861708926	Lower Secondary
26	Gyanodaya Secondary School	11	Amar Chemjong Limbu	9841171279	Higher Secondary
27	Panchayat Madhyamik Bidyalaya	10	UTTAM SHRESTHA	9860998266	Higher Secondary
28	Chandra Sanskrit Madhyamik Bidyalaya	16	Tara Kumar Rai	9842021787	Higher Secondary
29	Laboratory Secondary School	8	Uttam Subedi	9842038330	Higher Secondary
30	Public Madhyamik Vidyalaya	13	Purushottam Sharma Niroula	9842522945	Higher Secondary
31	Sahid Smriti Secondary School	8	Lok Bahadur Shreepali	9852056828	Higher Secondary
32	Sarada Balika Namuna Madhyamik Bidyalaya	16	Dharma Narayan Singh	9842054429	Higher Secondary
33	Shree Shikshaniketan Secondary School	2	Umesh Guragain	9842057897	Higher Secondary
34	Shree Janata Bhagawati Nanda Basic School	15	Kishor Rai	9807093586	Primary
35	Purwanchal Gyanchakshu Vidyalaya	15	Pramod Bhandari	9842170081	Secondary
36	Dipendra Smriti Basic School	17	Nanda kumari Bhandari	989300699	Lower Secondary

37	Ananta Sikshya Jyoti Basic School	11	Sarmila Tamang	9862205365	Primary
38	Susthamanasthiti Balkalyan Vidyalay	16	Aarati Thapa	9842123955	Primary
39	Kalika Aadharbhut Vidhayala	4	Ratna kumari Thapa	9842171872	Primary
40	Rana Devi Aadharbhut Vidhayala	6	Yubaraj Thapa	9842167330	Primary
41	Nishan Devi Basic School	5	Lokraj Niraula	9842064886	Primary
42	Kanya Aadharbhut Vidhyalaya	4	Tuphan kumar Magar	9842523040	Primary
43	Aadharbhut Bidyalaya Hardiya	4	Shravan kumar chaudhary	9842146937	Lower Secondary
44	Sikshya Jyoti Aadharbhut Bidhyalaya	4	Menuka Wasti	9842067756	Primary
45	Singhadevi Basic School	4	Abhishek Katuwal	9861706773	Primary
46	Janata Basic School	5	Rita Pokhrel	9862126275	Primary
47	Pancha Kanya Adharbhut Vidyalaya	4	Urmila Rai	9842524130	Primary
48	Himali Secondary School	5	AM KUMAR KHATRI	9842100650	Secondary
49	Shree Saraswati Madhyamik Bidyalaya, Panbari,	6	HOM NATH DAHAL	9862022385	Higher Secondary

परम्परागत धार्मिक विद्यालय

1	Nyungne Lakhang Gumba	15	Pasang parkhin	9842166175	Primary
2	Madrassa Islamiya	3	Hafiz Abu Anjar	9862181235	ECD
3	Himalayan Mahayan Dechhen chholing Gumba	18			
4	Pindeshwar Sanskrit Madhyamik Bidhyalaya	14	Prabhab Bhattarai	9842349177	Higher Secondary
5	Himalayan Mahayan Rinchhen Chyoling Buddhish Gumba	8	Dadul Tshhering	9812302194	Primary
6	Rishikul Bidhyapith (Ashram) Dharan-14	14	Nawaraj Dhungana	9842295758	Primary
7	Nepal Bauddha Gumba	18	Ram bahadur Gurung	9842523120	Primary

अनुसूची-८

S. N	School Name	Ward	Head Teacher Name	H T Number	School Level
1	Sushiksha Montessori	8	Rashmi Bhattarai	9852067456	ECD
2	Blossom Montessori School	12	Tina Gurung	9842522452	ECD
3	Dharan Kidzee Education	11	Anamika Pandey	9861463334	ECD
4	Dharan Pathshala Montessori	17	Sunita Rai	9811086312	ECD
5	Sunrise Montessori	8	Manju Rai	9824336302	ECD
6	Mero montessory	13	Rewa Amatya	9849594161	ECD
7	Happy Child Care Montessori	10	Gita Limbu	9808417914	ECD
8	Rosebud Montessori	16	Menuka Giri	9842055136	ECD
9	Step By Step Montessori	8	Niraj Maskey	9852026654	ECD
10	Don Nursary School	8			
11	Sunsari Bishnu Paduka Ebs	17			
12	Our Small Hevan English boarding school	13	Prabha Pradhan	9842168223	Primary
13	City Montessori Children House	16	Omu Rai	9804074179	Primary
14	Mother English Boarding School	5	Juyal Rai	9704866430	Primary
15	Dharan Peace Angel Academy Basic School	8	Anu Shakya	9842037979	Primary
16	Montessori Kindergarten	16	Sulekha Joshi	9852049648	Primary
17	Apple Montessori School	11	Nirmala Iwaram	9802797990	Primary
18	Childrens House Montessori	15	Parbati Tumbahangphe	9842064265	Primary
19	Triveni English School	15	Dipak Ghimire	9842039063	Primary
20	Samanta Academy	15	Adriano Dinu Thapa	9807048261	Primary
21	Gyan Niketan English School	15	Sandhya Bishwokarma	9816361026	Primary
22	Marigold School	3	Rita Ranjitkar	9852045260	Primary
23	Alpha Academy	16			

24	Sukshma Shishu Sadan EBS	18	Mrs. Subhadra Rai	9804363679	Primary
25	Dharan Montessori Academy	1	Deepak Agrawal	9852045987	Primary
26	Hebron English Boarding School	2	tikaram parajuli	9742315300	Lower Secondary
27	Rising English School	5	Alisha Limbu	9818726098	Lower Secondary
28	Sathya Sai School	13	Bishwaraj Khanal	9852056297	Lower Secondary
29	Dharan English Boarding School	5	Arpana Basnet	9807090016	Lower Secondary
30	Saraswati English Boarding School	8	Bam Bahadur Bishwakarma	9842025619	Lower Secondary
31	Shrijana English Boarding School,Dharan-15	15	Sujata Rai	9842053625	Lower Secondary
32	Holy Garden Academy	1	Rajendra Kumar Gurung	9852049667	Lower Secondary
33	Carmel High School	18	Mrs Subhadra Rai	9804363679	Secondary
34	PARVAT BOARDING SCHOOL	19	Bhishma Kumari Chemjong	9842040487	Secondary
35	Mount Hermon Academy	18	kshitij yonjan	9862020951	Secondary
36	Vidhya Bhusan School	8	Nukesh Kafle	9805348854	Secondary
37	Ekwa Dynasty English School	17	Dhan Bahadur Rai	9842063598	Secondary
38	Gyan Kunja Academy	11	Arun Kumar Rai	9842023572	Secondary
39	Buddha Adarsha Boarding School	9	SURYA KUMAR RAI	9823449699	Secondary
40	Camellia English Boarding School	15			
41	Nobel Academy, Dharan-11	11	Bal kumar Khatri	9842120001	Secondary
42	Oasis English School	17	Mrs. Kusum Ghimire	9824363202	Secondary
43	Ujjwal Tara Academy	23	Samir Chamlagain	9804036505	Secondary
44	Dharan Model School	15	Dipak Ghimire	9842039063	Secondary

45	Dharan Ligament Residential Schoool	16	Tejman Limbu	9852047153	Secondary
46	Aasha Academy Sunsari	6	Punya Prasad Shrestha	9810594860	Secondary
47	Sumnima Secondary Boarding School	8	Bhupal Man Rai	9811056750	Secondary
48	Sungabha English Boarding School	13	Ram Kumar Rasaili (VP)	9842052347	Secondary
49	Eastern Educational Academy	17	Pawan Tamang	9842208727	Secondary
50	Jol Saya Academy Basic school	11	Pratikshya Rai	9842114875	Secondary
51	Koshi English Boarding School	15	Walter Tamang	9805386628	Secondary
52	Deurali Children Academy	5	Prithvi Bahadur Raika	9842275685	Secondary
53	Everest Children Home Boarding School	6	Khagendra Shrestha	9810207879	Secondary
54	Deurali Panchakanya Believers English School	5	Sanjeep Bantawa	9804037662	Secondary
55	Padam Memorial English School	15	Puspha Kala Phombu	9842165316	Secondary
56	Liberty Residential School	11	Bhagat Bahadur Limbu	9852056069	Secondary
57	United National School	10	sharna kumar sambahamphe	9849226251	Secondary
58	Satya Shishu Niketan Boarding School	10	Ramesh Rai	9852049737	Secondary
59	Araniko Memorial Boarding School	8	Saroj Niraula	9842169090	Secondary
60	Champion Secondary School	15	Menuka kumari Adhikari	9814350277	Secondary
61	Junior Pioneers School, Dharan-8	8	CHANDRA RAI	9813756959	Secondary
62	Emmanuel English Boarding School	17	Pravash Rajbanshi	9852056212	Secondary
63	Sagarmatha Residential School	11	Ocean Rai	9814374854	Secondary

64	Our Home English Boarding School	19	Gambhir man Tamang	9807025058	Secondary
65	Gyanodaya Secondary English Boarding School	15	Sabita Dhakal	9842037937	Secondary
66	Dharan Scholars' Academy	15	Rudra Bahadur Adhikari	9842167681	Secondary
67	Merryland English Boarding School	10	Ganga Prasad Sharma Niroula	9810427592	Secondary
68	Siddhartha Shishu Sadan	16	RITA PRADHAN	9852047304	Secondary
69	Mount Moriah High School	1	Pratap Tamang	9852049838	Secondary
70	Zenith English School	16	Pooja Tamrakar	9842054101	Secondary
71	Children's Academy	15	Geeta Kumari Gurung	9702636353	Secondary
72	St. Joseph English Boarding School	17	Shreedhan Rai	9842037733	Secondary
73	K.K. International School	15	HARISHCHANDR A BUDHATHOKI	9841382733	Higher Secondary
74	Nepal Police School, Dharan-13	13	Manika Subba (Rai)	9852056375	Higher Secondary
75	Dharan Megha Himalayan School	12	Bhaskar Paudyal	9851003847	Higher Secondary
76	Sion School	16	Khadga Bahadur Thapa Magar	9852049043	Higher Secondary
77	Sainik Awasiya Mahavidyalaya	13	Rabindra Thapa	9852062636	Higher Secondary
78	Holy Land International School	15	RAJ KUMAR LIMBU	9842054109	Higher Secondary
79	Gem Secondary Boarding School	18	Harihar Koirala	9842038840	Higher Secondary
80	Navodaya Vidya Mandir English Boarding School	16	Damber Kumar Tumbapo	9852056874	Higher Secondary
81	Bishnu Memorial Secondary School	9	Nilam Kumar Shrestha	9842055196	Higher Secondary
82	Ideal English Boarding School, Dharan-14	14	Sagar Kumar Khadka	9852056451	Higher Secondary
83	Eureka Residential Secondary School	1	kuran subba	9804025667	Higher Secondary

84	Summit Secondary Boarding School, Dharan-9	9	Ramesh Dahal	9842181381	Higher Secondary
85	NAAST Secondary School	16	Tom Prasad Acharya	9842038743	Higher Secondary
86	Lotus English Boarding School	13	Mrs. Sanjeeta Maiya Shahi	9805309480	Higher Secondary
87	National Academy Secondary School	2	Nar Bahadur Thapa Magar	9842041406	Higher Secondary
88	Dharan Adarsha Boarding Secondary School	1	MINOR BISHWOKARMA	9807059085	Higher Secondary
89	Vijayapur Secondary School	1	Nima Dorjay Bhutia	9804355603	Higher Secondary
90	Alpine International Model Sec. School	12	Santosh Koirala	9842208357	Higher Secondary
91	Dharan Sec. School	1	Hemchandra Adhikari	9862020627	Higher Secondary
92	SHIKSHA SANDESH SECONDARY BOARDING SCHOOL	6	Bidhya Bhusan Ghupta	9852062122	Higher Secondary
93	PRABHAT SECONDARY ENGLISH BOARDING SCHOOL	12	Bishnu Rai	9804364289	Higher Secondary
94	United Gurkha Academy	15	Pemba Sherpa	9842171177	Higher Secondary
95	Hibiscus English Boarding School	15	Gangaram Rai	9808620606	Higher Secondary
96	Depot Secondary School	18	Raj Kumar Rai	9852045527	Higher Secondary
97	Victory Residential Secondary School	11	Lalit Bahadur Limbu	9842081786	Higher Secondary
98	Navjyoti School, Dharan-15	15	Binita Tuti	9768741507	Higher Secondary
99	Sunakhari Academy, Dharan-12	12	Milan Kumar Rai	9860705507	Higher Secondary